

**T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI PROGRAMI**

**İLYAS ESENBERLİN'İN “GÖÇEBELER” ÜÇLEMESİ (ELMAS KILIÇ, CAN
ÇEKİŞME, GAZAP) ÜZERİNE BİR İNCELEME**

**HAZIRLAYAN
GULMIRA ASKAR**

**DANIŞMAN
DR. ÖĞRETİM ÜYESİ AYVAZ MORKOÇ**

MANİSA - 2019

**T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI PROGRAMI**

**İLYAS ESENBERLİN'İN “GÖÇEBELER” ÜÇLEMESİ (ELMAS KILIÇ, CAN
ÇEKİŞME, GAZAP) ÜZERİNE BİR İNCELEME**

**HAZIRLAYAN
GULMIRA ASKAR**

**DANIŞMAN
DR. ÖĞRETİM ÜYESİ AYVAZ MORKOÇ**

MANİSA - 2019

	T.C. MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS EĞİTİMİ FORMLARI Tez Savunma Sınavı Tutanağı	Doküman Kodu	FRYL-031
		Yayınlanma Tarihi	26/03/2018
		Revizyon No/Tarih	2/23/03/2018
		Sayfa	1/1

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 09.08.2019 tarih ve 29/4 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 9. Maddesi gereğince Enstitümüz Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Gulmira ASKAR'ın "**İlyas Esenberlin'in "Göçebeler" Üçlemesi (Elmas Kılıç, Can Çekişme, Gazap) Üzerine Bir İnceleme**" konulu tezi incelenmiş ve aday 29.08.2019 tarihinde saat 10:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra .30. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna OY BİRLİĞİ
 DÜZELTME yapılmasına * OY ÇOKLUĞU
 RED edilmesine ** ile karar verilmiştir.

BAŞKAN

Dr. Öğretim Üyesi: Ayvaz MORKOÇ

ÜYE

Dr. Öğr. Üyesi: Sinan GÜZEL

ÜYE

Dr. Öğr. Üy. Mustafa CANDİR

Evet

Hayır

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

** Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Hazırlayan
Enstitü Sekreteri

Onaylayan
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “İlyas Esenberlin’in *Göçebeler* Üçlemesi Üzerine Bir İnceleme” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

20/07/2019

GULMIRA ASKAR

ÖZET

İLYAS ESENBERLİN'İN “GÖÇEBELER” ÜÇLEMESİ (ELMAS KILIÇ, CAN ÇEKİŞME, GAZAP) ÜZERİNE BİR İNCELEME

Bu çalışma, Kazak edebiyatının en önemli yazarlarından İlyas Esenberlin'in *Göçebeler* başlığı altında toplanan *Elmas Kılıç*, *Can Çekişme* ve *Gazap* romanlarını incelemek amacıyla yapılmıştır. İlyas Esenberlin, 10 Ocak 1915'te Akmolâ şehrinin Atbasar kasabasında doğmuş ve 5 Ekim 1983'te 68 yaşındayken Almatı'da geçirdiği kalp krizi sebebiyle hayatını kaybetmiş önemli bir Kazak yazardır.

İlyas Esenberlin'in “*Göçebeler*” üçlüsü, modern Kazak edebiyatında önemli bir yere sahip olması nedeniyle tarafımızca tez konusu olarak seçilmiştir.

Çalışmada öncelikle Kazakistan ve Kazak edebiyatı ile İlyas Esenberlin'in hayatı, edebi kişiliği ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. Ardından “*Göçebeler*” üçlüsünü oluşturan romanlar; yapı ve tema bakımından ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Ele alınan üç romanın da önce olay örgüsü verilmiş, ardından romanlar; muhteva, şahıs kadrosu, zaman, mekân, anlatıcı, bakış açısı, dil ve üslup başlıkları altında incelenmiştir.

İncelenen her üç romanın da orijinaleri temin edilip okunmuş, yazarın dil ve üslubu konusunda metinlerin orijinallerinden yararlanılmıştır. Fakat yapılan alıntıların Türkiye'de kolaylıkla anlaşılabilmesi için romanların İsmail Doğan, Aida Ünal, Abdulvahap Kara, Murat Aydın ve Mehmet Yasin Kaya tarafından Türkiye Türkçesine yapılmış çevirilerinden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kazak Edebiyatı, İlyas Esenberlin, *Göçebeler* üçlemesi, Modern Kazak Edebiyatı

ABSTRACT

AN ANALYSIS OF ILYAS ESERBERLIN'S "NOMADS" (THE CHARMED SWORD, DESPAIR, KHAN KENE) TRILOGY

This work is made in order to examine İlyas Esenberli's *Nomads* who one of the most important authors of Kazakh literature. İlyas Esenberlin was born on January 10, 1915, in the town of Akmola, Atsabar. He had a heart attack and passed away on October 5, 1983, at the age of 68 in Almatı.

İlyas Esenberlin's trilogy, *Nomads*, has a special place in modern Kazakh literature thus has been chosen as a thesis subject by us.

Information about Kazakhstan and Kazakh literature was given in the work primarily. Explanations regarding of İlyas Esenberlin's life, his view of literature and his works were made. Later, the trilogy "Nomads" was analyzed and the novels were closely interpreted in regards to their theme and structure.

In point of structure, it was analyzed regarding of subject, characters, time, setting, point of view and narrator whereas in point of the theme: Symbolism, Friendship-Rival, Woman, Animals, Patriotism, Fights for the throne, Poets were added as titles.

Three of the novels were received originally and read and author's language and genre were provided from the original texts. In order to understand the quotation easily in Turkey translated works were being used.

Key Words: Kazakh Literature, İlyas Esenberlin, Nomads, Modern Kazakh Literature.

ÖN SÖZ

Kazakistan, zengin kültüre ve tarihi geçmişe sahip bir ülkedir. Coğrafi olarak Avrasya kıtasının ortasında olan Kazakistan, her zaman Avrupa ve Asya'yı ticari, sosyal ve kültürel anlamda birbirine bağlamıştır. İpek Yolu, Kazakistan topraklarından geçer ve bu yol, sadece ticari bir yol değildir. Aynı zamanda bilim ve kültürü yaygınlaştıran bir yoldur. Kazakistan'a kalan mimari miraslar arasında Arıstan Baba, Hoca Ahmed Yesevi ve Ayşe Bibi türbeleri bulunmaktadır ki bunlar da ülkenin kültürel açıdan değerini gösteren önemli öğelerdir.

Kıpçak grubuna giren Kazak Türkleri, XV. yüzyılda Ak Orda Hanlığı'nın devamı olarak yeni bir isimle yani Kazak Hanlığı olarak tarih sahnesinde yerini almaya başlamıştır. 1920 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliğine girmiş ve 1991 yılında SSCB'nin (Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği) dağılmasıyla da bağımsız bir ülke olmuştur.

Bu çalışmada ele alınan Kazak yazar İlyas Esenberlin'in *Göçebeler* üçlüsü; Türkiye Türkçesine *Göçebeler-1: Elmas Kılıç*, *Göçebeler-2: Can Çekişme* ve *Göçebeler-3: Gazap* başlıklarıyla aktarılmıştır. Bu romanlar, Kazak Hanlığının oluşmasını, Kazak toprakları üzerindeki toplumsal ve tarihi değişimlerle siyasi karmaşa ve savaş ortamını anlatır. Üçlemenin vaka zamanı, 15.-19. yy arasını kapsar.

Bizim bu tez konusunu seçmemizin sebebi, edebiyat aracılığıyla Türk Dünyası'nın hafızasını canlı tutmak ve Kazakistan tarihi ile edebiyatını Türkiye'de daha çok kişiye ulaştırıp hak ettiği biçimde tanıtılmasını sağlamaktır. Ayrıca, bu romanlar aracılığıyla Kazaklar ve Türk Dünyası için büyük öneme sahip bazı tarihi hadiseleri yeniden hatırlamak ve Türkiye Türklerini de bunlardan haberdar etmektir. Tabii ki Kazak edebiyatının dikkate değer yazarlarından biri olan İlyas Esenberlin'in şahsiyetinin ve eserlerinin Türk dünyasında hak ettiği biçimde tanıtılması da bu çalışmayla hedeflediklerimiz arasındadır.

Türkiye Türkçesinde, Kazak tarihi ve edebiyatıyla ilgili kaynakçalar oldukça sınırlıdır. Ana dilimiz Kazak Türkçesi olduğu ve ikinci konuşma dilimiz de Rusça olduğu için konuyla ilgili bazı kaynakların orijinallerine ulaşarak bu çalışmamızı zenginleştirdik. Türkiye'de ikamet ettiğimiz için istediğimiz şekilde Kazakistan'da bulunan kütüphanelere ve kaynaklara ulaşmakta doğal olarak zorluk çektik. Kısa süreliğine de olsa Kazakistan'a gidip Kazak Milli Kütüphanesi'ndeki

kaynaklardan faydalandık. Bazı kaynaklara da ailemiz aracılığıyla ulaşmış olduk. Romanların incelemesini, öncelikle orijinallerine bakarak yaptık ve daha sonra bunları Türkiye Türkçesi'ne aktarılmış olan halleriyle karşılaştırdık.

“Giriş”, “Sonuç” ve “Kaynakça” dışında dört ana bölümden oluşan tezin her bir bölümünde *Göçebeler* üçlemesini oluşturan üç roman; yapı, tema, dil ve üslup bakımından ayrı ayrı incelenmiştir. İlk üç bölümde; öncelikle yapı bakımından incelenen romanların olay örgüsü verilerek romanlar zaman, mekân, şahıs kadrosu, bakış açısı ve anlatıcı açısından ele alınmıştır. Daha sonra da romanların tema bakımından incelemesi yapılmış ve *Göçebeler* üçlüsünün her bir romanı, işlediği temalar açısından ele alınmıştır. Tezin dördüncü bölümünde de romanlardaki dil ve üslup üzerinde durulmuştur.

Öncelikle tezin konusuna karar verme, kitap temini ve yazım sürecinde değerli desteklerini, bilgi ve emeklerini esirgemeyen, yol göstericim ve hocam Dr. Öğr. Üyesi Ayvaz MORKOÇ'a, başta tezin yazımı konusunda olmak üzere her zaman desteğini gördüğüm hocam Doç. Dr. Ferhat KARABULUT'a, Kazakistan'dan kaynakları gönderen ve en zor anlarda manevi destek sağlayan arkadaşlarıma, aileme ve özellikle Kazak dili ve edebiyatı öğretmeni olan annem Zhibek Agubayeva'ya teşekkürleri bir borç bilirim.

Gulmira ASKAR

Manisa, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
ÖN SÖZ	iv
GİRİŞ	ix
a. Konu	ix
b. Amaç	ix
c. Yöntem	x
d. Literatür Taraması	xi
e. Kısıtlılıklar	xii
f. Kazakistan Tarihi ve Coğrafyası Hakkında Kısa Bilgiler	xii
g. Kazak Edebiyatı	xvii
h. İlyas Esenberlin'in Hayatı ve Edebî Kişiliği	xix
ı. İlyas Esenberlin'in Eserleri	xxi
i. Tarihî Roman	xxv

BİRİNCİ BÖLÜM

ELMAS KILIÇ ROMANININ YAPI VE TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ	1
1.1. ELMAS KILIÇ ROMANININ YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ	1
1.1.1. Olay Örgüsü	1
1.1.2. Romanın Özeti:	3
1.1.3. Şahıs Kadrosu	7
1.1.3.1. Başkişiler	8
1.1.3.2. Norm Karakterler	15
1.1.3.3. Fon Karakterler	23
1.1.3.4. Kart Karakterler	27
1.1.4. Zaman	27
1.1.5. Mekân	31
1.1.6. Bakış Açısı ve Anlatıcı	33
1.2. ELMAS KILIÇ ROMANININ TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ	35
1.2.1. Dostluk-Düşmanlık	35
1.2.2. Kadın	37
1.2.3. Hayvanlar	37

1.2.4. Aşk	39
İKİNCİ BÖLÜM	
CAN ÇEKİŞME ROMANININ YAPI VE TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ	42
2.1. CAN ÇEKİŞME ROMANININ YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ	42
2.1.1. Olay Örgüsü	42
2.1.2. Romanın Özeti:	46
2.1.3. Zaman	64
2.1.4. Mekân	66
2.1.5. Şahıs Kadrosu	67
2.1.5.1. Başkişiler	67
2.1.5.2. Norm Karakterler	69
2.1.5.3. Fon Karakterler	70
2.1.6. Bakış Açısı ve Anlatıcı	75
2.2. CAN ÇEKİŞME ROMANININ TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ	76
2.2.1. Vatan sevgisi	76
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
GAZAP ROMANININ YAPI VE TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ	80
3.1. GAZAP ROMANININ YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ	81
3.1.1. Olay Örgüsü	81
3.1.1. Romanın Özeti	83
3.2. GAZAP ROMANININ TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ	90
3.2.1. İhanet	90
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
4.1 DİL VE ÜSLUP	91
SONUÇ	97
KAYNAKÇA	100
FOTOĞRAFLAR	103

KISALTMALAR

aktr. : Aktaran

bkz. : Bakınız

C. : Cilt

çev. : Çeviren

No: Numara

s. : Sayfa

S. : Sayı

Yay. : Yayın

GİRİŞ

a. Konu

Bu çalışmanın konusu, İlyas Esenberlin'e ait olan *Göçebeler* üçlüsü başlığı altında yayınlanan romanlarının (*Elmas Kılıç*, *Can Çekişme*, *Gazap*) yapı ve tema bakımından incelenmesidir. Kazak edebiyatının önde gelen isimlerinden biri olan İlyas Esenberlin, yazdığı tarihi romanlarla bir halkın kaderini değiştiren dünyadaki ender yazarlardan biri olarak da nitelendirilebilir. Onun yıllar süren araştırmalar sonunda kaleme aldığı, kimsenin tarihi gerçekleri yazmaya cesaret edemediği bir dönemde yayınladığı ve Kazak Hanlığı'nı anlatan *Göçebeler* üçlüsünün, Kazakların milli benliğini muhafazasında kilit rol oynadığı da kabul edilir. Bu romanlardaki çoğu karakter, gerçek hayatta da yaşayan tarihi kişilerdir. Romanlar, gerçek hayatta yaşanan kimi tarihi olayları kurmaca dünyanın romancıya tanıdığı imkânlar da kullanılarak anlatılmaktadır. Serinin ilk kitabı *Elmas Kılıç*'ta, 15. yüzyıl Kazak tarihinde yaşanan bazı olaylar; Ebu'l Hayr Han'ın, Kasım Han'ın, Kazak Hanlığı'nı kuran Janibek'in ve Kerey'in hayatları ekseninde işlenmiştir. Üçlemenin ikinci kitabı *Can Çekişme*'de de Bukar Ozan, hanlığı dağılma sürecinden kurtararak tüm Kazakları bir bayrak altında toplamayı başaran Abılay Han, Küçük Cüz hanı Ebu'l Hayr Han, Haknazar ve başka tarihi şahısların hayatları anlatılır. Serinin üçüncü kitabı *Gazap*'ta ise ülkesinin Çarlık Rusya'nın boyunduruğu altına girmesine isyan edip bağımsızlık mücadelesine girişen Kenesarı Han'ın hayatı ve siyaseti anlatılmaktadır. Bu üçlüye sadece bu karakterlerin hayatı açısından bakmak yanlış olacaktır. Çünkü *Göçebeler* üçlüsü, çok geniş bir karakter yelpazesine sahiptir ve Kazak toprakları üzerinde 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar geçen tarihi süreci, olaylar ve siyasi değişiklikler üzerinden kurgulamaktadır. Böylelikle bu kişiler üzerinden Kazak tarihine de ışık tutulmaktadır. Bu üçleme tarihi gerçeklerin ideolojik baskılar sebebiyle yazılmadığı Sovyet döneminde Kazakların tarihi bilincini kaybetmemesini sağlamıştır. Bu çalışma da bu üç romanı roman tekniğine ait unsurlar (yapı ve tema) yönünden ele alıp romanların ve yazarının kurmaca dünyasındaki yerine dikkat çekmektedir.

b. Amaç

Türkiye'de, *Göçebeler* üçlemesinin “edebi” yönüyle ilgili olarak veya bu romanları roman tekniği açısından ele alan herhangi bir lisansüstü çalışma yapılmamıştır. Sadece bu üç kitap, “dil” yönünden kimi zaman teker teker ele alınırken bir doktora çalışmasında da topluca incelemeye tabi

tutulmuştur. Bu sebeple amacımız, Kazak edebiyatı ve tarihi hakkında Türk okurunu bu romanlar aracılığıyla az da olsa bilgilendirmek, romanların yazarını ve onun roman tarzını Türkiye'ye tanıtmak, bu romanların edebi yönünü ortaya koymak ve Türk dünyası edebiyatına böylelikle bir nebze de olsa katkı sağlamaktır. Kazakistan'da bir zamanlar yaşamış hanlar, sultanlar, Batırlar ve ozanların karakterlerinden yola çıkarak Kazakistan tarihini, yapılan savaşları, kurulan hükümetleri ve halkın yaşayış biçimini göstermek de bir diğer amacımızdır.

c. Yöntem

Çalışmanın konusu belirlendikten sonra İlyas Esenberg'in hayatı ve eserleri hakkında derinlemesine bir araştırma yapılmıştır. Kaynak taraması yapıldığı sırada çalışmaya konu üçlemenin Türkiye Türkçesine çevrilmiş olduğu görülmüştür. Araştırmaya konu olan üçlemenin birinci kitabı *Elmas Kılıç*'ı Türkiye Türkçesine aktaranlar, İsmail Doğan ve Aida Ünal'dır. İkinci eser olan *Can Çekişme* romanını ise Abdulvahap Kara, İsmail Doğan ve Murat Aydınlı Türkiye Türkçesine aktarmışken son olarak *Gazap* romanını Türkiye Türkçesine aktaran kişi de Mehmet Yasin Kaya'dır. Ana dilimiz Kazak Türkçesi olduğu için inceleme önce orijinal kitaplar üzerinden yapılmış; sonrasında belirli kaynaklar Rusça olarak okunmuşsa da çeviriyle uğraşarak zaman kaybetmemek için romanlardan yapılan alıntılar, eserlerin Türkiye Türkçesi şeklindeki baskılarından yapılmıştır.

Bu süreçte özel isimler, metinlerin orijinallerindeki gibi kullanılmıştır fakat anlam bütünlüğünü sağlamak için özel isimlerde Türkiye Türkçesine ait kimi ses değişimleri yapılmıştır. Gramer kurallarına sadık kalınmıştır. Ayrıca yapılan alıntılardaki bilinmeyen kelimeler dipnot şeklinde verilmiştir. Kazak Türkçesinde *Elmas Kılıç*'in ismi "Almas Kılış", *Can Çekişme*'nin ismi "Jantalas" ve *Gazap*'ın ismi ise "Kahar"dır. Romanların adları, çeviri ve orijinallerinde "anlam olarak" farklılık göstermemektedir. "Kahar" kelimesinin ikinci anlamı Kazak Türkçesinde "karanlık" olsa da sembolik anlamı "kahredici güç, kızgınlık"tır.

Romanlar, içerik olarak orijinalleriyle karşılaştırıldığında herhangi bir değişiklik tespit edilmemiştir. Ancak Türkiye Türkçesindeki özel isimlerde "w" harfi olmadığı için romanda içerisinde "w" harfi geçen geçen özel isimler, "v" harfi ile gösterilmiştir. "Tawekkel" ismini

“Tavekkel” olarak verilmesi buna örnektir. Aynı şekilde “Tawke” ismini de “Tavke” olarak görmek mümkündür. *Can Çekişme* adlı eserin Türkiye Türkçesine aktarılmış halinde geçen “Gökdavul” ve “Kökdavıl” ismi, romanın orijinalinde “Kökdavıl” şeklindedir. Biz, “Gökdavul” transkriptini doğru bulmamaktayız; çünkü bu haliyle ismin kelime anlamını değiştirmektedir. İsmi gerçek anlamı, “gökten gelen fırtına” iken bu yazılış ile bir çalgı olan “davul”a dönüşmektedir. Bu sebeple bizim çalışmamızda bu ismin “Kökdavıl” şeklinde kullanılması tercih edilmiştir. Bunların yanı sıra eserlerin orijinallerinden hareketle “ç-ş”, “j-y” ve “g-c” ses değişimleri, Türkiye Türkçesine uygun olarak aktarılmıştır.

Çalışmamızda ele alınan üç romanın yapı bakımından incelenmesinde Şerif Aktaş’ın *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Nurullah Çetin’in *Roman Çözümleme Yöntemi* ve İsmail Çetişli’nin *Metin Tahlillerine Giriş 2* adlı eserlerinden faydalanılmıştır. Romanlar, yapı bakımından olay örgüsü, romanın konusu, şahıs kadrosu, zaman, mekân, bakış açısı ve anlatıcı başlıkları altında incelenmiştir. Yapısal, metin merkezli bir roman incelemesi yapılmıştır.

Tezin yazım aşamasında roman kişilerinin fiziki ve ruhsal yönlerini ayırt edebilmek için fişleme yönteminden faydalanılmıştır. Romanlardaki olay örgülerine ayrıntılı olarak yer verilmesi, İlyas Esenberlin’in *Göçebeler* üçlüsünün Türkiye’de edebiyat alanında daha önce bir arada ele alınıp incelenmemiş olmasındandır.

Ele alınan romanları daha iyi anlayabilmek amacıyla tezimizin Giriş bölümündeki “Kazakistan Tarihi ve Coğrafyası Hakkında Kısa Bilgiler” başlığı altında Kazak halkının üç cüzü ve urukları hakkında bilgi verilmiştir.

d. Literatür Taraması

Yapılan literatür taraması sonucunda Türkiye’de İlyas Esenberlin ile ilgili altı adet lisansüstü çalışma bulunmuştur. Mehmet Yasin Kaya’nın 2012’te hazırlamış olduğu “İlyas Esenberlin’in Köşpendiler romanı üzerinde Kazakça dil incelemesi (Giriş-metin-dizinler)” başlıklı doktora tezi, Aida Ünal’ın 2014’te hazırladığı “İlyas Esenberlin’in Köşpendiler (1. kitap) adlı eserinin Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine çevirisi ve dil incelemesi” adlı yüksek lisans tezi, Sefa Can Karslı’nın 2015’te yapmış olduğu “İlyas Esenberlin’in Köşpendiler (II. kitap) Jantalas adlı

eserinin Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarımı ve transkripsiyonu” başlıklı yüksek lisans çalışması, Murat Aydın’ın 2016’da yazmış olduğu “İlyas Esenberlin’in Köşpendiler (3. kitap) adlı eserinin Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine çevirisi ve dil incelemesi” başlıklı yüksek lisans tezi, Damla Kandak’ın 2017’de hazırladığı “Botagöz-Köşpendiler-Arasat Meydanı Romanlarında Kazak Aile Yapısı ve Gelenek Göreneklere” başlıklı yüksek lisans tezi ve Mehmet Ali Şahin’in 2017’de hazırlamış olduğu “İlyas Esenberlin’in Altın Orda (1. Cilt) adlı eserinin Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine çevirisi ve dil incelemesi” adlı çalışmaları, Türkiye’de yapılan bahsi geçen lisansüstü tezlerdir. Bunların dışında Türkiye’de bu yazarla ilgili olarak Mustafa Kundakçı’nın “İlyas Esenberlin (Göçebeler III) ve Gabit Müsirepov’un Ulpan Romanlarında Kazak Hanı Kenesarı Karakteri” başlığıyla *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*’nde (C: 8, S: 2, Haziran 2019, s. 480-492) yayınladığı ve Kenesarı adlı tarihi karakterin iki farklı yazarın iki farklı romanında nasıl ele alındığına tarihi roman kavramı çerçevesinde odaklanan karşılaştırmalı bir makalesi vardır.

e. Kısıtlılıklar

Bu çalışma sırasında yaşanan en büyük kısıtlılık, anadilimizin Türkiye Türkçesi olmayışıdır. Türkçe yazılmış makaleleri ve incelenen romanların Türkçe çevirilerini (özellikle *Can Çekişme*’nin çevirisini) anlamakta zaman zaman zorlanmanın yanında düşüncelerimizi Türkçe olarak ifade etmekte de bu tezi yazarken çoğu kez zorlandık. Şu anda Türkiye’de yaşadığımız için Kazakistan’a istediğimiz sıklıkta gidip araştırma yapamadık fakat hala orada yaşayan ailemin yardımları ile Kazakistan’daki kütüphanelerden bazı kaynaklara ulaşabildik. Böylece olası kısıtlılıkları en az seviyeye indirmeye gayret ettik.

f. Kazakistan Tarihi ve Coğrafyası Hakkında Kısa Bilgiler

Kazakistan, Avrasya kıtasının ortasındaki bir ülkedir. Ülkenin toprakları 2.724.900 kilometre karedir. Kazakistan, toprak büyüklüğü bakımından Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinde ikinci; dünyada dokuzuncu ülkedir. Kazakistan’ın sınır komşusu ülkeleri kuzeyde ve

batıda Rusya, doğuda Çin, güneyde Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'dır. Kazakistan'ın başkenti 1997 yılından itibaren Astana şehridir ve şehrin adı 2019'da Nur Sultan olarak değiştirilmiştir. Para birimi, tengedir.

Resmi dili, Kazak Türkçesidir fakat resmi yazışmalarda ve ekonomik hayatta büyük oranda Rusça kullanılmaktadır. Kazak dili farklı ülkelerde yaşayan Kazaklar tarafından konuşulan bir dildir. *Kıpçak dil grubuna dâhildir. Kazak dilinde “ş” yerine “s”, “ç” yerine “ş” kullanılır ve bazı yazılı durumlarda m/b/p ile n/d/t sessizleri ortaya çıkar. Kazak halkı son yüz yılda iki defa alfabe değiştirdi. 1929'a kadar Arap, 1929'dan 1940'a kadar Latin ve 1940'dan sonra Kiril harflerine dayalı alfabe kullandılar.*¹ 2018'den itibaren Latin alfabesine geçme işlemleri başlatıldı. Eski Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarabayev'in emri ile 2025 yılına kadar bütün işlemler Kiril alfabesinden tamamen Latin alfabesine geçecektir.

Latin alfabesinin örneği aşağıdaki tabloda “no, yazılış ve ses” şeklinde verilmiştir.²³

¹ Prof. Dr. Orhan Söylemez, **Çağdaş Türk Edebiyatları-II**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2753, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 1711, Eskişehir: 2013, s.3.

² http://egov.kz/cms/ru/articles/pre_school/Alfavit-kazahskogo-yazyka-na-latinice

³ http://egov.kz/cms/ru/articles/pre_school/Alfavit-kazahskogo-yazyka-na-latinice

№	Написание	Звук	№	Написание	Звук
1	A a	[a]	17	Ѓ ѓ	[ц]
2	А а	[ə]	18	O o	[o]
3	B b	[б]	19	Ó ó	[ə]
4	D d	[д]	20	P p	[п]
5	E e	[e]	21	Q q	[к]
6	F f	[ф]	22	R r	[р]
7	G g	[г]	23	S s	[с]
8	Ѓ ѓ	[ɣ]	24	T t	[т]
9	H h	[x], [h]	25	U u	[y]
10	I i	[i]	26	Ú ú	[y]
11	I ı	[и], [й]	27	V v	[в]
12	J j	[ж]	28	Y y	[ы]
13	K k	[к]	29	Ý ý	[y]
14	L l	[л]	30	Z z	[з]
15	M m	[м]	31	Sh sh	[ш]
16	N n	[н]	32	Ch ch	[ч]

Kazakistan iklimi, sert ve karasal bir iklimdir. Yaz ve kış mevsimlerinde sıcaklık farkı fazladır; yazlar çok sıcak, kışlar ise çok soğuk olur. Ülkede dört mevsim yaşanır.

Kazakistan İstatistik Ajansı'nın verilerine göre ülke nüfusu 01 Mayıs 2018 itibariyle 18.232.000'dir. 2016 istatistik bilgilerine göre Kazakistan nüfusunun % 66,48 Kazak, % 20,63 Rus, % 2,9 Özbek, % 2,1 Ukraynalı, %1,4 Uygur, % 1,3 Tatar, %1,1 Alman'dır.⁴

Kazak halkının yapısından bahsederseniz; Kazaklar, tarihi olarak üç bölünürler. Onlara da

⁴ <http://stat.gov.kz/census/national/2009/general>

“Üş Jüz” (Üç Cüz) denir: Ulu Jüz, Orta Jüz, Kişi Jüz (Büyük Cüz, Orta Cüz, Küçük Cüz). Bu cüzler de uruklara bölünürler.

Büyük Cüz:

Büyük Cüz’ün toprakları, bugünkü Kazakistan’ın doğu taraflarına, Balkaş ve Issık göllerinin güney kıyılarına kadar uzanmaktaydı. Büyük Cüz’e bağlı olan boylar ise şunlardı:

1. Abdan (Alban)	13. Kanlı
2. Bekbulat	14. Kuralas
3. Bestamgalı	15. Oşaktı
4. Butbay	16. Sambet
5. Canıs	17. Sarı Uysun
6. Çanşkılı / Şanışkılı	18. Sıykım
7. Çımbır / Şımır	19. Sirgeli
8. Çimbil	20. Suan
9. Çinhoca / Şinhoca	21. Tilik
10. Dulat / Duğlat	22. Tulatay
11. İstı	23. Uysun
12. Jalayır / Celayir	

Orta Cüz:

Orta Cüz’ün hâkimiyeti altındaki topraklar, Kırgız bozkırlarının kuzeyi, İrtiş Irmağı boyları ile Tobol ve İşim ırmakları civarındaydı. Orta Cüze bağlı boylar şu şekildeydi:

1. Argın	13. Sadır

2. Nayman	14. Matay
3. Kıpçak	15. Uvak / Uvak Kerey
4. Kerey	16. Kara Kerey
5. Koñrat	17. Bura
6. Sañlı	18. Ergenekti
7. Mangatay	19. Teristañbalı
8. Bağanalı	20. Abay Kerey
9. Baltalı	21. Kıtay-Kıpçak
10. Mansır	22. Sıban Kerey
11. Taraktı	23. Kaba Kerey
12. Sarjomart	24. Burslan Kerey

Küçük Cüz:

Küçük Cüz, Aral Gölü'nün batısı, Hazar ve Ural Dağları'na doğru uzanan arazideydi. Küçük Cüz'e bağlı boyları şu şekilde sayabiliriz:

1. Alçın	18. Ontañbalı Tabın
2. Altın	19. Tazdar
3. Alaşa	20. Ramadan
4. Argın	21. Teley
5. Âlim	22. Törtkara
6. Berş	23. Sunak
7. Aday	24. Karasakal

8. Juy	25. Çomekey
9. Esetemir	26. Şekti
10. Jappas	27. Serkeş / Çerkeş
11. Karakesek	28. Tana
12. Kerderi	29. Kızılkurt
13. Maskar	30. Şihlar
14. Kereit	31. Kete
15. Tama	32. Baybaktı
16. Tabın	33. Karaulkesek
17. Teristañbalı ⁵	

g. Kazak Edebiyatı

Kazak edebiyatı bugünkü Kazakistan coğrafyasına yerleşen halkların meydana getirdiği zengin bir hazinenin ürünüdür. *Asırlar boyunca bu zengin mirastan ilham alır ve eski geleneklerin de devamıyla gelişir. Yazılı edebiyat ürünleri olarak bilinen şecerelerin varlığı bilinse de bunların çoğu kaybolmuştur.*⁶ Kazak Edebiyatı, Kazak Hanlığının kuruluşu ile XV. asırdan başlar. *Kazak Türk topluluğunun bu isim altında toplanması ve Kazak Hanlığının kurulması XV. yüzyıla tekabül eder. Kazak Türkçesinin oluşumu da bu yüzyılın (XV. yy) ikinci yarısında başlar. XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Kazakların edebiyatı daha çok sözlü gelenek içinde gelişmiştir.*⁷ Ondan önceki zamanlarda bütün Türk boyları ile aynı edebiyat mirasına sahiptir. *Kazak edebiyatının ilk nüshaları bütün Türk halklarında ortaktır. En eskileri, Külte-kin, Bilge Kağan ve Tonyukuk'a ithaf edilen*

⁵ Verilen urug isimleri, Mehmet Yasin Kaya, **İlyas Esenberlin'in Köşpendiler Romanı Üzerinde Kazakça Dil İncelemesi (Giriş-Metin-Dizinler)**, (Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, İzmir: 2012, s. 8-10'dan alınmıştır. Ancak, bu çalışmada, "Küçük Cüz" içerisinde dördüncü sırada zikredilen "Argın urug", "Orta Cüz"e ait olmalıydı.

⁶ Söylemez, **Çağdaş Türk Edebiyatları-II**, s. 4.

⁷ Ali İhsan Kolcu, **Çağdaş Türk Dünyası Edebiyatı**, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara: 2004, s. 136.

*Orhun Abideleri'dir. Tanınmış tarihçi Kazak akademisyen Prof. Dr. Mekemtas Mirzahmetuli, 'Aslında Kazak ülkesinin başından geçen tarihî gelişmeler, bütün Türk yurtları için ortak gelişmelerdir. der.*⁸

Kazak sözlü edebiyatının hayli zengin ve gelişmiş olduğu kabul edilmektedir. Bu edebiyat içinde destan, menkıbe, masal, tekerleme, atasözü, bilmece, özdeyiş, tören ve şenlik şiirleri, ninni ve atışma gibi türleri görülmektedir.

Kazaklarda, yaşantılarının doğasına uygun olarak destan edebiyatı çok gelişmiştir. Kahramanlık ve aşk destanları çoktur. Hoca Nasır ve Adlar Köse gibi kişiler çevresinde gelişen bir fıkra edebiyatı da göze çarpmaktadır.

Kıpçak Lehçesi'ne bağlı olan Kazak Türkçesi, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra yazı dili haline gelmiş, böylece Kazaklarda yazılı edebiyat dönemi başlamıştır. Ancak, yazılı edebiyatın esas kurucusu; Alban Kunanbayuli sayılmaktadır. 20. yüzyıl başlarında Kazak edebiyatında büyük bir ilerleme görülür. Özgürlük dönemi (1905-1920) olan bu dönem, aynı zamanda ulusal uyanış dönemi ve roman, öykü, tiyatro, makale gibi modern türlerin gelişmeye başladığı yıllardır. İlk edebî gazete ve dergiler de bu yıllar içinde yayımlanmaya başlamıştır.

Sovyet dönemi (1920-1991) de Rusça'dan çevirilerin arttığı, pek çok şair ve yazarın yetiştiği dönemdir. 1991'de bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla bu edebiyat özgürlükçü yeni yönelimler kazanmaya başlamıştır.

Kazak edebiyatının anlatı türünde kaleme alınan eserlerinde, bizim bu çalışmamızda inceleyeceğimiz romanlarda olduğu gibi, tarih ve tarihî şahsiyetler yaygın olarak kullanılmaktadır. Gelenekli bir toplum olmanın sonucu olan bu durum; yeni bir medeniyet dairesine giren Kazak edebiyatının bu geçişi sağlarken estetik, muhteva, mesaj gibi edebî unsurlarını yerel hassasiyetler temelinde oluşturma amacını da taşır. Milletın moral değeri sayılabilecek tarihî olay ve kişileri eserlerinde kullanan hikâye, roman ve tiyatro yazarları; böylelikle toplumun ortak değerleri üzerinden bir millî şuur oluşturmaya, eserleriyle fertleri millet seviyesine yükseltecek bir eğitim sürecine aracılık etmeye çalışır.⁹

Çağdaş Kazak Edebiyatında öne çıkan başlıca isimler; Abay Kunanbayev, Jambıl Jabayev,

⁸ Söylemez, **Roman Çözümleme Yöntemi**, s. 3.

⁹ Mustafa Kundakçı, "İlyas Esenberlin (Göçebeler III) ve Gabit Müsirepov'un Ulpan Romanlarında Kazak Hanı Kenesarı Karakteri", **Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, C: 8, S: 2, June 2019, s. 485.

Ahmet Baytursunuh, Mirjakip Dulatov, Mağcan Cumabayev, Muhtar Auezov, Abiş Kekilbayev, Ömer Karaşılı ve Mustafa Uruzalı, Gabit Musrepov, İlyas Esenberlin, Fariza Onğarsınova ve Baurcan Momıšoğlu'dur.

h. İlyas Esenberlin'in Hayatı ve Edebî Kişiliği

İlyas Esenberlin, Kazak halkının en önemli edebiyatçılarından biridir. Yazarın eserleri Kazak kültürünün önemli bir parçasıdır. İlyas Esenberlin, 10 Ocak 1915'te Akmola şehrinin Atbasar kasabasında dünyaya gelmiştir. Kardeşi Ravak ile birlikte çok erken yaşta anne ve babasını kaybedip yetim kalmışlardır ve dokuz yaşından itibaren yetimhanede büyümüşlerdir. Zor bir çocukluk geçirmesine rağmen 1940 yılında Kazakistan Maden ve Metalurji Enstitüsü'nden mezun olmuştur. Asıl mesleği mühendislik olan Esenberlin, İkinci Dünya Savaşı gazisidir; savaşta ağır yaralandıktan sonra Alma-Ata'ya dönmüştür. Ve bütün uyarılara rağmen Kazakistan'ın milliyetçi şairlerinden olup Ruslar tarafından kurşuna dizilerek öldürülen Saken Seifullin'in kızı ile evlenmiş; bu evlilikten üç kızı ve bir de oğlu olmuştur. Saken Seifullin, rejim muhalifi ve “halk düşmanı” olarak görüldüğünden onun kızı ile evli olduğu için İlyas Esenberlin de sürekli suçlanmış ve 1949'da tutuklanarak 10 yıllığına bir çalışma kampına (Karakum Kanalı çalışmalarına) sürgün edilir. Stalin'in ölümünden sonra baskı hafifleyince rahat bir nefes alan yazar, edebî faaliyetlerinin yanı sıra Kazak Devlet Edebiyat Yayınevinin ve ‘Kazakfilm’ film stüdyosunun baş redaktörlükleri, Kazakistan Yazarlar Birliği'nin 2. kâtipliği gibi idarî görevler de yapar.¹⁰

İlyas Esenberlin, eserlerini 1945 yılında yayınlamaya başlar ve eserleri, otuzdan fazla dile çevrilir. Esenberlin, kırktan fazla şarkı sözü yazar; Krılov gibi yazarların eserlerini çevirir, piyesler yazar. On dokuz yıl içinde on dokuz roman ve iki tane de üçleme yazmıştır. 1947-1951 yılları arasında Kazak Devlet Filarmoni Orkestrası direktörlüğünü yapmıştır. Kazakistan devlet edebiyat basımevinin (Kazgoslitizdat) editörlüğünü de yapmıştır.

Yazar, halkının tarihini incelemeye çok zaman ayırmış, belgeler toplamış ve bu çalışmalarının sonucunda, 1965 yılında, ünlü üçlemesinin “Kahar” isimli ilk kitabını yazmıştır. Bu

¹⁰ Mustafa Kundakçı, “İlyas Esenberlin (Göçebeler III) ve Gabit Müsirepov'un Ulpan Romanlarında Kazak Hanı Kenesarı Karakteri”, s. 484.

çalışmamızda *Gazap* adıyla anılan bu kitap, üçlemenin yazılan ilk kitabı olmasına rağmen üçlemede üçüncü sırada bulunmaktadır. Yazar, kısa zamanda bütün üçlüyü tamamlar ve “Göçebeler” ismiyle yayınlar. Bu üçleme, XV. asırdan XIX. asrın ortasına kadar Kazak topraklarının tarihini anlatır. Bu üçlemede Kazak devletinin kuruluşunu ve toplumun yaşadığı değişimi yansıtmaya çalışmıştır. Bu romanlar, Kazakların egemenliğine giden yolu göstermektedir. Esenberlin, tarihi kayıtlar, tarihler, efsaneler ve hikâyeler üzerine okumalar yaparak ve Kazak halk tarihinin bu en önemli unsurlarından faydalanarak eserlerinde tarihi figürleri karakter olarak işlemiştir. Yazar, mümkün olduğunca tarafsız ve gerçekçi bir yaklaşımla tarihi olayları yansıtmaya çalışır. Kimin iyi kimin kötü olduğunun tercihini genellikle okura bırakır. Bu romanlar, sadece tarihi olayların bir anlatımı değildir, ele aldığı kahramanların karakterlerini ve duygularını yansıtmadaki gayreti de bu eserlerin önemli özelliklerindedir.

Kazak tarihçi A. Kashkinbayev, Esenberlin’in eserleri için *20 yıl içinde 17 roman yazan Esenberlin’in çalışmalarının en önemli fikrinin halkın, milletin birliğini sağlamak olduğunu unutmayalım. Esenberlin’in eserleri bize kalan asıl mirastır.*¹¹ tespitinde bulunur.

Günümüzde Kazakistan’da halk tarafından çok sevilen, değeri yüksek bir edebiyatçı olan İlyas Esenberlin, 1983 yılında eserlerinin beş kitaptan oluşan serisi yayınlandığı gün Almatı’da kalp krizinden vefat etmiştir. Kazak edebiyatının Sovyet Devri olarak adlandırılan 1917-1990 arasındaki dönemde yaşayan yazarın eserleri doğal olarak bu dönemin şartlarından etkilenir. Özellikle bu dönemin son evresi olan Son Dönem Sovyet Kazak edebiyatı (1945-1990), daha önceki evrelere göre ideolojik baskının azaldığı ama her şeye rağmen tamamen ortadan kalkmadığı bir dönemdir.¹² Esenberlin, Kazak sözlü edebiyatını oldukça iyi bilen ve bir dombıra ustası olan Kazak akını Kakkbay’dan; romanlarında kahraman olarak da kullandığı Asan Kaygı, Edige ve Kenesarı gibi tarihî kişiliklerin destanlarını dinler ve ondan oldukça etkilenir. Ruslar tarafından yürütülen ‘Sovyetleştirme’ politikasına karşılık Kazakların milli bilincinin gelişmesinde önemli rol oynayan romanları nedeniyle milliyetçilik yaptığı şeklinde eleştirilere maruz kalan Esenberlin’i o dönemde Kazakistan Komünist Partisi I. Sekreteri olan Dinmuhammed Konayev korur.¹³

¹¹ Tarihçi Kashkinbayev’in bu görüşleri için bakınız: <https://www.youtube.com/watch?v=yn-RBwmLc08>

¹² Mustafa Kundakçı, “İlyas Esenberlin (Göçebeler III) ve Gabit Müsirepov’un Ulpan Romanlarında Kazak Hanı Kenesarı Karakteri”, s. 484.

¹³ Mustafa Kundakçı, “İlyas Esenberlin (Göçebeler III) ve Gabit Müsirepov’un Ulpan Romanlarında Kazak Hanı Kenesarı Karakteri”, s. 484.

Her milletin tarihinde halkını geçmişiyile yüzleştiren, geleceğiyle buluşturan aydınlar vardır. Bu aydınlar, zamana ve toplumsal konjonktüre bağlı kalmadan, milli değerlere dayanarak kültürel ve sanatsal gelişmeye doğru adım atarlar. Neticede milli ruhun heykelini dikerek ebedileştirme ve ölümsüzleştirme uğruna ne pahasına olursa olsun mücadele verirler. İlyas Esenberlin de böyle aydınlardan biridir. O, “Göçebeler” başlıklı üç ciltlik romanını en zor yıllarda kaleme alır; o yıllarda özellikle milli değerlere ait şeylerin konuşulması ve yazılması yasaktır. O dönemde, değil böyle bir kitap yazmak Kazak halkı için mücadele vererek topraklarını savunan batırlar ile hanların, manevi zenginliklerini sonraki nesillere intikal ettiren ozanların isimlerini telaffuz etmek bile yasaktır. Ona rağmen yazar, o yıllarda, Kazak halkının geçmiş tarihini yazarak kitaplar yayınlamıştır. İşte bundan dolayı Cengiz Aytmatov, çalışmamızda ele aldığımız romanlarla ilgili olarak *Her şeyden önce, ‘Göçebeler’ romanı, hem yazıldığı geçmiş günlerde hem de günümüzün şartlarında kendine ait bağımsız değeri olan ve edebiyat alanındaki kendine has hayatı olan bir eserdir.*¹⁴ değerlendirmesini yapar.

1. İlyas Esenberlin'in Eserleri

Önce şiir türünde eserler veren ve şair olarak tanınan Esenberlin, 1960 yılından itibaren nesir türüne ağırlık verir ve öykü, piyes, roman, senaryo gibi birçok edebî türde ürünler verir. Yazarın daha çok ana dilinde kaleme aldığı eserleri Rusça dâhil pek çok dile çevrilir.

Şiir: “Aysa” (1945), “Sultan” (1945), “Bolşevik Destanı” (‘Bolşevik Turalı Poema’) (1957), “Birjan Ozan Trajedisi Destanı” (‘Bircan Sal Tragediyası’) (1959)

Şiir antolojisi: “Adamgerşilik Turalı Jır” (1949)

Piyes: “Nehir Kıyısında” (1960), “Kuyma” (1961), “Taudağı Tartıs” (1962)

Büyük hikâye: “Dalgalandı Esil” (1965), “Özen Çağasında”, “Tolkiydi Esil”, “Adam Turalı Än”

Roman: “Pesnya o Çeloveke” (Rusça yazılan roman, 1956), “Aykas” (1966) (1968'de devlet

¹⁴ Prof. Dr. Canseyit Tüymebayev, ‘İlyas Esenberlin, Göçebeler II-Can Çekişme, Ön Söz’

ödülü alır), “Katerli Ötkel (Tehlikeli Geçit)” (1967), “Gaşıktar (Âşıklar)” (1968), *Göçebeler*: “Kahar” (1969), *Göçebeler*: “Almas Kılış” (1971), “Altın Kus” (1972), *Göçebeler*: “Jantalas” (1973), “Kölenkenmen Korgay Jür” (1974), “Altın Orda” (1983), “Mañğıstav Maydanı”, “Amanat”, “Mahabbat Meyramı”, “Alıstağı Araldar”, “Aqqu Qustıñ Quvanışı”...

Çeviri: Telif eserlerinin yanında birçok tercüme eseri de bulunmaktadır. Bunların içinde en önemlileri, “Angimeler men Ertegiler” (1945) ve “Kızıl Darya” (1956) adlı çevirilerdir.

İlyas Esenberlin'in bazı önemli eserleri hakkında şu bilgiler verilebilir:

Almas Kılış: *Göçebeler* başlıklı üçlemenin Türkçe'ye *Elmas Kılıç* olarak çevrilen ilk kitabı *Almas Kılış*, 15. ve 16. asırlarda Kazak Hanlığı'nın oluşma sürecini; Kerey, Janibek ve Ebulhayır Han'ın taht savaşlarını anlatır.

Jantalas: *Göçebeler* üçlemesinin ikinci kitabı olan Jantalas, Türkçe adıyla *Can Çekişme*, 17. ve 18. yüzyılda Kazak halkının dış düşmanları ile savaşını ve Rus hâkimiyetine girmesini anlatmaktadır. *İlyas Esenberlin'in Köşpendiler üçlemesinin (trilog) ikinci romanı olan 'Jantalas', yazarın kütüphane ve arşivlerde incelemelerde bulunarak birinci elden kaynakların verdiği bilgiler çerçevesinde Kazak Hanlığı'nın kuruluş yıllarının olaylarını romanlaştırdığı bir eserdir. Ebulhayır döneminde devletin Moğol baskıları karşısında fazla bir varlık gösterememesi üzerine Altınordu hanları neslinden gelen Barak Han'ın oğlu Janibek ve yeğeni Kerey kendilerine bağlı boylar ve uruğlarla birlikte Ebulhayır'dan ayrılarak Kazak Hanlığı olarak bilinen yeni bir hanlığın temellerini attılar. İşte bu romanda Ebulhayır döneminde Kazak uruğlarının Kazak Hanlığı idaresi altında toplanması, Ebulhayır'a karşı Kazak Hanlığı'nın kurucuları Janibek ve Kerey'in verdiği mücadeleler, han ordasında yaşanan hadiseler, ihanet ve zorbalıklar ortaya konulmuştur.*¹⁵

Kahar: *Göçebeler* üçlemesinin üçüncü kitabı olan *Kahar*, Türkçeye *Gazap* olarak çevrilmiştir. Aslında üçlemenin yazılan ilk kitabıdır ve Rus çevirisinde “Han Kene” olarak da görülür. Eser, Kazakların son hanı olan ve *Çarlık Rusya'sı döneminde yürütülen sömürü düzeninin Kazak toplumuna verdiği zarara isyan eden, milletin toprakları, hayatı, hakları ve kültürü adına*

¹⁵ Sefa Can Karşlı, **İlyas Esenberli'nin Köşpendiler (2. Kitap) Jantalas Adlı Eserinin Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine Aktarımı ve Transkripsiyonu**, (Yüksek Lisans Tezi), Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu: 2015.

*ölümüne feodal zorbalığa direnen tarihî şahsiyetlerden biri olan*¹⁶ Kazak Hanı Kenesarı Han'ın dış ve iç politikasını anlatır. Kenesarı Han'ın halkının başında bulunacağına dair dedesinin elmas kılıcı üzerine yemin etmesi, romanın can alıcı noktalarındandır. Roman; Kenesarı Han'ın hayatını, zor karakterini, Rus Çarlığı'nın emri altında yaşamak istememesini ve bağımsızlık mücadelesini anlatmaktadır. Kenesarı Han'ın savaşları farklı zamanlarda farklı şekillerde yorumlansa da İlyas Esenberlin romanında objektif olmaya ve kendi duygularını eserine dâhil etmemeye çalışır. Bir edebiyatçı olarak tarihi kişilikleri edebi eser içine yedirerek onları bizlere birer karakter olarak sunmaya çalışır. Roman, halkının ve kaybedilen memleketinin bahtsız kaderini düşünen Kenesarı Han'ın trajedisi ile biter.

Bu üçleme ile ilgili Prof. Dr. Canseyit Tüymebayev'in görüşlerini hem bu romanların içeriğini hem de Kazaklar için önemini ortaya koyması açısından buraya aynen aktarmakta fayda görüyoruz: *Göçebeler romanı Kazak halk tarihinin dünden değil, daha erken devirlerden başladığını ayan beyan göstermektedir. Roman arşiv dokümanları, halk efsaneleri ve etnografik bilgileri içermektedir. Yazar, milli tarihin unutulmaya yüz tuttuğunu hatırlatarak o dönemin devlet düzeyine adeta başkaldırıcısına sanatsal dili tercih eder ve roman kahramanlarını geçmiş dönemde yaşayan şahsiyetlerden seçer.*

Cengiz Han'dan Kenesarı Han'a kadar süren tarihi bir dönemi ele alır ve o dönemin içinde yaşayan, aynı zamanda halk tarafından bilinen Töle Bi, Kazıbek Bi, Ayteke Bi, Bukar, Asan Kaygı, Nisanbay gibi mümtaz şahsiyetlerinin isimlerini kaydeder.

Göçebeler romanının birinci kitabı Gazap adıyla 1969 yılında çıktı. Kazak topraklarında en çok okunan eserdî. Sovyet baskı ve sansürünün zirveye ulaştığı yıllardı. Milli dirilişin geleceğinden herkes ümidini kesmiş bulunmaktaydı. İşte böyle bir anda bu eser, milli ruhu uyandırmaya, milli vatanseverlik duygusunu yeniden ihya etmeye etkiledi. O dönemin gençlerini zihinsel rehabilitasyona tabi tutarak günümüzün bağımsızlık devletinin oluşması adına adeta motive etti. Devletin tarihini yazarak devletçiliğin, milletin geçmişini kaydederek milletçiliğin şeceresini ebedileştirdi. (...) Kazak Hanlığı'nın tarihini kaleme alan değerli yazarımız İlyas Esenberlin, tarihte isimleri geçen ve devletin kuruluşunda önemli yere sahip olan Kerey ile Janıbek, Ebu'l Hayr ile Burındık, Kasım ile Abılay gibi han ile sultanların izlediği iç ve dış politikalarını, kalkınma sürecinde iradi ve gayr-ı iradi bir şekilde başvurdukları savaşları,

¹⁶ Mustafa Kundakçı, "İlyas Esenberlin (Göçebeler III) ve Gabit Müsirepov'un Ulpan Romanlarında Kazak Hanı Kenesarı Karakteri", s. 485.

yaşayışlarıyla yaşadıklarını usta bir üslupla, sanatsal bir dille anlatır. Özellikle, Abılay Han'ın hüküm sürdüğü zor yılları resim yapar gibi tasvir eder. Dış düşmanlarıyla çepeçevre sarılan Kazak halkının bir olmasına, diri kalmasına ve iri yaşamasına güç sarf eden Abılay Han'ın aldığı hayati kararlarını, kendinden büyük ve gayet güçlü olan komşularıyla ustaca yürüttüğü siyasetini doğal ve fitri unsurlarıyla okuruna hazmettirir. Han'ın aynı zamanda danışmanı hem sözcüsü olan Bukar Jırav'a da geniş yer verir. Hak ve adaleti hanına zaman zaman hatırlatan, yer yer doğruluğu ve hakkın hatırını yeğlemeye yönlendiren Bukar Jırav, her dönemde olduğu gibi geçmiş dönemin saygın bir aydınıydı. Hatta aydın kişilerin prototipiydi.

Evet, Rus yazarı Maksim Gorki: İnsanlığın gerçek tarihini tarihçiler değil, söz sanatıyla resmeden usta kalem sahipleri yazarlar, der. İlyas Esenberlin, Göçebeler adlı enfes eseriyle asırları saran tarihi olaylarla birlikte halkın yaşam geleneğini, kültür ve âdetini de hatırlatır. Dolayısıyla bu roman, kronolojik olayları ihtiva eden ve Kazak milletinin varlık ve mevcudiyetini derleyen bir tarihi eserdir. Sadece Kazak tarihiyle sınırlı olmayan, mutlak manada insanlık tarihinin bir parçası olarak insanlığın ortak değerlerini içeren çok değerli bir çalışmadır aynı zamanda.

Günümüzün insanı ve hususiyle Türk dünyasının her bir vatan evladı, bu büyük eserle dünyaya kendisini Kazak olarak tanımlayan, hür yaşamayı ve hür kalmayı arzulayan, fakat geçmişte nice zorluk ve sıkıntılara maruz kalan milletin hayatıyla tanışacaktır. Tarihte kimseye saldırmayan, zulmetmeyen bir halkın kaderini okuyacaktır.¹⁷

Altın Orda: Moğollar öncesi yaşayan göçebeleri anlatan bir destandır. Bu destan, Altın Orda Hanlığı'nın en iyi haline gelişini ve sonrasında da ülkenin düşüşünü anlatmaktadır. Müslüman olan doğu ülkeleri ve Çin'in karşı karşıya gelmesini ve sınırsız bozkırların üzerinde yaşayan halkların hayatını anlatmaktadır. Başkarakterin ismi Aydahar, "ejderha" anlamına gelmektedir. Bu destan, sembollerle doludur. Ejderha, zorlukları geçmenin ve ölümsüzlüğün sembolüdür. Ejderha ile çarpışma, ölümün ve yeniden doğmanın sentezidir.

Dalgalandı Esil: "Kızıl Terör"¹⁸ dönemi nedeni ile Alaş Orda'nın¹⁹ hayal kırıklığı olmasıdır. Romanın başkarakteri Bürküt, hayali bir karakterdir. O, genç bir Kazak aydınıdır. Sovyet

¹⁷ Prof. Dr. Canseyit Tüymebayev, "Önsöz", İlyas Esenberlin, **Göçebeler-II Can Çekişme**, (Çeviren: Abdulvahap Kara, İsmail Doğan, Murat Aydın), Akademi Titiz Yayınları, İstanbul: 2015, s. 3-6.

¹⁸ Kızıl Terör: Sovyet ülkelerinde yer alan siyasi represyonlar dönemidir.

¹⁹ Alaş Orda: 1910-1920 yılları arasında Kazakların ilan ettikleri bir devletin ve buna yol açan hareketin adıdır.

zamanının ilk senelerinde yaşamıştır. Bürküt, Sovyet sistemini hemen kabullenemez. Genç şair, milliyetçilerin etkisindedir ve ideolojisinin kaynağını özellikle Abay Kunanbayev'den alır. Kazak ve Rus komünistleri ile arkadaşlığı da onu etkilemektedir. Yırtıs Nehri'nin kıyısında, bozkırın bir şehrinde geçen roman, 1925 ve sonrasındaki bazı olayları anlatmaktadır.

Altın Kus (Altın Kuş): Romanın başkarakteri Sabır, bir madencidir. Çalışma hayatına bir işçi olarak başlayarak “kahraman işçi” unvanına kadar yükselir. Yazar, 1940'lı yılları, düşünebilen bir insan gözü ile anlatmaktadır. Roman, insanı hayatın anlamının ne olduğunu düşünmeye yönlendirir ve parlayan her şeyin altın olmadığını anlatmaya çalışır.

Birjan Ozan Trajedisi Destanı: Kazakların ünlü ozanı Birjan'ın trajik hayatını anlatmaktadır.

i. Tarihî Roman

Tarih ve edebiyatın kesişim noktası olarak değerlendirilebilecek olan tarihî roman, kullandığı malzeme bakımından tarihe, teknikleri bakımından da edebiyata yakındır. *Tarihi roman yazarı, daha önce tarih bilimiyle uğraşan tarih bilimcilerin ortaya koydukları bilgiyi yeniden inşası için temel malzeme veya hareket noktası olarak seçer. Ancak bir bilim adamı olmadığı ve bilim adamı gibi hareket etmediği için, tarihi olaylara ve vesika değeri taşıyan belgelere bağlı kalmak zorunda değildir. Çünkü tarihi roman yazarının işi; tarihi yorumlamak, canlandırmak hatta tarihçinin sorumluluk alanı içerisinde görülmeyen birtakım boşlukları da hayal dünyasının yardımıyla doldurarak tamamlamaktadır.*²⁰ Hülya Argunşah'ın bu tespitlerinden yola çıkarak denilebilir ki bir roman türü olarak tarihi roman, kaynak olarak sırtını tarihe yaslar ve yazar tarafından hayal ile hakikat harmanlanarak okuyucusuyla buluşur.

Tarihî roman, kurmacaya dayalı bir sanat türü olmakla birlikte malzeme olarak tarihi kullandığı için bir anlamda okuyucusuna karşı sorumlu kabul edilmektedir. Tarihî roman türünde eser veren yazar, sanatın özgün ve kurmaca oluşundan hareketle diğer tarihî metinlerden farklı

²⁰ Hülya Argunşah, “Tarihi Romanın Yükselişi”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**, Türk Romanı Özel Sayısı, Öncü Basımevi, Ankara, 2002, sayı 65-66-67, s. 440.

olarak eserinin içerisinde kullandığı imge ve metaforlar ile okurunu etkilemeye dönük mesajlar da verir. Tarihî romanlar bu anlamda toplumla bir “mesele”si olan iddia sahibi eserlerdir. Tarih; hafızada bilinç halini almamış soyut bir bilgiyken tarihî romanların çoğu, bu bilgiyi pratik hayata uyarlayarak insanları ortak bir şuur etrafında toplamayı amaçlar. Bu nedenle tarihî roman, toplumsal hayatı yeniden biçimlendirme konusunda etkilidir.

Tarihî roman yazarının, elindeki verileri yazdığı eserde değerlendirirken sanat yapmak adına bunları değiştirip bozmasına pek sıcak bakılmaz. Eserinde kullandığı tarihî belgeleri ve şahsiyetleri ortaya çıktıkları veya yaşadıkları gerçeklik düzleminde anlatması beklenir. Tarihî roman türünde eser üreten bir yazarın, tamamen kurmaca bir metin kuran bir yazardan farklı olarak özellikle işlediği tarihi dönemin havasını ve şahsiyetlerini gerçeğe en yakın şekilde vermekle sorumlu olduğu düşünülür. Boşlukları doldurma ve olayları yorumlamada tarafsız hareket etmesi beklenir. Eserlerde işlenen tarihî kişiler ve olaylar, sanatın mahiyeti gereği yazar tarafından bir dereceye kadar değiştirilip dönüştürülebilir de bu tarihi kişilerin ve olayların olduklarının tam tersi bir noktaya çekilmemesi ya da olduklarından çok başka bir şeye dönüştürülmemesi gerektiği düşünülür çoğunlukla. Ancak bu tür romanların bir kısmının tarihî gerçekleri birtakım ideolojik tesirlerle manipüle ettikleri de söylenebilir. Fatih’in romanı *Boğazkesen*’i yazan Nedim Gürsel bunlardan biridir ve onun gibi bazı postmodern romancılar veya milliyetçi romancılar, bu tür manipülasyonları eserlerinde yapabilmektedirler. Böylece genel anlamda edebiyatı, özelde de romanı kullanarak kendi ideolojisini hâkim kılmayı amaçlayan rejim ya da şahıslar, sanatın özgürlük alanını türün imkân vermediği bir biçimde ihlal edip tarihi tahrif etmekte ve toplumların istedikleri biçimde düşünmelerini ve hareket etmelerini sağlayacakları yeni bir tarih inşa etmektedirler. Çalışmamıza konu eserlerde de toplumlar için rol model olabilecek özelliklere sahip Kenesarı Han gibi bazı tarihî şahsiyetler, yer yer tarihî verilerin aksine sanatın imkânlarıyla ters yüz edilerek anlatılmakta veya anlatılmaya mecbur bırakılmaktadır. Bu şahsiyetler eserlerde, kendi hususî özellikleriyle bir karakter olarak anlatılmamakta, kötü örneklerle has genellemelerle karalanarak tipeleştirilmektedir.²¹

²¹ Mustafa Kundakçı “İlyas Esenberlin (Göçebeler III) ve Gabit Müsirepov’un Ulpan Romanlarında Kazak Hanı Kenesarı Karakteri”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, C: 8, S: 2, June 2019, s. 481-482.

BİRİNCİ BÖLÜM

ELMAS KILIÇ ROMANININ YAPI VE TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Bu bölümde İlyas Esenberlin'in *Elmas Kılıç* adlı romanının yapı ve tema bakımından incelemesi yapılmıştır. Sırasıyla olay örgüsü, romanın özeti, şahıs kadrosu, zaman, mekân, bakış açısı ve anlatıcı başlıklarına yer verilmiş ve bu başlıklar ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Olay örgüsündeki önemli olaylar, maddeler halinde verilmiştir. Romanla ilgili başlı başına yapılan herhangi bir bilimsel çalışma olmadığı için ve çalışmamızı okuyacak olanların romanda anlatılanları daha iyi kavrayabilmesi ve romanı daha iyi değerlendirebilmesi için romanın özeti uzun tutulmuş ve şahıs kadrosu kendi içerisinde “başkişi, norm karakter, kart karakter ve fon karakter” şeklindeki alt başlıklarda incelenmiştir. Zaman, mekân, bakış açısı ve anlatıcı başlıklarında ise yapılan alıntılarla ele alınan konunun önemli noktalarına değinilmiş; *Elmas Kılıç* romanının Türkiye'ye ve Türk okuruna tanıtılması hedeflenmiştir.

1.1. ELMAS KILIÇ ROMANININ YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

1.1.1. Olay Örgüsü

Olay örgüsü veya vak'a; kişiler, durumlar, farklı ilişkiler arasındaki bağlantıyı gösterir. *Olay örgüsü, romanın hikâyesinde yer alan olayların sıralanış ve düzenleniş sistemidir. Bir başka ifadeyle olaylar zincirinden oluşan vakadır. Olayların belli bir anlayış, mantık ve esasa göre edebi değer gözetilerek düzenlenişi vakadır.*²² Olay örgüsü oluşturulurken yazarın seçtiği ham haldeki malzemenin içinde bir defa bir 'vaka (olay)' olmalı. Bu vakayı yaşayan ve olaya sebebiyet veren bir takım 'kişiler' de yazarın malzemeleri arasında yer almalıdır. Ayrıca bu olayın yaşandığı bir 'yer (mekân)' ve olayın ne kadarlık bir sürede olup bittiğine dair bir 'zaman' da kompozisyonun temel elemanlarından. Bu temel elemanlar, 'kişi-zaman-mekân' üçlüsü olarak formüle edilebilir. Bu üçlü bir araya gelince 'olay' dediğimiz temel eleman oluşur.²³

²² Prof. Dr. Nurullah Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, Akçağ Yayınları, 14. baskı, Ankara: 2015, s.189.

²³ Şaban Sağlık, Şaban Sağlık, “Kurmaca Âlemin Kurmaca Sözcüklerinden Romanda Zaman-Mekân-

Roman içerisinde bahsi geçen olaylar -ana bölümlere ayrılmadan- geçmişte ve vaka zamanı içinde yaşanmış olarak iç içe verilmiştir. Sırasıyla, asıl olay parçaları birleştirildiğinde olayın bütünü hakkında bilgi sahibi olunur.

Üçlemenin Türkçeye *Elmas Kılıç* olarak çevrilen “Almas Kılış” adlı ilk kitabı, 15. ve 16. asırlarda Kazak Hanlığı'nın oluşma sürecini; Kerey, Janibek ve Ebu'l-Hayr Han'ın taht savaşlarını anlatır. 15. asrın Deşt-i Kıpçak topraklarında başlayıp Nayman, Argun, Kıpçak gibi Kazak boylarının birleşmesi ve Kazak Hanlığının tarih sahnesine çıkması anlatılmaktadır. Bu tarihsel süreç Ebu'l Hayr Han ile Janibek ve Kerey'in taht savaşları etrafında şekillenen tarihi olayları kapsar.

I. Bölüm:

- Janibek ve Kerey'in, E'bul Hayr Han'ın düşmanı olduğunun belirtilmesi
- Gaip Cemal Sultan Begüm'ün ölümü
- Ebu'l Hayr Han'ın Janibek'i öldürmek için düzenlediği av
- Ebu'l Hayr Han'ın zulmünden kurtulmak isteyen halkın Janibek'ten yeni bir devlet kurma talebinde bulunması
- Kara Kıpçak Koblandı Bahadır'ın Sayan Bahadır'ın ölümünü talep etmesi
- Şah Budak Sultan'ın ölümünün yıl dönümünde düzenlenen anma yemeği
- Sayan'ın ve Gülbahram'ın kaçıışı
- Rabia Sultan Begüm'ün, ceza olarak oğlu Sünşik'i kesme kararının verilmesi
- Kara Kıpçak Koblandı tarafından Akyol Bey'in öldürülmesi
- Kazak uruğları'nın birleşmesi, göç etmesi ve Koblandı'nın da göç etmesi
- E'bul Hayr Han'ın zindandaki Osman Koca ile son sohbeti
- Muhammed Jöki'nin ortaya çıkması
- Tölengitler'in, Janibek ve Kerey'e karşı çıkmaya itiraz etmesi

II. Bölüm:

- Esen Buka Han'ın küçükken Hristiyanların katliamına şahit olması ve gençliğinde Hristiyan kızına aşkı

Tasvir”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**, Türk Romanı Özel Sayısı, Öncü Basımevi, Ankara: 2002, S. 65-66-67, s. 132.

- Ebu Said, Yunus Sultan'a destek vererek Esen Buka'ya karşı çıkması
- Esen Buka zor durumdayken Janibek ve Kerey'in onun topraklarına göç etmesi
- Genç Kasım'ın mantıklı kararları ve konuşmaları ile babasının gönlünü kazanması
- Kasım'ın Yunus'un atlarını kaçırmaması ve peşlerine düşen Nigar Sultan Begüm ile tanışması
- Kasım Sultan'ın Muhammed Şeybani'yi suikastten kurtarması
- Orak Batır'ın halka hizmeti
- Esen Buka'nın ölümü
- Zor zamanda han ve ozanların toplantısı
- Temir Bey'in ayrı/bağımsız bir han olma isteği
- Şeyh Haydar ile Burunduk ve Karaşın Bahadır'ın karşı karşıya gelmesi
- Sayan ve Koblandı'nın barışması
- Sayan'ın askerleriyle birlikte Janibek'e katılması
- Şeyh Haydar'ın hücumunun Kazak uruklarının birlik olması gerektiğini göstermesi
- Nura'nın Tamgalığı olayı ve Janibek'in bütün Kazakların hanı ilan edilmesi
- Jagan Hanım'ın ölümü
- Sayan Batır'ın ölümü
- Janibek'in ölümü ve Burunduk'un han ilan edilmesi
- Kasım Sultan'ın Burunduk'a karşı gelerek Sayan Batır'ın ailesini kurtarması
- Burunduk'un tahttan vazgeçmesi ve damadının topraklarına göç etmesi
- Halkın öfkesi ve Orak Batır'ın kurtuluşu
- Muhammed Şeybani'nin ölümü
- Büyük savaşa hazırlık

1.1.2. Romanın Özeti:

Ebu'l-Hayr Han'ın bilincinden ve gözünden anlatılanlarla başlayan kitap, Han'ın yaşadığı karmaşık duyguları anlatır. Han, Janibek ve Kerey'i kendi iktidarının tehlikesi ve düşmanı olarak görür. Fakat kızı Gaip Cemal Sultan Begüm'ün Janibek'e âşık olması ve yengelerinin aracılığı ile Janibek'le görüşmeye başlaması işleri daha karmaşık hâle getirir. Janibek, Han'ın kızını istemesi için can dostu ve ağabeyi Kerey'i Han'a gönderir. Normalde düşmanlarıyla barışmak için kızı alıp vermeye hazır olan Cengiz torunu Han, bu defa inat eder. Janibek ile eninde sonunda karşı karşıya

geleceklerinin farkında olan han, kızını vermemekte kesin kararlıdır. Ancak, birkaç gün sonra Gaip Cemal Sultan Begüm'ün ölüsü bulunur. Kalbine hançer saplayıp öldürmüşlerdir. Bu cinayeti kimin işlediğini halk bilse de sesini çıkarmaz. Öz kızına acımayan Han, bu süreçte Janibek ve Kerey'i ava çağırır. Bu av, Janibek'i öldürmek için düzenlenen bir avdır. Fakat Han, amacına ulaşamayacaktır ve ilerleyen zamanlarda bu fırsatı kaçırdığı için büyük bir pişmanlık yaşayacaktır.

Ebu'l-Hayr Han, halkı iyi bir şekilde yönetmek için en önemli unsurların sultanlar ve batırlar olduğunu düşünmekte ve halkın fikrini hiç önemsememektedir. Fakat öte yandan Janibek, halkın derdi ile dertlenen bir karakterdir. Ebu'l-Hayr'ın zulmünden kurtulmak isteyen halkın Janibek'ten yeni bir devlet kurma talebinde bulunması, Janibek'in "halkın hanı" olduğunu göstermektedir. Ebu'l Hayr Han'ı Kıpçak uruğu desteklerken Janibek ve Kerey'i Argunlar desteklemektedir. Kıpçakların meşhur batırı Karakıpçak Koblandı, Argunlardan olan Sayan Bahadır'ın ölümünü Ebu'l Hayr Han'dan talep etmektedir. Çabuk öfkelenen Koblandı Batır, âşık olduğu kadının Sayan'a âşık olması yüzünden genç Bahadır'a kin tutmuştur. Fakat Ebu'l-Hayr'ın oğlu Şah Budak'ın ölümünün yıl dönümü sebebiyle düzenlenen anma yemeğinde Sayan Bahadır ve Ebu'l Hayr'ın kızı Gülbahram'ın birlikte kaçtıkları ortaya çıkar.

Aş, büyük bir şölen şeklinde düzenlenir ve bu aşta büyük ozanlar katılır. Bu ozanların atışmalarına Asan Kaygı hakemlik eder. Düşündüklerini çekinmeden diyebilen ve halkın el üstünde tuttuğu Asan Kaygı, ozan koçaklamasını dinlemeden Ebu'l Hayr'ın gitmek istemesinin sebebinin namaz değil, başka bir şey olduğunun hemen anlar. Bunun için de Han'ın gözlerinin içine bakarak konuşur ve ansızın kabaran hiddetine hâkim olamayarak çatılı kaşlarından kara kış gibi öfkesini boşaltarak çoktan beridir dile getirmek istediği duygularını döküverir:

Doğru yoldan ayrılan

Hana mezar kazılmaz.

Derdim büyük, dünyadan,

Hastayım ben şifasız.

Dindir hanım hasretimi,

Namazına acele etme.

Çelikten sağlam elimi,

Kargaşayla paslandırma!

*Bütün büyüyen kavunu,
Boşa yarmak istiyorsun,
Dostlarını düşman belleyip,
Tek başına kalmak üzeresin!*

*Unuttun Kazak bozkırını,
Derinleştirdin gönül yarımı.
Bir atanın evlatlarını,
İkiye bölmek üzeresin!*

*Hanım, çaresini bulmazsan,
Kargaşaya düşer bütün yurt.
Güneş olup tekrar doğmazsan,
Basmak üzeredir kara bulut!"*

Veys Han'ın, Esen Buka ve Yunus adında iki tane oğlu vardır ve Veys Han, hanlığın küçük yaşından beri Esen Buka'da olmasını arzu etmiştir. Esen Buka'nın öz kardeşi Yunus ise bu durumla ilgili olarak ona karşı çıkmakta ve babasının bu arzusundan hoşlanmamaktadır. Sonunda Veys Han'ın arzu ettiği gibi Esen Buka, Magulistan'ın yeni hanı olmuştur. Magulistan topraklarına Esen Buka daha çocukken gelmiştir ve babası Veys Han çok dindar biridir. Veys Han, Almalık taraflarındaki kiliseyi yok edip Hristiyanları öldürür. Bunların hepsini küçük yaştaki Esen Buka da görür. Fakat Esen Buka, bir gün Feodosya isimli bir Hristiyan kızı ile tanışıp bu kıza âşık olur. Esen Buka'nın kardeşi Yunus, babasına bu durumu söyler ve Veys Han'ın emriyle kızı öldürdüler. Bu olay, Esen Buka'nın hayatını etkileyen ve ölümüne kadar yüreğinde taşıdığı bir acıdır. Bu sebeple de kardeşi Yunus'a düşmanlık duymaktadır.

Yunus Sultan, tahta hep kendisi geçmek ister ve Ebu Said ona destek verince de kardeşi Esen Buka'ya karşı çıkar. Ondan önce de Ebu Said, etrafına saldırgan gözle bakmaya başlamış; Magulistan topraklarına da göz dikmiş; bir iki kez Türkistan'ın güneyine saldırma girişiminde bulunmuş; ancak savaş sanatı ustası olan Veys ile Esen Buka, onun hamlelerini hep boşa çıkarmıştır. Esen Buka, bu sefer dış düşmanın iç düşmana destek verdiğini fark etmiştir. Bunun

anlamı, kardeşi Yunus Sultan'ın babasının tahtı için mücadeleye girmesi, Çağatay neslini ikiye bölmektir. Esen Buka'ya yardım, beklenmeyen bir taraftan, Janibek ve Kerey'den, gelir. Onun topraklarına Janibek ve Kerey ile çok sayıda insan göç etti. İki kardeşin düşmanlığı, Esen Buka'nın ölümüne kadar sürer. Yunus Sultan, bir gün yine Esen Buka'nın askerlerine saldırmak üzereyken Esen Buka'nın ölüm haberini alarak atlarını geri çevirir.

Janibek Sultan'ın oğlu Kasım, fikirleri ve kararlarıyla öne çıkan bir gençtir. Kazakları bir halk olarak birleştirme fikrini savunur ve yayar. Siyasi ufku geniş olan bu genç, babasının umudu olur. Fakat Kasım, babasının Ebu'l Hayr Han ile olan düşmanlığına rağmen onun torunları Muhammed Şeybani ve Mahmud Sultan'a zarar vermeyeceğine dair annesine söz verir ve kılıcı üzerinde ant içer. Çünkü bu ikisi, annesinin öz kardeşi Akkuzu'nun çocuklarıdır ve Kasım, bu sözüne sonuna kadar sadık kalır. Kasım, Muhammed Şeybani'yi suikastten kurtarır ve ileride Mahmud Sultan'ı Burunduk Sultan'ın elinden de kurtarmaya çalışır. Ama bu olayda dostu ve destekçisi Batır Sayan'ı kaybeder. Sayan Bahadır, babası Janibek öldükten sonra Kasım'ın en yakın ve en güvenilir adamı olmuştur.

Janibek Han'ın ölümünden sonra Kerey'in büyük oğlu Burunduk tahta geçer. Fakat dar siyasi ufku, onu kısa süre sonra başarısızlığa götürecektir. Öfkesine hakim olamayan Burunduk, Sayan Bahadır'ın ölümünden sonra eşi Gülbahram'ı cariye olarak vermeyi ve oğlu Ayanı öldürmeyi emreder. Ama Kasım Sultan, Burunduk'a karşı çıkarak onları kurtarır. Bütün bu olaylardan sonra Burunduk, tahtından vazgeçerek damadının topraklarına göç eder ama yanında Orak Bahadır'ı da zincirleyerek götürmeye çalışır. Fakat halk, buna karşı çıkarak Kasım Sultan'a haber verir. Kasım Sultan; Orak Batır'ın eski arkadaşı Kaptağay Batıru da yanına alıp meşhur "tek gözlü" bahadırı, Orak Batır'ı, Burunduk'un elinden kurtarır.

Kasım Sultan tahta geçince Kazak Urukları'nı birleştirme politikasına devam eder. Tam o zamanlarda da Muhammed Şebayni'nin askerleri mağlup olarak eski kuvvetini kaybederler ve Muhammed Şeybani de ölür.

Büyük savaş zamanlarının geleceğini herkes hisseder. Han'ın siyasetini seven halk, hanın ordusuna katılır. Halkın sesi olan Orak Batır da Han'a destek çıkar. İleride Kazakların hanı olacak olan Kasım Han'ın oğlu Haknazar Sultan da bu savaşa katılır. Kazak halkı, tam bir Elmas Kılıç gibi savaşa gider. Kazak hanları, Türkistan uğrunda yaklaşık seksen yıl savaşmıştır. Ancak Haknazar,

han olunca bütün Kazak topraklarını geri alabilmiştir. Hanlığın başkentini de Yesi'ye taşımıştır. Bu şehir daha sonraları Türkistan diye adlandırılmaya başlar. Haknazar devrinde, üç asırdır sürekli gündemde olan Kazakların üç cüze bölünmesi süreci tamamlanır. Suyu da batan, ateşte de yanan ama hep hayatta kalıp yok olup gitmeyen Kazak halkı, yiğitlik ve gelecek uğrunda mücadele vermiştir. Kasım Han, bağrından bu kadar cengâver çıkararak halkına büyük bir minnettarlık duyar ve yeni komutanı olan Onay Batır'a dönerek romanın sonunda şunları söyler: *-Şu muazzam güce sahip orduya bakarken bir fikre ulaştım. Kazak halkı hakiki bir elmas kılıç be!.. (...) Sınırlarımıza düşman ordusu dayandı. Elmas kılıç yine kınından çıktı. Bakalım sonuç ne olacak?*²⁴

1.1.3. Şahıs Kadrosu

*Roman kurgusunun önemli bir parçasını da kişiler oluşturur.*²⁵ Bunlar, romanda ya etken ya da edilgen konumdadırlar. Yani ya özne ya da nesnedirler. Olayların canlı, hareketli bir biçimde seyredebilmesi için bunlara yön veren oluşumlarına sebep olan kişiler vardır. Roman, bir insan sanatıdır. Dolayısıyla kişisiz ya da kişiye özgü niteliklerin olmadığı metin, roman adını alamaz. Bazı karakterler romanın başından sonuna kadar aynı özelliklere sahipken bazı karakterler olay örgüsü içerisinde belli başlı değişiklikler gösterebilirler.

Roman kişileri tanıtılırken ya anlatıcı tarafından özellikleri sayılarak “doğrudan” ya da olaylar karşısındaki tutumları, konuşmaları, hareketleri, yaşadığı mekân, başkalarının onun hakkında söyledikleri vs. aracılığıyla “dolaylı” olarak tanıtılırlar. Anlatmaya dayalı geleneksel romanlarda “doğrudan” tanıtım ağırlıktayken modern tekniklerin kullanıldığı göstermeye dayalı romanlarda “dolaylı” tanıtım ağırlıktadır. İlyas Esenberlin, bu konuda, ağırlıklı olarak geleneksel romancıların tarzını benimsemiş ve kişilerini daha çok doğrudan tanıtmayı yeğlemiştir. Ancak bunun yanında yer yer onların konuşmalarını, davranışlarını ve başkalarının onlar hakkındaki düşüncelerini de okurun kişileri tanımaları için kullanmıştır.

İlyas Esenberlin, roman kişilerini tanıtırken çoğunlukla tasvirlerinden yararlanmayı uygun bulur. Kişilerin ruhi ve fiziki niteliklerini vurgulamak için yaptığı tasvirler eseri zenginleştirir. Aynı zamanda romandaki hadiseler, romanın içeriği/serüveni hakkında bilgi verdiği gibi kişiler hakkında da dolaylı olarak aydınlatıcı bilgiler verir. Esenberlin’in ünlü bir yazar olmasının yanı sıra, başarılı

²⁴ Esenberlin, **Elmas Kılıç**, (Çev.: Doğan-Ünal), s. 454.

²⁵ Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, s. 144.

bir ressam olması tasvir konusunda kendisine avantaj sağlar. Resim çizerken elindeki fırçayla tuvale renk veren Esenberlin, romanlarında ise bunu kelimeleri kullanarak yani zengin tasvirler aracılığıyla yapmıştır.

İlyas Esenberlin'in tarihi roman kategorisine giren *Göçebeler* üçlüsünün zengin bir şahıs kadrosu vardır. *Tarihi roman yazarı, daha önce tarih bilimiyle uğraşan tarih bilimcilerin ortaya koydukları bilgiyi yeniden inşası için temel malzeme veya hareket noktası olarak seçer. Ancak bir bilim adamı olmadığı ve bilim adamı gibi hareket etmediği için, tarihi olaylara ve vesika değeri taşıyan belgelere bağlı kalmak zorunda değildir. Çünkü tarihi roman yazarının işi; tarihi yorumlamak, canlandırmak hatta tarihçinin sorumluluk alanı içerisinde görülmeyen birtakım boşlukları da hayal dünyasının yardımıyla doldurarak tamamlamaktadır.*²⁶ Bu romanlardaki başkarakterlerin hepsi de tarihte geçen gerçek kişilerdir. *Göçebeler* tarihi bir romandır fakat tarih kitabı değildir. Yazar, sadece olayları anlatmaz; üçlüdeki karakterleri, karakteristik özelliklerine de değinerek ortaya koyar. Bu kişilere baktığımızda neredeyse her yaştan ve her sosyal tabakadan insana rastlamak mümkündür. Üçlemedeki kişiler arasında Aksüyek dediğimiz Cengiz soyundan gelen hanlar ve sultanların yanında Karasüyek dediğimiz halktan çıkan Batırlar, ozanlar ve sıradan insanlar da bulunmaktadır.

Şahıs kadrosunu kendi içinde “başkişi, norm karakter, kart karakter ve fon karakter” olarak ayırmak mümkündür.²⁷

1.1.3.1. Başkişiler

Her hikâyenin merkezi kişisi ya da kişileri vardır. Birinci derecedeki kahramanlar, iç dünyaları ve hayatları detaylı bir şekilde anlatılan karakterlerdir. Kurguyu sürükleyecek, okuyucunun ilgisini çekecek olan onlardır. *Roman başkişileri, romancının esas ürünleridir, romanın varoluş sebebidirler; roman, onlara hayat vermek için yazılır. Bundan dolayı roman başkişileri hakkında genelleme yapmak doğru değildir; her roman başkişisi, bir fert olarak varlığını sürdürür ve özel bir ilgi ile incelenmesi gerekir.*²⁸

²⁶ Hülya Argunşah, “Tarihi Romanın Yükselişi”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**, Türk Romanı Özel Sayısı, Ankara: 2002, S: 65-66-67, s. 440.

²⁷ Şahısların bu şekilde ayrılması hususundaki kaynağımız şu eserdir: Philip Stevick, **Roman Teorisi**, (Çev., Sevim Kantarcıoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara: 2004.

²⁸ Philip Stevick, **Roman Teorisi**, (çev. Prof. Dr. Sevim Kantarcıoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara: 2004, s. 182.

Elmas Kılıç'ta şahıslar, üstlendikleri görevlerin önem derecesine göre sıralanmıştır. Romancı, başkişiyle asıl vak'ayı oluştururken ikinci ve üçüncü dereceden kişiler sayesinde de romanda vak'ayı zenginleştirir.

Elmas Kılıç'ın başkişileri; Ebu'l Hayr Han, Janibek, Kerey, Kasım Han, Burunduk Han, Asan Kaygı, Orak Batır'dır.

Ebu'l Hayr Han: *Elmas Kılıç*'ın başkişilerinden biri olan Ebu'l Hayr Han, kesinlikle bir karakterdir; tip değildir. Onun kendine özgü özellikleri, dramı ve düşünceleri vardır. *Kişi, tipik boyutuyla karakteristik boyutunun anlamlı bir birleşime kavuştuğu an, özgün bir şahsiyet olur. Zira karakter, şahsiyet demektir.*²⁹

Romanda Ebu'l Hayr Han, tahta geçtiği zamandan öldüğü tarih olan 1468'e kadar anlatılır. Karakterin kendine ait düşünceler, hesaplar roman boyunca değişip gelişir. Anlatıcı, geçmişi dâhil onun her şeyiyle ilgili bilgi verir: *Ebu'l Hayr, Cuci'nin beşinci oğlu Şeyban'ın soyundan gelen Devlet Şeyh Sultan'ın oğluydu.*³⁰ Onun dine bakışına kadar...: *Ebu'l Hayr Han Müslüman olmakla birlikte Hazreti Peygamber'in yolunun sıkı bir takipçisi değildi. Namazı bazen kılar, bazen terk ederdi.*³¹ Şahsi korkuları da vardır Han'ın: *Ebu'l Hayr, gençlik çağlarında savaflara bizzat katılmış olsa da altın tahtın nimetlerinden tattıkça ölümden korkar hâle gelmişti. Yirmi beş yaşını aşmasıyla birlikte savaflara katılmaya başlamıştı. Anlaşmazlıkları çözüme kavuştuğu savaş meydanlarına Batırlarıyla birlikte ordusunu sürüyordu. Sadece düşmanlarının yenilgiye uğradığı durumlarda zafer sevincini paylaşmak düşüncesiyle askerlerinin karşısına çıkıyordu. Han çoktan beridir savaflara bizzat katılmadığından, topuz ve mızrak kullanmayı unutmuştu.*³² Buradan Han'ın zamanla değişen bir karakter olduğunu anlayabiliyoruz. Roman boyunca aynı özelliklere sahip olmadığı, değişken bir karakter olduğu görülmektedir.

Ebu'l Hayr Han, hem olumlu hem de olumsuz özellikleri olan bir karakterdir. Acımasız ve akıllı bir han, şefkatli ve sevecen bir dede, ölümden korkan bir insan evladıdır. Zamanına ve toplumuna ait özellikleri taşımakla birlikte o romanda şahsi özellikleri ile ön plana çıkartılmıştır. Romanda Han'ın fiziksel özellikleri detaylı bir şekilde açıklanmamıştır. Bu durum, büyük

²⁹ Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, s. 163.

³⁰ Esenberlin, **Elmas Kılıç**, (Çev.: Doğan-Ünal), s. 21-22.

³¹ Esenberlin, **Elmas Kılıç**, (Çev.: Doğan-Ünal), s. 118.

³² Esenberlin, **Elmas Kılıç**, (çev. Doğan-Ünal), s. 226-227.

ihtimalle, tarihi bir şahsiyet olan bu şahsın ve diğerlerinin portrelerinin hiçbir kaynaktan çizilmemesinden kaynaklanmaktadır.

Janibek: Romanda geçen diğer önemli tarihi karakterlerden biri de *Urus Han'dan olma Kuyurçuk Han'ın çocuğu Barak oğlu Janibek*³³tir. Janibek'in fiziksel özellikleri romanda çok kısa verilmektedir: *güzel yüzlü, yiğit görünümlü*³⁴. Yazar, özellikle önde gelen karakterlerin fiziksel özelliklerden ziyade ruhsal özelliklerine yer vermektedir. Çünkü aslolan dış görünüş değil, iç görünüştür idealist ve milliyetçi bir yazar için.

Janibek romanda daha çok olumlu bir karakter olarak gösterilmiştir. Sabırlı, mantıklı hareket eden biridir. Bu *halkını düşünen, hin fikirli hanın*³⁵ psikolojisini genellikle başka karakterlerin (Kotan İhtiyar vs.) gözünden vermiştir yazar: *Kotan ihtiyar ölmeden önce: Janibek'in sadece dışı gülüyor! Ama içi her zaman kan ağlıyor! diye boşuna mı söylemişti? Yoksa kendi yurdunu kendisinin kana boyaması doğru mu? Bu Janibek'i çok sıktı. Bazen hastalanıp yatağa düştüğü oldu. Kendi başına buyruk vahşi kabilelere dediğini yaptıramayınca üzülüyor, bazen peşinden gelen insanların yanlış hareketlerinden rahatsız olup tek başına kaldığında üzüntüden harap oluyordu.*³⁶; (...) *Janibek bozkıra her çıktığında halkın sıkıntıları görüp otağına üzüntüyle dönüyordu.*³⁷

Hedefleri büyük olan Janibek, her adımını hesaplayarak atmaktadır: *Kazak uruglarını birleştirerek bağımsız bir han seçmeyi, müstakil bir devlet kurmayı hedefleyen Janibek Sultan Nayman, Kerey ve Vak uruglarıyla komşu yaşamayı lüzumlu görmüştü.*³⁸ Halk ona güvenmekte ve ondan medet ummaktadır: *Janibek'i tanıyan bir aksakal şunları söylemiş: Gözümün nuru Janibek! Yabancı ülkeleri yağmalamak için gençlerimizi vermediniz, vergiyi zamanında ödemediniz, diyerek hanın aç kurtları köyümüzü yağmalayıp gitti. İdil boyunda da bu muameleden başkasını görmedik. Bizi bu zulümden bir an önce kurtar artık.*³⁹ Janibek, Kazakların ilk hanlarından olup halk tarafından çok sevilen biridir. Son nefesine kadar halkı için savaşan bir handır. Hayatını da Muhammed Şeybani ile olan savaşta kaybetmiştir. *Hanını kaybeden Kazak askeri düşmanın*

³³ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal), s. 28.

³⁴ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 33.

³⁵ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal), s. 32.

³⁶ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal), s. 352.

³⁷ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal), s. 53.

³⁸ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 298.

³⁹ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s.53

arkasından gitmedi. Janibek'in naaşını ak keçeye sarıp, bir ak deveye yüklediler ve ikinci oğlu Mahmut'un yönettiği Sozak'a gönderdiler. Kederli halk acıdan feryat edip ağutlar yakarak ilk hanlarından biri olan Janibek'i büyük bir hürmetle son yolculuğuna uğurladı. Ebu'l Hayr'ın yattığı Juvantepe'deki yeşil kubbeli mezarın yanında gösterişli, altın hilalli bir mezar daha boy gösterdi.⁴⁰ İki hanın (Ebu'l Hayr ve Janibek'in) taht savaşı böylelikle sonlanmıştır. Artık onların işleri çocuklarına ve torunlarına kalmıştır. *Sağlıklarında bütün Deşt-i Kıpçak'ın geniş bozkırına sığmayan iki han, şimdi on yedi metrelik bir toprak altında yan yana yatıyordu. Hayatın barıştıramadığı iki hanı, ölüm barıştırdı.*⁴¹

Kerey: Kazak tarihinde önemli bir yere sahip olan Kerey, karakter olarak romanda yeterince yer almamıştır. Ama biz onun önemli bir şahsiyet olduğunu bildiğimiz için ve romanın çoğu yerinde Janibek ve Kerey birlikte zikredildikleri için Kerey'i de başkişiler arasında zikretmeyi uygun gördük.

Kerey, Janibek'in üç göbek öteden akrabasıdır.⁴² Romanda hep Janibek ile yan yanadır: *Birincisi Rebiülevvel ayının başında yaşının büyüklüğü dikkate alınarak Kerey ak keçeye kaldırmak suretiyle Kazaklara han ilan edildi.*⁴³ *Janibek ve Kerey'in oğulları dört bir yana dağıldı, Janibek ve Kerey, Magulistan hanıyla birlikte bir ay birlikte oldular, Janibek ve Kerey, Esen Buka'nın şartlarını kabul etti, Janibek ve Kerey muhafızlarını yanlarına alıp kendilerini bekleyen obalarına döndüler.*⁴⁴

Kitapta Janibek ve Kerey iş birliği içinde gösterilmiş; çoğu yerde Janibek'in anıldığı yerde Kerey de zikredilmiştir: *Janibek ve Kerey üç dört yıl geçmeden yazın çıkacaklar yaylaları düşünmeye başladı. (...) Bu sırada Janibek ve Kerey'e bağlı halk, üç yüz bin çadıra ulaştı.*⁴⁵ *Uçsuz bucaksız ülkenizin kuzey sınırlarına Barak Han ile Bolat Sultan'ın oğulları Janibek ve Kerey'in başını çektiği kalabalık bir halk kitlesi gelmekte.*⁴⁶ Bu örneklerle bakarak Janibek ve Kerey'in çoğu zaman ortak kararlar alarak birlikte hareket etmelerine rağmen romanda kişisel ve fiziksel özellikler konusunda Kerey yeterince tanıtılmamıştır.

⁴⁰ Esenberlin, **Elmas Kılıç**, (Çev.: Doğan-Ünal), s. 400.

⁴¹ Esenberlin, **Elmas Kılıç**, (Çev.: Doğan-Ünal), s. 400.

⁴² Esenberlin, **Elmas Kılıç**, (Çev.: Doğan-Ünal), s. 28.

⁴³ Esenberlin, **Elmas Kılıç**, (Çev.: Doğan-Ünal), s. 300.

⁴⁴ Esenberlin, **Elmas Kılıç**, (Çev.: Doğan-Ünal), s. 300.

⁴⁵ Esenberlin, **Elmas Kılıç**, (Çev.: Doğan-Ünal), s. 300.

⁴⁶ Esenberlin, **Elmas Kılıç**, (Çev.: Doğan-Ünal), s. 268.

Kasım Han: Yazar, Janibek'in oğlu Kasım Han'ı genç yaşlarından başlayarak okuyucuya tanıtıyor. Kasım Han, pozitif bir karakterdir; sözüne sadık, akıllı, cesur, halkını seven bir handır. Annesine ve babasına karşı da saygılı bir evlattır. Kasım Han'ın karakterinin ana özellikleri roman boyunca değişmez. Son anına kadar mantıklı düşünen, halkına saygı duyan bir şahıs olarak çizilir: *Janibek'in, Kazak Hanlığı tahtına sahip çıkacağı umudunu taşıdığı isim Kasım'dı. Kasım, şimdi yirmi altı yaşında. Uzun boylu, geniş omuzlu, esmer bir yiğit. Kalın kaşlarının altında büyük kahverengi gözleri insana her zaman düşünceli bakar. On beş yaşından itibaren gökbörü ve güreşe katılmaya başlamış. Şimdilik yenilgi yüzü görmemiş bir pehlivan. Yürekli ve akıllı olmasına bakarak han olmaya layık, her zaman sabırlı diye düşünüyordu, Janibek Han'ın, Kasım'ı diğer oğullarından daha üstün görmesinin bir başka nedeni daha var. Kasım'ın annesi Jagan Bike, Janibek'in yedi eşinin arasında en sevdiği ilk hanımıdır. Ondan doğan çocuk da Han için daha cana yakın olsa gerek.*⁴⁷

Bu uzun boylu, geniş burunlu, ak benizli genç, aynı zamanda çok cesur ve kararlıdır: *Ansızın bir genç sesi duyuldu: -Bin yaşa, dedeciğim! Azgın nehri durduran bir seti yıkıp suyu taşırarak bir insanın elinden gelir. Sessiz sakin bir ormanı çakmak taşından bir kıvılcımla ateşe verip uçsuz bucaksız bir yangın çıkarmak da bir kişinin yapabileceği bir iştir. O, taşan suyu doldurmak ise yüz adamın dahi elinden gelmez. Bütün ormanı kaplayan ateşi bin adam bile söndürmez. Kendince yiğitlik göstererek halk arasında bozgunculuğa yol açma her uruğun elinden gelecek bir iştir. Kendisine çivilenen sayısız bakıştan hiç etkilenmeksizin, gözleri ateş gibi parlar vaziyette, istifini bozmadan oturmaya devam etti.*⁴⁸

Kasım Han, babası Janibek'in ve halkının umududur: (Janibek) *-Doğru söylüyorsun oğul, diye söze başladı eskiden beri Kasım Han'ın ileride büyük bir adam olacağına dair içten içe taşıdığı umudu bugün somut biçimde tezahüründen sevinç duyduğunu belli etmeyerek.*⁴⁹

Kasım Han'ın diğer bir özelliği de sadece babası tarafından değil annesi tarafından da soylu bir karakter oluşudur: *Ebu'l Hayr Han'ın gelini, Şah Budak'ın eşi Akkuzu Bike, Jagan'ın öz ablasıdır. Akkuzu ile Jaga, Altın Han'da göçebe Kerey kabilesinin ünlü bahadırı Dombalık'ın kardeşlerinin kızı. Jagan'dan Kasım doğduysa Akkuzu'dan Ebu'l Hayr Han'ın en çok sevdiği*

⁴⁷ Esenberlin, **Elmas Kılıç**, (Çev.: Doğan-Ünal), s. 353-354.

⁴⁸ Esenberlin (Çev.: Doğan-Ünal), s. 102.

⁴⁹ Esenberlin (Çev.: Doğan-Ünal) s. 274.

torunu, daha sonra bütün Orta Asya'yı boyunduruğu altına alacak olan Muhammed Şeybani Han ile Mahmud Sultan doğmuştur.⁵⁰

Kasım Han, Burunduk'un yerine han ilan edilir: (...) Talas ve Çu civarındaki Kazak uruglarının liderleri toplandılar. Kasım Sultan'ı bir boz kısrak sütüyle ykadıktan sonra ak keçe üzerinde kaldırıp Burunduk'un yerine han ilan ettiler.⁵¹

Burunduk: Tarihte gerçekten hanlık yapan Burunduk, romanda ideal, olumlu bir tip olarak çizilmemiştir. Öncelikle onun fiziksel özelliklerine dikkat çekilir: *Burunduk geniş omuzlu, kocaman elleriyle sağlam yapılı güçlü bir yiğittir. Başu büyük, siyah boz, gür siyah bıyığını Hz. Ali gibi iki kulağına kadar uzatırdı. Gece gören kişinin ödü kopacak kadar yüzü soğuk. Çocukluğundan beri hareketli ve dövüşkendi. O düşmanla savaşırken en çok beyaz buğrasına binip tek çıkmayı sever.*⁵²

Burunduk, romanda korkusuz bir şahıs, yürekli bir yiğit olarak anlatılsa da siyasi yeteneği zayıf kalmış bir handır: *Bilhassa, daha yaşları genç olsa da Janibek'in oğlu Kasım ve Kerey'in oğlu Burunduk'un yetenekli oldukları belli oluyordu. (...) Burunduk gibi çok güçlü biri eğer buzağı başu büyüklüğündeki kara topuzuyla birine bir darbe vuracak olursa tek vuruşta insanı paramparça eder. Demir çekiçe tahtaya çivi çakar gibi adamı yere gömeceğı kesin. Burunduk'tan böyle bir hareket beklenir de. Tepesi attığında onun gözü hiçbir şeyi görmez, aklına eseni yapmaktan çekinmez. Kafasından geçeni yapmak için gerekirse ölümü dahi göze alır.*⁵³ Ancak, Burunduk han olmasıyla birlikte Ebu'l Hayr'ı taklit ederek halkı yerleşik hayata özendirmeye çalıştı. Bögen ile Şilik ırmaklarının kesiştiğı yerde kendi başkenti olmak üzere Burunduk adı verilen bir şehir inşa etmeye koyuldu. Fakat bu şehri inşasını tamamlayamadı. Muhammed Şeybani, Semerkant'a kaçtığında özel görevli adamlar gönderip ateşe verdiler.⁵⁴

*Saf, dar görüşlü, kırılğan mizaçlı bir Batır*⁵⁵ olan Burunduk, çabuk sinirlenir ve siyasi konularda dar bir bakış açısına sahiptir. Öfkeli yapısı onu yanlış kararlar almaya sürükler fakat yine de halkını düşünen biri olduğu tahtan vazgeçmesiyle belli olur: *İlkbaharda göçüp otlaklarıma*

⁵⁰ Esenberlin, **Elmas Kılıç**, (çev. Doğan-Ünal) s. 354

⁵¹ Esenberlin, (çev. Doğan-Ünal) s. 445

⁵² Esenberlin, (çev. Doğan-Ünal) s. 338

⁵³ Esenberlin, (çev. Doğan-Ünal) s. 441.

⁵⁴ Esenberlin, (Çev. Doğan-Ünal), s. 400.

⁵⁵ Esenberlin, (çev. Doğan-Ünal) s. 403.

yerleşti diye kendi hâlinde yaşayan insanlara saldırmam aslında bir bahane arayışıydı. Bütün suç benim fakat suçluyum diye tebaaya, sıradan halka da boyun eğecek değilim. Bunu sen iyi bilirsin Kasım! Devası derdin ölümdür. Benim suçumun cezası ise ölümden daha ağır. Bu cezayı ben kendi kendime kestim. Cezam şu, yarın damadım Muhammed Temir Sultan'ın idaresine, Semerkant'a göçeceğim. Sen galip gelmedin, ben yenilmedim. Ülkemi yönetememe günahından bu şekilde arınmak istiyorum. Deşt-i Kıpçak'ın hâkimi Burunduk, Muhammed Temir Sultan'ı iç güveysi olarak kendi Orda'sına alacağı yerde can düşmanı Ebu'l Hayr'ın Ordası'na kendisi iç kayınbaba olarak girmek niyetinde. Bundan daha ağır bir ceza, bundan daha şiddetli bir ölüm var mı? Konuşmamız burada bitsin, şu kaplanlarını alıp git. Akıl vermeye kalkıp da han olmayı başaran o akıl dolu başına bu kara topuzu indirtme!⁵⁶

Orak Batır: Halktan çıkan, halk tarafından çok sevilen, bahtsız bir karakterdir. Hayatını halkına adanmış bir batırdır. Romanda okurun karşısına ilk çıktığı yerde Orak Batır şöyle anlatılıyor: *On vahşi kurdu bir günde tek başına öldüren, meşhur avcı ve korkusuz bahadır, at bakıcısı Orak*⁵⁷ romanda okuyucunun karşısına ilk çıktığında yirmili yaşlarda bir gençtir: *Orak henüz yirmi beşine girmiş olsa da...*⁵⁸

Orak Batır, Ebu'l Hayr Han'ın Akkuzu isimli gelinine âşık olan bir gençtir fakat aşkına kavuşamaz. Kendi atının kuyruğuna bağlanarak ölüme gönderilen bu genç, tek gözünü kaybetmiş ama hayatta kalmayı başarmış, azimli biridir. Halkın güvendiği ve halkı destekleyen bir karakterdir.

“Tek Gözlü Batır” lakabına da sahip olan Orak Batır'ın hayatı, hüznümlü olaylarla doludur: *Tek Gözlü Batır'ı altın vaadiyle satın aldığı iki alçak yoldaşı, yakalayıp Burunduk'a teslim etti. Halka dağıtılan hayvanların geri almasının mümkün olmadığını bilen han, ‘Hayvanlarımın acısını senden çıkaracağım!’ diyerek Tek Gözlü Batır'ın ellerini ve ayaklarını gizlice zincirleyip bir hayvan postuna sardırıldı ve kendisi ile birlikte götürdü.*⁵⁹

Orak Batır, romanda halkın sesi ve savunucusu olarak ele alınmaktadır: *Kasım'ın gözleri birden, askerinin ön safında ilerleyen, yüzünü bir kara çaputla kapatmış gri zırhlı batıra takıldı. Bu*

⁵⁶ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 442-443.

⁵⁷ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 119.

⁵⁸ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 119.

⁵⁹ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 436.

Orak idi. Han hafifçe tebessüm etti ve 'Halkın derdiyle dertlenen bir batır gelip han ordusuna gönüllü katılmışsa bu iyi bir gelişmedir. Han siyasetinin halkın gönlünde bir işaretidir.' dedi.⁶⁰

Asan Kaygı: Halkın sesi olan tüm Kazak uruglarının saygı duyduğu, sözünü sakınmayan, büyük bir ozandır: *her zaman halklarının istek ve dertlerini dile getiren büyük tenkitçi Asan Kaygı'nın derecesi, itibarı bu ozanların her ikisinden de daha yüksek(tir); (...) onun şiiri, keder misali dipsiz bir derinliğe ve millî bir ülkü gibi ebedilik vasfına sahip, ana yüreği kadar da şefkatli mısralardan oluşmuştur.*⁶¹ Asan Kaygı, tarihte gerçekten yaşamış bir şahsiyettir. İsmi Asan'dır; Kaygı, ona halkın verdiği bir isimdir. Kaygı, Kazak Türkçesinde "dert" demektir. Halkın dertini anlattığı ve halkına sahip çıktığı için halk, ona bu lakabı vermiştir.

1.1.3.2. Norm Karakterler

Norm karakterler, eserin başkişisinin sahip olması gereken nitelikleriyle, yazarın tercihini ifade edebilir. Bazen derinlemesine anladığı gerçekleri yansıtarak bazen de sağduyunun ve akli başında gerçeğin sözcüsü olarak roman başkişisinin moral körlüğünü ve hatalarını aydınlığa çıkarabilir.⁶² Norm karakterler için romanın başkişisini tamamlayabilmek için yaratılmıştır da diyebiliriz. Başkişiden sonra roman içerisinde önemli bir role sahiptir. Eseri daha geniş hâle getirebilmek ve güçlendirmek adına okuyucuyla buluşur. Bununla birlikte zaman zaman romanın başkişisi ve okuyucusu arasında bir köprü oluşturabilme görevinde de kullanılabilir.

Norm karakterler romandaki başkarakterlerden sonra en çok öne çıkan karakterlerdir. Norm karakter "düz karakterlere" yakındır, çünkü onların kişisel gelişimi ve değişimleri anlatılmaz.

Jagan Bike: Jagan Bike ile okurun romanda ilk karşılaşması ilk bölümünde gerçekleşiyor. O, romanın başkişilerinden *Janibek Sultan'ın ikinci eşi*⁶³ ve Kasım Han'ın da annesidir. Bu karakteri kitabın ikinci bölümünde daha detaylı tanır okuyucu. Jagan Bike, *heybetli at üstünde oturuşuyla ilk gençlik çağından itibaren at sırtında büyümüş bir göçebe kızı olduğunu gösteriyor ve kamçıyı okşarcasına narin vuruşlarıyla bakışları üzerinde topluyor.; elinde tuttuğu mızrağı, başına giydiği*

⁶⁰ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 451.

⁶¹ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 85.

⁶² Stevick, (Çev., Kantarcıoğlu), s. 179.

⁶³ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 40.

inciyle kaplı kızıl kadife başlığı ve altındaki boz atın perçemine taktığı puhu tüyü kendisinin savaşçı bir urugdan çıkmış bir kadın olduğunu gösteriyor.⁶⁴

Anlatıcı, Jagan Bike'nin psikolojik portresini de detaylıca verir ve böylece Jagan Bike karakterinin yardımı ile Kasım Han'ın ve Janibek Han'ın psikolojik portresi de desteklenmiş olur: *Kasım'ın annesi Jagan Bike, Janibek'in yedi eşinin arasında en sevdiği ilk hanımıdır. Ondan doğan çocuk da han için daha cana yakın olsa gerek. Janibek, Jagan'ı sadece sevmez, aynı zamanda onunla itişare eder, fikirlerini alır ve saygı duyardı. Ebu'l Hayr Han'ın gelini, Şah Budak'ın eşi Akkuzu Bike, Jagan'ın öz ablasıdır. Akkuzu ile Jagan, Altın Han'da göçebe Kerey kabilesinin ünlü bahadır Dombalak'ın kardeşlerinin kızı.*⁶⁵

Akkuzu: Ebu'l Hayr Han'ın rahmetli oğlu Şah Budak'ın eşi, Jagan Bike'nin öz ablası, Muhammed Şeybani ve Mahmut Sultanın annesi, Orak Batır'un tek aşkıdır. *Akkuzu ile Jagan, Altın Han'da göçebe Kerey kabilesinin ünlü bahadırı Dombalak'ın kardeşlerinin kızı. Jagan'dan Kasım doğduysa, Akkuzu'dan Ebu'l Hayr Han'ın en çok sevdiği torunu, daha sonra bütün Orta Asya'yı boyunduruğu altına alacak olan Muhammed Şeybani Han ile Mahmud Sultan doğmuştur.*⁶⁶

Akkuzu ile Jagan, asla kardeş olduklarını unutmazlar ve eşlerinin düşmanlığına rağmen her zaman birbirine yakındılar. *Ebu'l Hayr ile Janibek arasındaki kanlı savaş ve kindarlıklara rağmen zamanında bütün doğuda güzellikleriyle meşhur çift güzel Jagan ile Akkuzu birbirleriyle iyi anlaşmışlar, hediye verip adama göndererek birbirlerine değer vermişlerdir.*⁶⁷

Kardeşlerin bu samimiyeti ileride oğullarının siyasi hayatına da olumlu yansıtacaktır. Birbirine zarar vermemeye ant içen Kasım, Muhammed Şeybani ve Mahmud Sultan, bu sözlerini hep tutarlar.

Rabia Begüm Sultan: *Elmas Kılıç* romanının diğer önemli kadın karakteridir. Hem güzel hem akıllı olup hem de soylu bir aileden gelen bu kadın, eşinin siyasi hayatında da önemli bir yer alır. Acımasız hanın yanında kardeşlerini korumaya çalışan Sayan Batır'un öz ablası ve Süyinşik'in de annesidir. Muhammed Jökü'nin de kardeş gibi büyüdüğü akrabasıdır. Romanda fiziksel yönüyle de detaylıca verilir bu güzel kadın: *Üstlerindeki zirhları, asılı duran silah teçhizatı güneş altında*

⁶⁴ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 40.

⁶⁵ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 354.

⁶⁶ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 354.

⁶⁷ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 354.

parıldayan bu grubun içinde üç dört kadın göze çarpıyor. Özellikle, ortada bulunan bütün Deşt-i Kıpçak'ta tanınan, 'Orteke' diye çağrılan kül sarısı, yürük ata binmiş bir genç kadın, büyüleyici görkemiyle çok uzaklardan bile dikkatleri üzerine çekiyor. Altındaki yürük atın teçhizatı, dizgini, kuskunu ve ipele işlenmiş zirh, parlak ve kalın ipekten gösterişli bir kaftan, başında sivri uçlu, kunduz postundan börk... Pantolonunun paçaları da altın işlemeyle süslenmiş. Boynundaki, inci taşlarıyla bezenmiş gerdanlığı göz kamaştırarak gün ışığıyla parıldıyor. Ta uzaklardan dahi bu kadın, göz alabiliğine uzanan karapazılar arasındaki düğün çiçeği misali ilgi çekiyor. Kendisi de oldukça güzel ve hilal misali ince kaşlarına sürme çekmiş. Uzun saçlarını yirmi otuz adet örgüye ayırıp ince ince örmüş. Yüzünün olağanüstü güzelliği bütün âleme güzellik katarcasına güzel ve görkemli bu kadını gören herkes: 'Bu yalan dünyada böylesine güzel bir insan hiç olur mu?' diye düşünür. Bu kadın, Ebu'l Hayr Han'ın dördüncü eşi, meşhur âlim ve Semerkant hanı Uluğ Bey'in güzel kızı Rabia Sultan Begüm idi.⁶⁸

Sürme kaşlı, kuğu misali bembeyaz, otuz beş yaşına gelmiş olsa daöğle güneşi gibi göz kamaştırıcı, rüya gibi güzel Rabia Sultan Begüm'ü⁶⁹ romandaki diğer kadın karakterlerden farklı kılan, onun diğer göçebe kızlar gibi savaşçı ya da erkek mizaçlı olmamasıdır ki bu özelliği de onun âlim kızı olduğunun bir kanıtıdır.

Kardeşlerini korumak için elinden geleni yapan Rabia Sultan Begüm, haksız yere suçlanır ve Ebu'l Hayr Han, onun ölüm cezasını oğlunun vermesini ister. Fakat Han'ın sağlığıyla ilgilenen Abdürrezak Derviş Nahcivanî bu karara karşı çıkar. Ona göre; *büyük âlim Uluğ Bey'in kızı Rabia Sultan Begüm, Ebu'l- Hayr ve vezirinin düşündüğü suçlardan tamamen masum idi.*

Gülbahram Sultan: Ebu'l Hayr Han'ın, Mangıt hanımından doğma küçük kızı Gülbahram Sultan⁷⁰, Akyol Bey ve Koblandı ile evlenmemek için küçük yaşta âşık olduğu Sayan Bahadır'la kaçır ve ömür boyu onun yoldaşı ve yakın arkadaşı olarak yaşar.

Gülbahram da babası Ebu'l Hayr gibi acımasız bir karakterdir. Bu acımasızlığını Sayan'la işbirliğinde babasının ölümünü bile düşünmesi gösterir. Erkek mizaçlı Gülbahram Sultan her yerde eşi Sayan Bahadır'a eşlik ettiği gibi avda da ona eşlik eder ve babası Ebu'l Hayr Han'la karşılaştığında gözünü kırpmadan babasının canına kastetmek için yayını gerer: *Gülbahram, yayını eline aldı ve sadağından çektiği oku babasına doğru nişanladı. Ebu'l Hayr'ın kalbi korkudan*

⁶⁸ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 39.

⁶⁹ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 140.

⁷⁰ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 183.

titredi. (...) Cengiz soyunun ne kadar acımasız olduğunu iyi bilirdi, gözlerini yumdu. Ancak yüreğine çelikten sivri uçlu bir ok hiç saplanmadı.⁷¹ Bu olay esnasında Gülbahram'ı durdurup elini tutan ise eşi Sayan Bahadır olmuştur.

Sayan Bahadır öldükten sonra eşi Gülbahram, zor zamanlar geçirir. Eşinin ölümünden sonra Burunduk, Gülbahram'ı Temir Bey'e cariye olarak verir...*atlı kümesinin en sonunda ise bir genç savaşçının atının arkasına ters oturtulmuş güzel Gülbahram Sultan... İki kolu önden bağlanmış. Bağırıp çağırmasın diye ağzını ak ipek bir mendille kapatmışlar. Attan inmesine ya da atlamasına mani olmak için kömür gibi siyah, kalın ve uzun iki uzun urgan gibi saç örgüsünü at sırtındaki gencin eyerinin altından geçirip atın göğüs tarafına sıkıca ilmeklemişler. Bu, düşman halkın kadın ve kızlarına uygulanan Kalmuklar'ın bir uygulaması idi. Merhamet denen şeyin bilinmediği eski devirden kalma hayvanca bir muamele. Burunduk bununla, Ebu'l Hayr'ın kızı Gülbahram Sultan'ın kardeşleri Muhammed Şeybani ile Mahmud Sultan'dan intikam almış olacak. Üstelik Gülbahram'a yaptıkları yetmezmiş gibi oğlu Ayan'ın da gözlerinin önünde cellatlar tarafından darağacında sallandırılması da Burunduk tarafından bizzat verilmiş bir buyruktur. Fakat Kasım Sultan, onların yardımına yetişecektir.*

Sayan Bahadır (Batır): Rabia Sultan Begüm'ün öz kardeşidir, Aksak Temir'in soyundan gelen bir gençtir. Süyünşik'in dayısıdır. (...) *sert bir ifade, zarif bir burun, soluk bir çehre, ela gözler... Süyünşik'ten tek farkı gür kara bıyıklarıdır.*⁷² Sayan Bahadır, Ebu'l Hayr'ın kızı Gülbahram Sultan'a âşiktir fakat Gülbahram'ın annesi Gülbahram'ı Akyol Bey'e vermek ister, babası ise Koblandı Batır'a vermek ister. Koblandı Batır'un da gönlü Gülbahram'dadır fakat Gülbahram Sayan Bahadır'ı sever. Bu sebepten ötürü Koblandı, Sayan'a da Akyol'a da kin beslemektedir. Bu mevzu yüzünden büyüttüğü kını Sayan'ın ölümünü istemeye kadar gidecektir. Bu ölüm isteğinin karşısında Sayan'ı Argunlar koruyacaktır. *Kara Kıpçak Koblandı iftira mı attı, demek istiyorsun? Genç, son derece rahat bir tavırla: Kara Kıpçak Koblandı'nın niye öyle söylediğini siz benden daha iyi biliyorsunuzdur han hazretleri! Bu sözüyle her şeyi bütün çıplaklığıyla ortaya koymuş oldu. 'Bu ne cüret!' Ebu'l Hayr öfkeden kudurmuş, boynuz vurmaya hazır bir boğa gibi çatılmış kaşlarının altından baktı. 'Hayır, bu genç hiç de basit biri değil. Kendisine atılan iftiranın neden kaynaklandığının bilincinde. Bunun bildiğini diğer Argunlar da biliyordur elbet! İşin bir ucunda*

⁷¹ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 229-230.

⁷² Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 73.

benim de parmağım olduğunu halk fark edecektir. Argunlardan pek hoşlanmadığımı bildiğinden Koblandı Batır bu hadiseyi kasdi olarak kurgulamış olsa gerek. Demek, bu sebeple bütün Argun ağız birliği yapıp dün inatla bu gence ölüm cezası verilmesine engel oldu. Muhtemelen fiili çatışmaya da hazırdır bunlar. Janibek ve Kerey'in bıyık altından gülmelerinin sebebi de buydu demek! Hayır, hayır! Öfke, coşkun ırmak misali ilk tazyikiyle set yıkar, ama bir müddet sonra akıntısının şiddeti azalmaya başlar. Acele karar vermemek lazım...' Han elini hançerinden çekti.⁷³ Fakat ileride Ebu'l Hayr bu kararından çok pişman olur. Avda kendi kızı bile onu öldürmeye hazır olduğunda Sayan'ın onu kurtarması bu pişmanlığı ona yaşatır ve aslında kendisine ne kadar sadık olabilecek bir insanı bu olayla kaybettiğini o an anlar. İleride de Sayan Batır'ın Rabia Sultan Begüm'ün öz kardeşi olduğunu ve aslında eşi Rabia Sultan Begüm'ün ona ne kadar sadık olduğunu anlayınca bu pişmanlığı daha da perçinlenir.

Janibek Han'ın ölümünden sonra Sayan Batır, Kasım'ın en yakını olur ve genç sultana destek verir: *Janibek'in ölümünden sonra Batır Sayan, Kasım Sultan'ın en güvenilir dostu, yakın adamı olmuştur. Kasım tehlikeli ve gizli işlerde sadece Sayan'ı görevlendirirdi. Ne ölçüde zorlu görev verilirse verilsin Sayan mutlaka hakkıyla yerine getirirdi.⁷⁴ Fakat genç sultanın verdiği son görev, Sayan Batır'ın hayatını da alır: Taş kulübeye kapatılan ve eli ayağı bağlı olan Mahmud Sultan'a, Sayan gözbebeği gibi bakıyordu. Dışarda bekleyen nöbetçiden başka, herhangi bir kimse sultanı öldürmesi diye bir Mangıt yiğitle birlikte kendisi de sürekli kulübenin içinde kalıyordu. Mahmud Sultan Batır Sayan'ın olmadığı vakitlerde herhâlde 'Ne istersen veririm.' diyerek Mangıt yiğidi ikna etmiş olsa gerek, bir gece Batır Sayan'ın uykuya daldığı bir arada yanında yatan Mangıt yiğit, hançeriyle boğazını keserek Sayan'ı öldürmüştü. Ardından taş kulübenin duvarının alt tarafından insan bedeninin sığacağı büyüklükte bir delik açıp Mahmud Sultan'la birlikte kaçmış.⁷⁵*

Osman Koca: Ebu'l Hayr'ın en sevdiği danışmanlarından biridir fakat romanda akıbeti en kötü olan karakterlerdendir. Ebu'l Hayr, en sevdiği danışmanı Osman Koca'yı defalarca suçlayacak ve zindanlarda çürümesine sebep olacaktır. *Osman Koca'nın mensup olduğu sülale asırlardan beri Şeyban hanedanına hizmet edegelmişti. Atası Abiltaş, Aksak Timur saldırısında Barlasların eline düşmüştü. Han ordasına asırlardır sadakatle hizmet eden bir aileye mensup olduğundan Emir Timur onu kethüda olarak kendi sarayına aldı. Osman Koca, bu atasından itibaren üçüncü kuşak*

⁷³ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 75.

⁷⁴ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 410.

⁷⁵ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 415.

olarak (...) Güreğen Han'ın sarayında kethüdalık görevini ifa etmişti.⁷⁶ Fakat Osman Hoca kimsenin bilmediği bir nedenle Ebu'l Hayr Han'a hizmet etmeyi seçti. Bu tavrının nedeni, dedesine bu konuda verdiği söz ve ettiği yemindir. Ebu'l Hayr, Sayan Bahadır tutukluyken kaçtığı duyunca Osman Koca'yı suçlar. *Ulak, atını uçururcasına gelip Ebu'l Hayr'ın bulunduğu gruba yaklaştı ve eyerin üstünde dönerek yere atladı. Hızlı bir yürüyüşle hemen yanına gelip ayaklarına kapandı. - Han efendimiz, dilersen dilimi, dilersen başımı kes; işte başım! dedi, aniden başını kaldırarak, - Suç bende, gözümü dört açmalıydım Bahadır Sayan yanındaki iki adamıyla kaçıp gitti.*

*Gelen ulak, Ebu'l Hayr'ın bizzat kendisinin 'Şölen bitene kadar Bahadır Sayan'ın icabına bak!' diye vazifelendirdiği Osman Koca adlı kethüdasından başkası değildi.⁷⁷ Ebu'l Hayr, bu olaydan sonra yıllardır hizmetinde bulunan sadık adamını kendi elleriyle cezalandırmış ve zindana kapatmıştır. Osman Koca bir yolunu bulup Han'ın büyük hanımı Aybahram Süney aracılığı ile Ebu'l Hayr'dan *Atalarımız baş kessen de dil kesme demiş. Zaten zindanda çürüyüp ölmek çok uzun sürmez. Fakat ölmeden önce Han hazretleri birkaç kelamımı dinlesin.⁷⁸ diye ricacı olur. Bu görüşmede Osman Koca, Ebu'l Hayr'a Sayan Batır ile Gülbahram Sultan'ın birbirlerine âşık olduklarını, bunu hanımının da bildiğini ve diğer taraftan Bahtlı Koca'ya dikkat etmesini söyler fakat bu mevzu, onun zindandaki ölümünü garantileyen bir konu olacaktır. *Vezirine sırrını ifşa eden hükümdar tuzağa düşmüş av gibidir. Kaderin vezirinin elinde olacak. Gönlünde dostluk varsa tuzaktan kurtarır; düşmanlık varsa hemen tuzağa düşürür. Nihayetinde o elinden kurtulmana kolay kolay izin vermez.⁷⁹; Çok haklı, bu danışman tavsiyesini sadece Vezir Bahtlı Koca'yı ortadan kaldırmak için değil, aynı zamanda kendisini de tez vakitte öldürtmek için yerine getireceğim. Sen yerin yedi kat altındaki zindanda da olsan vakıf olduğun sır, yer altında kalmaz bir şekilde yeryüzüne ulaşır. Böyle durumlarda kara toprak dahi dile gelir. Yerin kulağı vardır!⁸⁰; Ertesi günden itibaren Osman Koca'ya yemek verilmedi.⁸¹***

Ebu'l Hayr, zindana kendisi atsa bile onun sözlerini dinlememezlik edemez çünkü Osman Koca ona çok yakın ve sadık birisidir. Ebu'l Hayr, Osman Koca'nın sayısız dostluğunu, hiç unutamayacağı birçok iyiliğini görmüştür.

⁷⁶ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 192.

⁷⁷ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 129.

⁷⁸ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 191.

⁷⁹ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 206.

⁸⁰ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 211.

⁸¹ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 211.

Esen Buka: Diğer pek çok karakter gibi, romanda fiziksel yönünden pek fazla bahsedilmez. Daha çok yaptığı işleri ve hissetikleri ön plana çıkmaktadır. Esen Buka da romanda bir tip değil, karakterdir. *Ulu Cengiz Han'ın ikinci oğlu Çağatay'ın beşinci kuşak torunu Muhammed Han'ın torununun oğlu, ünlü Üveys Han'dan olma, Magulistan'ın hâlihazırdaki hanı Esen Buka*⁸², gerçek hayatta yaşayan bir kişiliktir ve onun soyuna ait bu bilgi gerçektir. O da büyük dedesi Cengiz Han kadar acımasız bir handır. Bu acımasızlığının temelinde âşık olduğu Hristiyan kızın öldürülmesi de etkilidir: *Öz ağabeyi Yunus, kardeşinin eski hâl ve hareketlerinin değişmesinden ve kısa sürede başkalaşan mizacından şüpheye kapıldı ve gizlice takip edip bunların sırlarına vakıf oldu. Vakıf olmakla kalmadı, babasına gidip 'Oğlun bir kâfir kızla evlenmeye niyetli' diyerek babasını kardeşine karşı kıskırttı. Yunus'tan ziyade, annesi Moğol han sülalesine mensup Esen Buka'nın oturmasını arzu eden Veys Han korkuya kapıldı. 'Eğer Esen Buka bir kâfir kızını hatun edecek olursa, nihayetinde bir tarafının Hristiyanlık dinine sempati duymayacağını kim garanti edebilir? İslâm dinine mensup insanlara kötülük etmesi de mümkün. Bu durum zamanla Çağatay hanedanlığının sonunu da hazırlayabilir. Kadının olduğu yerde her zaman bir tehlike vardır. (...) Han düşündüğünü yaptı. Masum ve yeni serpilmekte olan güzel kızı Orda'nın iki muhafızı Esen Buka'nın gözlerinin önünde boğarak öldürdü. Bu hadise, Esen Buka'nın yüreğinde hiç kapanmayacak bir yara açtı. Sevdiği insanın, gözlerinin önünde acımasızca öldürüldüğünü gördükten sonra genç ruhu merhamet denen duyguyu tamamen unuttu ve herkese karşı son derece zalim, taş kalpli biri olup çıktı. Daha sonra ilk aşkının öcünü can düşmanlarından birer birer aldı. Bu öcün ilk kurbanı babadan öz, anadan üvey ağabeyi Yunus idi. Esen Buka o olaydan, yedi yıl sonra babası Veys'in yerine Mağulistan tahtına oturduğu gün ağabeyi Yunus'un yakalanmasını emretti. 'Taşta damar, Han'da acıma olmaz!' fakat Yunus kaçıp kurtulmayı başardı.⁸³; Düşmanlarının Yarkent'e ulaştığından Esen Buka'nın haberi olmamıştı. Zaten hastalanıp yatağa düşmüştü, dünya onun için artık tekrarı mümkün olmayan bir düşten farksızdı. Dili bağlanmaya, bütün âlem gözüne kapkaranlık görünmeye başlamıştı. Gözlerinin önünde ışık namına yalnızca mazideki, o su perisi misali güzel kâfir kızının hayali canlanıyordu. Otuz yıldır ikisini birbirinden ayıran cehennem hayatından artık kurtulup sevgilisine kavuşma ümidiyle yatağında doğrulup kâfir kızının hayaline doğru kollarını uzatmaya çalışırken ağızından sadece "Fedosya" adı dökülürmüşü. Dili düğümlenen, yalnızca dudakları kıpırdayan hanın başucunda oturan vezir,*

⁸² Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 243.

⁸³ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 251-252.

müftü, şeyh, hoca, imam takımından insanlar hanın ne dediğini tam olarak duymasalar da kimin adını andıklarından içlerinden 'Estağfurullah, estağfurullah! Allah'ım sen bizi han efendimizin günahından muhafaza eyle!' diyerek Allah'a dua etmeyi ihmal etmediler. (...) Altın tahta oturup da devleti yönetmeye başladığı günden beri sultanlardan hep tedirginlik duyan, endişe ve kaygı içinde yaşayan Esen Buka'nın yaşlı yüreği, can düşmanı Yunus'un gelmesine dayanamadı. Bir zamanlar bütün Magulistan'ın hâkimi olan Esen Buka, yatağa düşmesinin üzerinden henüz bir hafta geçmemişken son nefesinde yedi hanımı ve on beş çocuğundan hiçbirinin adını anmamış sadece 'Fedosya' diye mırıldanarak hayata veda etmişti.⁸⁴

Esen Buka, romanın bir fon karakteri olarak okuyucuya birkaç yönüyle gösterilmektedir. Onun kişisel kaygıları ve düşünceleri, onun hükümdarlık dönemine de yansır. Bu karakter, romanın negatif ya da pozitif karakteri değildir, çünkü hem iyi hem kötü tarafları vardır. Sevgi ve sadakatı bilen fakat yaşadığı hadiselerin etkisinden dolayı acımasız olan bir karakterdir.

Karakıpçak Koblandı Batır: Kıpçaklar'ın ünlü ve yürekli bahadırıdır. Ünlü pehlivan Kajımukan'ın on ikinci göbekten atasıdır. *Uzun boylu, topuz kollu Koblandı Batır, Kazakların küsseli ve korkusuz bahadırlarından biridir.⁸⁵*

Koblandı Batır, çabuk öfkelenen ve öfkesine yenik düşen biri olarak anlatılmaktadır: *Halka saygısı büyük, temiz kalpli Batır, Ebu'l Hayr'ın sözüne kanıp öfkesine hâkim olamadığından halkının gözünde yüzü kara duruma düşmeye başladığını geç algıladı. İşlemiş olduğu suçtan dolayı büyük pişmanlık duyup o günden sonra halkından ayrı hareket etmemeye karar verdi fakat kısa zaman zarfında bu arzusunu yerine getirmek için gereken cesareti kendisinde bulamadı. Kazak urugları Magulistan'a doğru ilerlerken Koblandı'nın Torgay Irmağı boyuna göçmesinin sebebi buydu. (...) Öfkesine esir düşerek yaptığı şeyin neye mal olduğunu daha yeni anlamıştı. Fakat pişmanlığını kimseye belli etmedi. Kararlı ve inatçı Batır nedense bir ümitle etrafına baktı.⁸⁶*

Gülbahram'a âşık olan Koblandı Batır, Gülbahram için Akyol Bey'i öldürür ve Sayan'a saldırır. *Tepe başında duran atlı, arkasından yaklaşan at gürültüsünü işitip yüzünü birazcık geri çevirdi. Bu, on beş, on altı yaşlarında bir kızdı. Sarışın yüzü güneş ışığında yıkanmış, masumane bakan iri gözleri karadur gibi simsiyah, okka ağzı bildircin dudakları sadece âşk için yaratılmışçasına sevimli, hurilerle boy ölçüşebilecek bir güzel... Kızın yüzünde ansızın üzüntülü bir*

⁸⁴ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 291-292.

⁸⁵ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 60.

⁸⁶ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 181-182.

ifade belirdi. Tekrar arkasına dönmeden evvel: -Ne diyeceksin Batır, dedi. -Ben söyleyeceğimi çoktan söyledim sultanım, dedi Koblandı. -Akyol Bey'i senin için öldürdüm, Sayan Batır'u da senin için öldürmek istedim. Senin uğrunda, yoluma tek gözlü dev de çıksa dövüşmeye hazırdım. Ya şimdi... Aslan yüreğim tavşan yüreğine döndü; engin gönlüm daralıp avuç içi kadar olduğu için beni hor görme, ne dersen boynum kıldan ince!⁸⁷ İlerleyen zamanlarda Koblandı, tamamen Ebu'l Hayr Han'dan koparak Sayan ile arkadaş olur. Bu karakterin de psikolojik özellikleri daha ön plandadır. Öfkeli karakteri batırı bazı hatalara süreklemektedir ama iyi kişiliği, vatana ve halkına sadakatı bu öfkelerin zararını telafi etmektedir.

1.1.3.3. Fon Karakterler

Romanda en az derinliğe ve özelliğe sahip olan kişi ya da kişiler grubudur. Konunun hâkim temalarının açıklanmasına ve başkarakterin içinde yaşadığı sosyal çevrenin belirgin bir hale getirilip somutlaştırıldıktan sonra okuyucuya sunulmasına yardımcı olan, kısacası eserin realitesini arttırmak için kullanılan karakterlerdir.⁸⁸ Fon karakterler romanda akışı değiştirmeyen karakterlerdir. Filmlerde figüranlar gibi olan karakterlerdir. Romanda bulunma nedenlerinin biri başkahramanın sosyal ortamını daha net bir şekilde göstermek için ya da düştüğü durumu daha gerçekçi anlatmak için vardırırlar. Bu tarihi nitelikli romanda bu gruba dâhil olacak pek çok karakter mevcuttur.

Gaip Cemal Sultan Begüm: Ebu'l Hayr Han'ın kızıdır. Janibek Sultan'a âşık olduğu için babasının buyruğu ile katledilmiş bir sultan ve genç kızdır. *Ebu'l Hayr'ın Mangıt urugundan aldığı eşinden doğma on yedi yaşındaki, yumurtanın akı gibi bembeyaz, gençlik ateşi erken tutuşan, hafif mizaçlı, şımarık kızı Gaip Cemal Sultan Begüm'ün gönlü; güzel yüzlü, yiğit görünümlü Janibek'e kaymıştı.*⁸⁹ Janibek'in gönlünü kazanmayı başaran Sultan, Janibek'in abisi Kerey tarafından babasından istenir fakat Janibek'e düşman olan Han, kızını ona vermek istemez ve *Ertesi gün, Gaip Cemal Sultan Begüm'ü (...) kalbine hançer saplayarak öldürdüler.*⁹⁰

Cellat Kurubay: Ebu'l Hayr Han'ın celladı olan Kurubay, aslında korkak, menfaatçi ve öz

⁸⁷ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 182.

⁸⁸ Ülkü Eliuz, "Kötülüğün Haritasında Kadın Olmak: Cengiz Dağcı Romanlarında Kadın Karakterler", **Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Eskişehir: 2017, ss.122.

⁸⁹ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 33.

⁹⁰ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 34.

kardeşine karşı da acımasız olan bir karakterdir. *Janibek'i öldürürse yaptığıının cezasız kalmayacağından*⁹¹ korkan Kurubay *Kendi başını beladan uzak tutmak isteyip öz kardeşini ateşe atan kurt mizaçlı*⁹² biridir.

Cellat Sarıbay: Cellat Kurubay'ın öz kardeşidir. O da Ebu'l Hayr'ın cellatlarından. Janibek'i öldürmek için ayarlanan avda Janibek'i öldürmekle görevlendirilmiştir fakat Janbek'i öldürmeyi başaramamıştır bu yüzden Ebu'l Hayr tarafından öldürülmüştür.

Akyol Bey: Sayan'ın dayısıdır. Karakıpçak Koblandı ile olan düşmanlığı, *hem usta bir hatip, hem eşsiz bir ozan omuzlarına iki adam oturacak kadar geniş, kara yağız Kotan Jırav'ın oğlu Akyol Bey*⁹³in sonu olur. Fakat ölümü onu halkın gözünde yüceltir.

Muhammed Şeybani: Ebu'l Hayr'ın torunudur. Han'ın Şah Budak isimli oğlunun çocuğudur

Mahmut Sultan: Ebu'l Hayr'ın torunudur. Muhammed Şeybani'nin öz kardeşidir. Romanda aktif bir rol oynamamaktadır. Daha çok başı dara düştüğü zamanlarda kurtarılan bir han olarak anlatılmaktadır.

Süyişik Sultan: Ebu'l Hayr'ın ve Rabia Begüm Sultan'ın öz oğludur. Tahta geçip han olmak isteyen hırslı bir sultandır. Bu isteğini körükleyen kişi de Bahtlı Koca Vezir'dir....*gururuna kapılan Süyişik Han, babasının sağ olduğunu neredeyse unutmuştu. Henüz oturma bahtiyarlığına erişmediği altın tahtın cazibesi daha şimdiden yüreğini kaplamaya başlamıştı.*⁹⁴ Vezirin kafasını karıştırmaması ile çok sevdiği annesi Rabia Begüm Sultan'ın ölüm cezasını vermeye bile hazırdır.

Başvezir Uygur Bahtlı Koca: Ebu'l Hayr Han'ın başveziridir. Zalimdir ve bireysel çıkarını her yerde öncelikle düşünen bir karakterdir. Kendi çıkarları için Ebu'l Hayr'ın hırslı oğlu Süyişik'i kullanan bir vezirdir. Osman Koca, Bahtlı Koca Vezir'in bu ikiyüzlü tavırlarını anlayıp Ebu'l Hayr'ı uyarmıştır fakat Ebu'l Hayr Han, Bahtlı Koca'yı karşısına almak istemez. Çünkü Bahtlı Koca, Ebu'l

⁹¹ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 34.

⁹² Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 35.

⁹³ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 171

⁹⁴ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 165-166

Hayr'ın çok büyük bir sırrına vakıftır. Ebu'l Hayr, Bahtlı Koca'dan eşi Rabia Sultan Begüm'ü öldürmesini istemiştir. Bu sırrını ifşa edeceğini düşündüğü için Bahtlı Koca'yı değil Osman Koca'yı cezalandırmayı ve zindana atmayı tercih eder.

Ağanak Bike: Argun kızı Ağanak Bike, Muhammed Koca'nın duludur. Muhammed Koca'nın ordusunu bozguna uğrattıktan sonra Ebu'l Hayr'ın cariye olarak kendisine aldığı eşidir. Bu kadın, Ebu'l Hayr Han'ı hiç kabullenmez. Çünkü Ebu'l Hayr, onun sadece kocası Muhammed Koca'yı öldürmekle kalmayıp üç yaşındaki oğullarını da katlettirmiştir. Asla Ebu'l Hayr'dan çocuğu olmasını istemez ve her seferinde düşük yapmak için zehir içer.

Abdurrezak Derviş Nahçivani: Ebu'l Hayr Han'ın doktorudur. Sadece sağlıkla ilgili sorunlarıyla ilgilenen bir doktor değil onun tüm sırlarına da vakıf olan ve yanlışlarında onu uyaran bir doktordur. Han'ın Rabia Begüm Sultan'ı öldürme düşüncesine engel olan da bu doktordur. Ebu'l Hayr, Abdurrezak yaşadığı müddetçe ölmeyeceğine inanır. Bu bile Han'ın ona ne kadar büyük güven duyduğunun bir kanıtıdır.

Aybahram Süney: Ebu'l Hayr Han'ın büyük hanımıdır. Romanda sadece ismi geçer.

Toktar Bike: Ebu'l Hayr'ın genç ve güzel hanımıdır. Körpeliğini ve güzelliğini Ebu'l Hayr'a adamış bir hatundur. Vezir Bahtlı Koca'nın kızıdır ve Han'ın Bahtlı Koca'dan öç almak için nikâhına aldığı bir kadındır. *Beni satıp giden babasının suçu! diyerek, uzun zamandır göz koyduğu, dudaklarına kimsenin dudaklarının değmediği, göğsünde iki sert elma taşıyan, yaban geyiği kadar vahşi, kamçının kayışı gibi sımsıkı örülmüş uzun ve gür saçları topuklarına gelen Bahtlı Koca'nın on dört yaşındaki güzel kızı Toktar Bike'yi nikâhına aldı. Fakat ne kadar güzel olsa da Rabia Sultan Begüm'ün yerini alamadı.*⁹⁵

Muhammed Jöki: Ebu'l Hayr'ın küçük kayınbiraderi ve Ebdü'l Latif Bey'in öz oğludur. Muhammed Jöki, Sayan Batır'a çok benzer. Onlar, *Birbirinin kopyası gibiydiler. Bir cam kap üzerindeki iki su damlası kadar birbirlerine benziyorlardı. Aynı geniş alın, keskin bakışlar ve uzunca bir yüz. Boyları da vücut yapıları da birebir aynı... Uzun boy, iri gövde, ince bel. Ayakları*

⁹⁵ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 192

ve kolları bir genç kaplanı andıracak şekilde kaslı ve sağlam... Vücut yapısında ve hemen her hareketinde, atılmaya hazırlanan kaplana özgü ürkütücü bir tavır, bir heybet var.⁹⁶

Rabia Sultan Begüm, Muhammed Jöki'yi kendi kardeşi gibi görür; çünkü sarayda kardeş gibi büyümüşlerdir. Muhammed Jöki, Rabia Begüm Sultan'dan üç yaş küçük olduğu için Rabia Begüm ona bir abla gibi kol kanat gerer.

İbadat Sultan Begüm: Ebu'l Said'in ilk hanımından doğan on üç yaşındaki güzel kızıdır. Ebu'l Hayr Han, damadı Ebu'l Said'den kızının öcünü almak için İbadat Sultan Begüm'ü nikâhına almıştır.

Toktar Begüm: Karaşın Bahadır'ın kız kardeşidir. Burunduk Han ona evlilik teklif ettiğinde Burunduk'a şöyle cevap vermiştir: *Kesilmiş ağacın kuruyan kökü gibi Burunduk bana layık değil*⁹⁷ Kindar biri olan Burunduk bunu unutmaz ve ileride ağabeyi Karaşın Bahadır zor duruma düştüğünde onun canına karşı Toktar Begüm'ü eşinden ve çocuğundan zorla ayırıp kendisine kuma alır. *Onun solgun ve asık suratında kendisinden nefret ettiğini gizlemeyen öfkeli bakışlarından, severek evlendiği kocası ve canından çok sevdiği iki yaşındaki oğlundan kendisini ayıran Burunduk'un günahını hiçbir zaman affetmeyeceğini biliyordu.*⁹⁸ *Bu evlilikten ileride Cevher Bike doğar. Cevher Bike, babası Burunduk Kasım Han'dan kaçarak gittiğinde kendisini himaye eden Semerkant Hanı Muhammed Şeybani'nin küçük kardeşi Muhammed Temirhan'ın eşi olacaktır.*⁹⁹

Ozanlar: Romanda Kazakların ünlü ozanlarında Kaztuvgan Ozan, Ozan Sıpira Jırav, Kotan Ozan'ın isimleri de geçmektedir.

Kıpçak boyundan gelen Kaztuvgan Ozan, romanda, Argun urugundan olan Kotan Ozan'la büyük ödül için atışır: *Büyük ödül için Kıpçakların ulu ozanı Kaztuvgan ile Argun uruğunun usta şair Ozan Sıpira Jırav'ın soyundan gelen Kotan Ozan atışacaklar..*¹⁰⁰ *Kaztuvgan, bodur ve bir toklunun incik kemiğinin içinde kurşun dökülmüş âşık kemiği gibi sağlam yapılı birisi. Bu sebeple halk ona, "karga boylu Kaztuvgan" lakabını takmış. Geniş bir kitlenin kahramanı ve ozanıdır.*¹⁰¹

⁹⁶ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 213-214

⁹⁷ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 339.

⁹⁸ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 347-348.

⁹⁹ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 348.

¹⁰⁰ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 84.

¹⁰¹ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 84

Ozanların en yaşlılarından olan Kotan Ozan, yaşına hürmeten "Kotan Ata, İhtiyar Ozan" gibi isimlerle de çağırılır. *Kotan Ozan çok bekletmedi. Sürekli yanında taşıdığı siyah kopuzunu eline alıp boğuk ihtiyar sesiyle başladı çalıp söylemeye.*¹⁰²

Bahadırlar: Bahadırlar, çoğu halktan çıkan ve halkın koruyucuları olan savaşçılardır. Halkın saygısına nail olmuş insanlardır. Romanda birçok bahadırın ismi geçmektedir. Bunlardan bazıları; Kaptığay, Börübay, Onay, Beket ve Kara Koca'dır. İsmi geçen bahadırlar, Kazakların namlı bahadırlarıdır.

Töleñitler

Töleñitler, Han'ın askerleridir ve genelde halktan gelen insanlardır. *Elmas Kılıç*'taki Töleñitler de halkın temsilcileridir. Ebu'l Hayr Han askerlerini halka karşı kullanmak istediğinde Töleñitler bu emri kabul etmeyip Han'a karşı çıkarlar. Töleñitlerden olan Orısbay, Töleñitlerin düşüncesini romanda şöyle aktarır: *Gerçeği konuşmak gerekirse ben hiçbir suçları yokken öz karındaşlarıma karşı kılıç sallayıp hem Allah hem kul nezdinde günahkâr durumuna düşmek istemem. Zaten çok kan döküldü. Her ne kadar soylu olmasam da ben de bir ananın babanın evladıyım. Hiç kimsenin tebaası, kölesi değilim. Kendi özgür iradem var. Bu sefer katılmam mümkün değil.*¹⁰³

1.1.3.4. Kart Karakterler

Romanda tek bir özelliğin sembol olan kart karakterler, her şeye rağmen yapılarındaki özellikleri korurlar ve asla değişmezler.¹⁰⁴ *Elmas Kılıç*'ta böyle bir karakter mevcut değildir.

1.1.4. Zaman

Zaman, romanda anlatılan olayların geçtiği, olup bittiği, cereyan ettiği nesnel, vaka ve anlatma zaman dilimlerini karşılayan bir kavramdır. Roman, bir zaman sanatıdır ve geniş bir zamana yayılan olay, durum, olgu, yaşantı, duygu, hayal ve düşünce unsurlarının sergilenmesidir.¹⁰⁵ Kişiler, zaman unsuruyla birlikte roman içerisinde daha fonksiyonel görev

¹⁰² Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 84

¹⁰³ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 240.

¹⁰⁴ Ülkü Eliuz, "Kötülüğün Haritasında Kadın Olmak: Cengiz Dağcı Romanlarında Kadın Karakterler", **Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Eskişehir, 2017, s.122.

¹⁰⁵ Nurullah Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, s. 128.

üstlenir. Aynı kişiyi zamanda geriye dönerek veya vak'a zamanı içinde inceleyerek farklı biçimde görebilmek zaman unsuru sayesinde mümkündür. *Anlatı, ister söz, ister yazıyla sunulsun, inşa edilmiş bir yapıdır. Doğal olarak, belirli bir amaç doğrultusunda inşa edilen bu yapı, zamana bağlı olarak asıl değerini bulur ve zaman içinde idrak edilir. Bu nedenle bir romanda hikâye, mutlaka - belirli veya belirsiz- bir zamanda cereyan eder. Yine bu hikâye, belirli bir süre içinde öğrenilir, duyulur ve belli bir süre içinde de kaleme alınıp anlatılır. Hâl böyle olunca zaman unsuru, romanın genel yapısını meydana getiren temel elemanlar arasında yer alır.*¹⁰⁶ Romanlar, zaman bakımından üç şekilde değerlendirilebilir: *nesnel zaman, vak'a zamanı ve anlatma zamanı.*

Nesnel Zaman

Nesnel zaman, gerçek takvim zamanıdır; herkese ait olan zamandır. Buna *kozmetik zaman, takvime bağlı olan zaman, çerçeve zaman, aktüel zaman, somut/var olan gerçek zaman, dış zaman, geçip giden tarih.* de denir. Bu, *Dış dünyanın, evrenin, toplumların yaşamış oldukları, insan bilincinin bir bakıma dışında kalan genel zamandır. Romanın dışında da var olan herkesin paylaştığı ortak zaman dilimidir.*¹⁰⁷ Göçebeler üçlüsünün birincisi olan *Elmas Kılıç*'ta 15. yüzyılda Kazak coğrafyasında şekillenen tarihi ve siyasi olaylar ele alınmıştır. Romanda geriye dönüş, iç monolog ve bilinç akışı gibi tekniklerin desteğiyle zaman algısı genişletilir.

Vak'a Zamanı

*Roman, tiyatro ve hikâyede, olayların başlama noktası ile bitiş noktası arasında geçen zamana vak'a zamanı denir.*¹⁰⁸ Yani romanda olan bitenin zamanıdır. Bunun nesnel zamandan farkı nedir? Romanda bir olay 40 yıllık bir zaman dilimini ele alsa da yazar, bize onu dakikası dakikasına anlatmaz; sadece önemli olan noktalarını gösterir. *Yani nesnel zaman akıp gider ama roman olayları ve nesnel zamanın bazı dönemlerinde karşımıza çıkabilir. Vak'a zamanı, sadece olayların geçtiği zaman dilimlerini ifade eder.*¹⁰⁹ Romanın akışını bozmamak için bazı tarihler atlanır ve bazı önemli kesintiler olabilir.

¹⁰⁶ Prof. Dr. Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Akçağ Yay., Ankara: 2000, s.110.

¹⁰⁷ Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, s.129.

¹⁰⁸ Prof. Dr. İsmail Çetışli, **Metin Tahlillerine Giriş-2**, Hikâye-Roman-Tiyatro, Akçağ Yayınları, Ankara: 2004, s. 74.

¹⁰⁹ Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, s.131.

Vak'a zamanı, üç biçimde sunulur: aynen aktarma, özetleme ve genişletme.

Aynen aktarmada olaylar, nesnel zamana göre anlatılır. Mesela bir olay 24 saat sürdüyse hiç değiştirilmeden, özetlenmeden ya da kısaltılmadan, kronolojik akışına göre bütün ayrıntıları ile anlatılır. *Klasik romanda olaylar giriş, gelişme, sonuç diye bilinen bir sıra içinde sunulur. Olaylar belli bir zamanda başlar, bir süre sonra gelişip serpilir ve belli bir zaman gelince de sonuçlanır. Yani dış zaman akışına aynen uyularak aktarılır.*¹¹⁰

Özetleme; bir olayı bütün detayları ile değil de onu daraltarak ve sadece önemli olan kısımlarını ortaya koyarak anlatmadır. *Bu durumda olaylar, nesnel zamana paralel olarak oluş ve gerçekleşir sırasıyla değil; kısa kısa özetlenerek, bazı atlamalar yapılarak aktarılır. Dolayısıyla nesnel zamana paralel olan olaylar, vak'a zamanında daraltılmış olarak sunulur.*¹¹¹

Genişletme veya öznel zamanda, *nesnel zamandan önceki veya sonraki zamanlarda olup bitmiş veya olacak bazı olaylar hatırlanarak veya tahayyül edilerek araya sokuşturulur.*¹¹² Genişletme, kişiye özel bir zamandır; onun düşüncelerini ve genelde de geriye dönüşlerle hatıralarını yansıtır. İç monologları ve düşünceleri vasıtasıyla geriye dönüş yapan veya ileriye sıçrama yapan kişilerin kişilikleri de ortaya konulduğundan roman ve hikâyelerde çokça tercih edilen bir yöntemdir. Genişletmeyi kullanarak romandaki kişinin psikolojik ve sosyal durumunu, kişisel kimliğini, özgeçmişini, romandaki olayları daha iyi anlatmak mümkün olur. *Roman kişisi, bir zaman dilimi içinde konuşurken, bir iş yaparken ya da boş otururken çağrışım ve hatırlamalarla geçmiş ve gelecek zamanlara gider. İşte bu kişinin kendi iç dünyasında yaşadığı öznel, kişisel zamana 'iç zaman' diyoruz.*¹¹³ Elmas Kılıç romanındaki Ebu'l Hayr Han'ın iç monologlarını bu bağlamda değerlendirebiliriz: *Ebu'l Hayr yeniden düşünceye daldı: 'Cengiz soyundan gelen bir hanın, başkasının akıbetini düşünerek hedefinden vazgeçtiği görülmüş müdür? Hayır görülmemiştir! Böylesi bir olaya Pendname'de de yer verilmemiştir. Tahttaki han, altın tabaktaki yilandan farksızdır! Kendisine dokunmak isteyen sokmaya mecburdur. Atalarımızın çizdiği kanlı ve savaşı bir yol var! Biz, o yolun günümüze ulaşan bir uzantısı değil miyiz? Dünya hâkimi Cengiz Han'ın torunları, sıradan Kazaklar şöyle dursun, birbirlerine bile acımamışlardır. Sadece Mönke*

¹¹⁰ Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, s. 131.

¹¹¹ Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, s. 132.

¹¹² Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, s. 132.

¹¹³ Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, s. 132.

*Han'ın yaptıkları bile değildir?’¹¹⁴; Kara Kıpçak Koblandı iftira mı attı, demek istiyorsun? Genç, son derece rahat bir tavırla: Kara Kıpçak Koblandı'nun niye öyle söylediğini siz benden daha iyi biliyorsunuzdur han hazretleri! Bu sözüyle her şeyi bütün çıplaklığıyla ortaya koymuş oldu. 'Bu ne cüret!' Ebu'l Hayr öfkeden kudurmuş, boynuz vurmaya hazır bir boğa gibi çatılmış kaşlarının altından baktı. 'Hayır, bu genç hiç de basit biri değil. Kendisine atılan iftiranın neden kaynaklandığının bilincinde. Bunun bildiğini diğer Argunlar da biliyordur elbet! İşin bir ucunda benim de parmağım olduğunu halk fark edecektir. Argunlardan pek hoşlanmadığımı bildiğinden Koblandı Batır bu hadiseyi kasdi olarak kurgulamış olsa gerek. Demek, bu sebeple bütün Argun ağız birliği yapıp dün inatla bu gence ölüm cezası verilmesine engel oldu. Muhtemelen filî çatışmaya da hazırdır bunlar. Janibek ve Kerey'in bıyık altından gülmelerinin sebebi de buydu demek! Hayır, hayır! Öfke, coşkun ırmak misali ilk tazyikiyle set yıkar, ama bir müddet sonra akıntısının şiddeti azalmaya başlar. Acele karar vermemek lazım...' Han elini hançerinden çekti.¹¹⁵ Geriye dönüşler içeren bu iç monologlar, Ebu'l Hayr Han'ın kişiliğini ve verdiği kararları daha iyi anlamamamıza yardım eder. *Elmas Kılıç* romanında bu tür art zaman sunumunu veya geriye dönüş tekniğini sıkça görebiliyoruz. Olayların bir yerinde devreye giren herhangi bir roman kişinin o andan önceki yaşantılarını, geçmişten itibaren özgeçmişini vermek, sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Buna biz 'art zaman sunumu' diyoruz.¹¹⁶*

Göçebeler üçlüsünün birincisi olan “*Elmas Kılıç*”ta 15. yüzyıl, ikincisi olan “*Can Çekişme*” de 16-17. yüzyıllar, üçüncüsü olan “*Gazap*”ta ise 18-19. yüzyıllarda Kazak coğrafyasında şekillenen tarihi ve siyasi olaylar ele alınmıştır. *Göçebeler* üçlüsü Kazakların beş yüz yıllık tarihini konu alır. Dolayısıyla bu romanın vak'a zamanı 15.yüzyıldan 19.yüzyıla kadar gelen zamandır. *Göçebeler* gibi çerçeve zamanı olan romanların geriye dönüş ve iç monolog gibi tekniklerin desteğiyle zaman algısı genişletilir.

Anlatma zamanı

Anlatma zamanı, romanda geçen olayların birisi tarafından öğrenilip anlatıldığı, aktarıldığı,

¹¹⁴ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal), s. 20.

¹¹⁵ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 75.

¹¹⁶ Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, s. 132.

okuyucuya sunulduğu zaman veya romanın yazıldığı zaman. dır.¹¹⁷ Anlatma zamanı ikiye ayrılır: ‘anında aktarma’ ve ‘sonradan aktarma’. ‘Anında aktarma’, daha yeni olup biten olayların anlatılmasıyla ilgiliyken yorsa ‘sonradan aktarma’, eskiden olup biten olayların anlatımıdır. Anında anlatma, daha çok röportajlarda, haberlerde yani gazetecilikte geçerlidir. Romanlarda en yaygın kullanılan anlatma tipi ise ‘sonradan aktarma’dır.

İlyas Esenberlin'in *Göçebeler* üçlemesinde tarihi roman olarak tabii ki sonradan aktarma tekniği kullanılmıştır. Bu bağlamda İlyas Esenberlin'in Sovyet Rusya zamanında yaşayan bir yazar olduğunu unutmamamız gerekir. Roman, ilk kez 1969'da üçleme olarak basılmıştır. Bu dönemde gerçek tarihine oldukça susayan halk, romanı büyük bir sevgi ile karşılamıştır. Tehlikeli bir dönemde tarihi anlatmaya cesaret eden yazar, bütün Kazak halkının sesi olarak hayalini gerçekleştirip uzun araştırmalar sonunda yazdığı *Göçebeler* üçlüsünü bastırmıştır.

1.1.5. Mekân

Anlatmaya dayalı eserlerde olaylar, gerçek veya kurmaca da olsa belirli bir mekânda geçer. *Birtakım 'kişiler', belirli bir 'zaman' dilimi içinde, belirli bir 'yer (mekân)'de birtakım işler yaparlar. (...) Romancı, bu kişileri bir şekilde bize tanıtır. Tanıtma işini yaparken başvurduğu en önemli yöntem, 'tasvir'dir. Romancı tasvir yöntemini sadece kişileri tanıtırken değil, mekânı tanıtırken de kullanır. Anlatmaya çalıştığı olayı bir kamerayla çeker gibi tüm ayrıntılarıyla değil, seçme ve ayıklama yaparak anlatır. Bu aşamada bazı yerleri atlayabilir, bazı yerlerde özet bilgiler verebilir, olayın bazı yerlerini de tüm ayrıntılarıyla verebilir.*¹¹⁸

Mekân romana özgü olay ya da olayların ve roman kişilerinin hareketlerine ayrılmış bir sahne olarak tasvir edilebilir. 18. yüzyıla kadar bilinçli bir işlevselliği olmasa bile zamanla önem kazanmaya başlamış ve belli amaçlara göre tasvirler yapılmıştır. *Hikâye, roman ve tiyatrodaki mekânlar, çoğu zaman içinde yaşadığımız dünyadaki bildiğimiz yerlerdir ve gerçek isimleriyle (İstanbul, Denizli, Ağrı Dağı, Boğaziçi Köprüsü, yalı, ev, kahvehane, park, bahçe vb.) eserde yer alırlar bununla birlikte harici âlemdeki gerçek mekânla, itibari eserlerdeki mekân birbirinden farklıdır. Zira itibari eserlerdeki mekân; olay, insan ve zamanda olduğu gibi, yazar tarafından kurgulanmış olmanın itibariliğine sahiptir. Seçilen mekânın muhayyel ve gerçek olması bu hususu*

¹¹⁷ Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, s. 133.

¹¹⁸ Şaban Sağlık, s. 132.

değiştirmez.

Diğer unsurlarda olduğu gibi, mekân unsuru da, gerek insan hayatındaki gelişmeler, gerekse hikâye, roman ve tiyatro türlerindeki gelişmelere paralel olarak önem, amaç ve nitelik olarak değişmiştir. Klasik roman, hikâye ve tiyatrolarda, olayların sahnesi olmaktan öte bir değer taşımayan mekân, romantikler, -özellikle- realist ve natüralistlerde çok daha önem kazanmıştır.¹¹⁹

Romanlarda mekân, genel olarak ikiye ayrılır: somut mekân ve soyut mekân. *Somut mekân, roman kişilerinin gerçek hayatta olduğu gibi içinde buldukları, yaşayıp hareket ettikleri, gündelik yaşantılarını ve her çeşit faaliyetlerini sürdürdükleri, bu evrene ait somut, bildiğimiz mekânlardır. Bunlar da genelde romanda iki boyutuyla işlevseldirler.¹²⁰* denilerek tanımlanan somut mekan açık ve kapalı mekan olarak iki başlıkta incelenir.

Soyut mekanlar arasında ise romanlarda genellikle kullanılan somut mekanların dışında kalan ütöpik, fantastik, metafizik ve duyusal mekanlar konu edilir.

İlyas Esenberlin'in *Göçebeler* üçlüsünde bu mekân çeşitlerinden somut mekânların içinde değerlendirilen açık mekân tasvirleri epey geniş yer tutmaktadır. Kitabın her bölümünde farklı mekân unsurlarına rastlanmaktadır.

Üçlemenin birinci kitabı olan *Elmas Kılıç*'taki olayların geçtiği başlıca mekânlara ve bunların nasıl betimlendiğine dair şu örnekleri verebiliriz:

Deşt-i Kıpçak toprakları: ...ondan sonra Deşt-i Kıpçak toprakları üzerinde bu hanın adıyla adlandırılmaya başlanan Özbek Orası tahtına 1427 yılında Ebu'l Hayr oturdu, ...o zaman, Soğd toprakları ile İdil Irmağı'nın kıyısına kadar büyük Deşt-i Kıpçak bozkırını mekân edinen Türk halklarının ikiye bölünmeye başladığı bir dönemdi. , ...ayrıca Deşt-i Kıpçak bozkırını bırakıp Maveraiünnehir şehirlerinden birini hanlık... Deşt-i Kıpçak'ın vahşi atlar gibi başına buyruk davranan göçebe boylarının handan ürkmesine yol açtı... endişe eden Deşt-i Kıpçak urugları artık Ebu'l Hayr'dan ayrılmayı düşünüyordu.¹²¹

Maveraünnehir toprakları:... Maveraiünnehir diye adlandırılan Ceyhun (Amuderya) ile

¹¹⁹ Prof. Dr. İsmail Çetişli, **Metin Tahlillerine Giriş-2, Hikaye-Roman-Tiyatro**, Akçağ Yay., Ankara: 2004, s. 77.

¹²⁰ Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, s. 136.

¹²¹ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 30

*Seyhun (Sirderya) ırmaklarının arasında yerleşmiş olan Türk boylarının çoğu..., '...topraklar Maveraiünnehir, Soğdiyana, Horasan tarafları... , ...Maveraiünnehir üzerine kesin hâkimiyet sağlayana dek Türkistan ile Maveraiünnehir'e hâkim olmak öncelikle Türkistan ile Maveraiünnehir'i alacak ardından Deşt-i Kıpçak ve Horasan'a yönelecek.*¹²²

Türkistan toprakları: *Siderya'nın orta kesiminin sol yakasındaki pek geniş olmayan düzlükler ile sağ yakasındaki tepeler hâlinde uzanan yaşlı Karadağ ve güneydoğusundaki Badam, Şırşık ırmaklarıyla sınır komşusu olan bozkır bölgesi, kadim çağlardan bu yana Türkistan diye adlandırılmıştır. Bir tarafından Magulistan, diğer tarafından Maveraiünnehir, ötesinde ise Deşt-i Kıpçak toprakları. Kâh püsküllü brom ve ayırık otlu gür çayırlardan kâh sadece sarğan bitkisinin büyüdüğü kumluk sahadan kâh bütünüyle bembeyaz tuzlak ve çorak araziden meydana gelen bu bölgeyi yabani soğan, karadağ diken ve kızılıkla örtülü at nalını andıran desenler çizerek uzanan keskin ve sivri taşlarla kaplı yamaçlar büyük ikiz tepeler sonu gelmeyen yükseltiler ve zirveler parçalara ayırmış. Bu tepeler aslında Tarbagatay, Tiye-Şan, Pamir, Altay, Kopet Dağ, Hindikuş sıradağlarının bir uzantısı.*¹²³dır.

Türkistan'ın Sığınak, Otrar, Akruk, Uzkent ve Savran gibi o zamanın önde gelen şehirlerinden de romanda bahsedilmektedir. Bahsi geçen bu toprakların çoğu, şu anki Kazakistan sınırları içinde yer almaktadır.

1.1.6. Bakış Açısı ve Anlatıcı

Anlatmaya dayalı eserlerdeki olaylar, bir anlatıcı tarafından aktarılır. Bu, ya olayların içerisindeki bir karakterdir (birinci şahıs anlatıcı) veya olayların dışındaki (üçüncü şahıs) bir anlatıcıdır. Üçüncü şahıs anlatıcı, ya gözlemci yani sınırlı bir anlatıcıdır ya da herşeyi bilen hâkim bir anlatıcıdır. Buna ‘tanrısal anlatıcı’ da denir. Tanrısal anlatıcı, *Romanın bütününe, kişilerinin ruh dünyalarına, zamanın öncesi, şimdisi ve sonrasına, uzayın her mekânına nüfuz eden soyut bir bilinçtir. Her şeyi bilir, her şeyin farkındadır ve her şeyi görmektedir. Tanrısal konumlu gözlemci*

¹²² Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 37

¹²³ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal) s. 38

*anlatıcı, hem anlatma hem de gösterme yöntemine başvurabilir.*¹²⁴

Büyük ölçüde anlatıcıyla bağlantılı olan bakış açısı da romanla ilgili her türlü algılama ve idrakimizin şekillenmesinde temel etken durumundadır. Genel mânâda bakış açısını şöyle tarif edebiliriz: *Herhangi bir varlık, olay ve insan karşısında, sahip olduğumuz dünya görüşü, hayat tecrübesi, kültür, yaş, meslek, cinsiyet, ruh hâli ve yere göre aldığımız algılama, idrak etme ve yargılama tavrıdır.*¹²⁵

Bakış açısı, anlatma esasına bağlı metinlerde vak'a zincirlerinin ve bu zincirlerin meydana gelmesinde kullanılan mekân, zaman, şahıs kadrosu gibi unsurların kim tarafından görüldüğü, idrâk edildiği ve kim tarafından, kime nakledilmekte olduğu sorularına cevap verilen cevaptan başka bir şey değildir.¹²⁶

Elmas Kılıç romanında tanrısal anlatıcı vardır ve dolayısıyla romana tanrısal bakış açısı hâkimdir. Anlatıcı, her şeyi bilir; kişilerin ve olayların geçmişine ait bilgisi sınırsızdır. Hatta geleceği de okur: *Bu fani dünyada ev içinde yangın çıkmasından daha büyük bir kötülük yok. Nitekim çıkacağı da aşikâr! Esen Buka'yı kaygılandıran, işte bu düşüncelerdi.*¹²⁷ Tabii ki roman kişilerinin de olay ve kişilere dair düşünceleri mevcuttur ama tanrısal bakış açısının yanında bunların çok kıymeti yoktur. Kişilerin düşüncelerinin çoğunu da tanrısal anlatıcı dillendirir zaten romanda. Bu da destan ve halk hikâyesi gibi geleneksel anlatıların romandaki etkilerinden biridir.

¹²⁴ Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, s. 109-110.

¹²⁵ Çetişli, **Roman Çözümleme Yöntemi**, s. 81-82.

¹²⁶ Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, s. 78.

¹²⁷ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal), s. 256.

1.2. *ELMAS KILIÇ* ROMANININ TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Tema, bir metnin tamamını bir arada tutan ve ona sistem hüviyeti kazandıran unsurdur. Öyle ki bir metni parçalara ayırıp her parçayı ayrı ayrı incelediğimizde belirlenen temalarla metnin tamamını inceleyerek belirlenen tema birbirinden farklı olabilir.¹²⁸

Bu çalışmada incelediğimiz romanlar, genel anlamda, Kazak tarihinden bahsedip Kazak halkının 15-19. yy. arasında yaşadıklarına yoğunlaşır. Bu süreçte, taht veya iktidar kavgaları, savaşlar, entrikalar, dostluklar ve düşmanlıklar, vatan için yapılan fedakârlıklar, çekilen acılar vs. ön plana çıkan temalardır. Biz burada üçlemenin ilk romanı olan *Elmas Kılıç*'taki başlıca temalara değineceğiz.

1.2.1. Dostluk-Düşmanlık

Dostluk, neredeyse herkesin hayatında yaşadığı bir histir. Gerçek arkadaşı olan kişi, kendisini daha mutlu ve güvende hisseder. Dostluk, güvenmektir, birbirini desteklemektir ve saygıdır. Fakat gerçek dostluk diye düşündüğümüz bazı ilişkiler, bazen bir hayal kırıklığı ile sonuçlanabilir. Her insan için önemli olan bu duygunun sanat eserlerine yansımalarını da sık sık görürüz. Dostluğu anlatan pek çok film, şiir, roman, hikâye, şarkı vs. mevcuttur. Şahsi hislerden çok tarihi olayları ve siyasi durumları anlatan *Elmas Kılıç*'ta da romanın asıl temalarından biri olmasa da dostluk ve düşmanlık duyguları karşımıza çıkar. Romanda gerçek arkadaşlıklara da ömür boyu süren düşmanlıklara da tanık oluruz.

Elmas Kılıç'in en önemli iki karakteri olan Ebu'l Hayr Han ile Janibek Han'ın düşmanlığı, romandaki pek çok olayın sebebidir. Bu düşmanlık sadece şahsi bir his değildir. Milletini birleştirmek isteyen Janibek için bu, bir vatan meselesidir. Bu düşmanlığa “taht savaşı” da diyebiliriz. Romanın en başından yazar, okuyuca “bu düşmanlık bitmez” mesajını veriyor: *Janibek ile eninde sonunda karşı karşıya geleceklerinin farkında olan han (Ebu'l Hayr) kızını vermemekte kesin kararlıydı.*¹²⁹ Ebu'l Hayr'ın ölümünden sonra anlatıcı, Janibek'in duygu ve düşüncelerini aktararak bu düşmanlığın sonunu da göstermektedir. *Janibek, Ebu'l Hayr Han'dan yarım kalan*

¹²⁸ Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, s. 91.

¹²⁹ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal), s. 33.

öcüne yanmamıştı. O devirde han öçü, ele alınan kılıç gibiydi, sırası geldiğinde düşmana çalınırdı, ama daha yararlı görülürse tekrar kınına sokulurdu. Bazısı kınında durmaktan pas tutar ve zamanla tamamen çürürdü. Bazısı da ara sıra kınından çıkarılıp düşmanın tepesinde şak şuk sallanıp, korku salıp yeniden kınına girdirilir. Ancak zarar katlanılamayacak boyuttaysa, çelik kılıcın kana bulanması gerekir. Janibek ve Ebu'l Hayr'ın birbirlerine duydukları nefret de böyle bir kine dönüşmüştü... Tek düşünceleri hasmını aldatıp hanlığını elinden almaktı.¹³⁰

Bu düşmanlıktan sonra romanda karşımıza gerçek bir dostluk çıkar. Jagan Bike ile Akkuzu, abla-kardeştir. Biri Janibek Han'ın eşi diğeri de Ebu'l Hayr'ın eşidir. Kocalarının düşmanlığına rağmen birbirlerine ömür boyu destek veren ve çocuklarına da birbirlerine karşı çıkmamayı öğreten iki dosttur bu kadınlar. *Ebu'l Hayr ile Janibek arasındaki kanlı savaş ve kindarlıklara rağmen zamanında bütün doğuda güzellikleriyle meşhur çift güzel Jagan ile Akkuzu birbirleriyle iyi anlaşmışlar, hediye verip, adam göndererek birbirlerine değer vermişlerdi. İkisinin iyi ilişkileri vardı.¹³¹* Bu dostluğu gören iki Han, eşlerinin birbirini ziyaret etmesine engel olmazlar. Akkuzu hastalanıp ölüm saati yaklaştığında yanında ablası Jagan Bike vardır. Babalarının düşmanlığı çocuklarına geçmesin diye iki kadın da çocuklarından söz alırlar ve çocukları da ömür boyu bu sözlerini tutarlar.

Romadaki bir başka dostluk hikâyesi de Janibek ile Kerey'in dostluğudur. Kerey, anlatıcının ifadesiyle, Janibek'in "*can dostu ve ağabeyi*"dir.¹³² İç çekişmelerle, kıskançlıklarla ve entrikalarla dolu bir zamanda aralarında iki üç göbek uzaklık bulunan bu akrabalar, birbirlerini ömür boyu destekleyerek ve ortak kararlar alarak tarihe isimlerini yazdırmışlardır. Romanda olduğu gibi gerçek tarihte de ikisinin ismi birlikte anılmaktadır.

Orak Batır ile Kaptağay Batır da aralarındaki yaş farkına rağmen birbirini iyi anlayan birbirine destek veren, hayatın zor şartlarına ve koşuşturmacasına rağmen fırsat bulunca birbirinin yanına giden dosttur. Hanların ve sultanların elinden çok sıkıntı çeken bu iki kişi, tanışmalarından hemen sonra birbirine çok çabuk ısınırlar. Tanıştıklarında biri daha yirmi beş yaşlarındayken diğeri, elli yaşına gelmiş bir adamdır. Buna rağmen, *hayat karşısındaki tavırları aynı olduğundan ikisi kısa sürede dost oldular.¹³³* Orak Batır Burunduk'un eline düştüğünde de onu kurtarmaya eski

¹³⁰ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal), s. 379.

¹³¹ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal), s. 354.

¹³² Esenberlin (çev. Doğan-Ünal), s. 33.

¹³³ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal), s. 119.

dostu Kaptağay gider.

Aynı romandaki Kabanay Batır ile Sayan Batır'ın düşmanlığı, Sayan'nın neredeyse hayatına mal olacaktır. Kabanbay, Sayan için ölüm cezasını ister. Çabuk öfkelenen biri olarak Kabanbay, Ebu'l Hayr Han'ın dolduruşuna gelir. Ebu'l Hayr Han'ın kızı Gülbahram'a duyduğu aşak bu düşmanlığının temel kaynağıdır. Gülbahram'la evlendiğinden dolayı Sayan'dan nefret eden Kabanbay, sonunda bu durumun Sayan'ın suçu olmadığını, Gülbahram'ın da Sayan'ı sevdiğini anlayınca halkını ve vatanını seven bu iki bahadır, samimi bir dost olurlar. Böylece vatan sevgisinin ortaklığı, düşmanlığı dostluğa çevirir.

1.2.2. Kadın

Kadın karakterler, romanların başkarakterleri olmasalar bile bu romanlarda önemli yer tutarlar. Göçebe halkın yaşam şartlarında kız çocukları, göçebe halkın özgür ruhunu temsil eder âdeta. Siyasi ve sosyal hayatta da yeri gelince büyük rol oynayan ve erkeklere destek olan veya onların kararlarını etkileyen kadın karakterlerin çoğu, erkek mizaçlı olup zor zamanda ata binip ellerine silah da alırlar. *Kazak güzelleri ok yay kuşanıp düşman karşısına çıktılar.*¹³⁴; *Onlar tepeye ulaştığında kuzeydeki ak otağlarından bir grup atlı süvari daha görüldü. Bu grubun arasında da üç dört kadın vardı.*¹³⁵

“Şahıs Kadrosu” her romandaki kadınlarla ilgi detaylı bilgi verildiği için burada bu kadarla yetiniyoruz.

1.2.3. Hayvanlar

Kazak halkı göçebe bir halktır ve hayvanlar onların hayatlarının çok önemli bir parçasıdır. Hayvanlar, sadece yaşamak için gerekli olan et, süt ve deri gibi ihtiyaçlar için değildir onlar için. Aynı zamanda onlara yoldaş, yardımcı, kurtarıcı ve savaş arkadaşı da olurlar. At ve deve, Kazaklar için kutsal hayvanlardır. Özellikle atlar, göçebe halkın vazgeçilmezidir. Atlar, o tarz hayatın çok önemli bir parçasıdır. Avda, göçte, savaşta neredeyse her yerde atlar hep göçebe halkın yanındadır. Bu özelliği, *Elmas Kılıç* romanında da görebiliyoruz. Kazakların atlarına ve develerine isim vermeleri, onların hayatlarındaki önemini gösterir. Çağdaş zamanımıza kadar tarihteki bazı meşhur atların isimleri günümüze kadar gelmiştir. Akbakay ve Tarangök bunlardan sadece ikisidir. Tıpkı

¹³⁴ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal), s. 430.

¹³⁵ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal), s. 39.

Kazakların ünlü bir batırını anlatan “Alpamis Destanı”ndaki meşhur Bayşubar gibi *Elmas Kılıç* romanında da Akbakay ve Tarangök isimli atlar geçer. Akbakay, halkın sevdiği bir bahadır olan Orak Batır’a aittir. Tarangök de Ebu'l Hayr Han'ın atıdır. İki at da çok hızlı ve güçlü atlardır, ikisine de rakip olabilecek at yoktur. *Duyduğu at sesiyle birlikte ürken Akbakay başını kaldırıp üzerine doğru gelmekte olan seyisi fark edip bir boz tavşan gibi ileri fırladı. O güne dek Deşt-i Kıpçak ülkesinde hiçbir ata geçilmemiş olan Tarangök'ten sıyrılıp kaçmayı başardı. Tarangök, ne kadar uğraştıysa da, Akbakay'ı yakalayamadı.*¹³⁶

Akbakay, Orak Batır için bir attan daha fazlasıdır. Onun için o, sevdiği kadınla evlenme umududur. Eğer düzenlenecek olan yarışı Akbakay kazansa Akkuzu ile evlenebilecektir. Ancak Ebu'l Hayr Han'ın adamları, yarıştan önce Orak Batır'ı öldürmek için onu biricik atı Akbakay'ın kuyruğuna bağlarlar. Romanda Orak Batır'ın bu hüznü hikâyesi trajik bir şekilde verilir: *Vezir Bahtlı Koca'nın gönderdiği yedi cellat, ay ışığının olmadığı, zifiri karanlık bir gecede harekete geçti ve at yarışına hazırladığı Akbakay'ını konakladığı yere bağlayıp şekerleme yapan olan Orak'ın üstüne çullandılar. Yattığı yerden kalkmasına izin vermeden bir iple sıkıca sarıp Akbakay'ın kuyruğuna uzun bir urganla bağladılar. Ardından deh! diyerek kamçıladıkları Akbakay'ı saldılar. Akbakay, kuyruğuna bağlanan korkutucu şeyden ürktüğünden, kara geceyi sarsacasına haykırarak, yöneldiği istikamete doğru dörtnala koşmaya başladı.*¹³⁷

Elmas Kılıç'ta Jagan Biken'in bindiği “Geyik Ayak” adlı at da çok değerlidir. *Altında çok meşhur ‘Geyik Ayak’ namlı boz renkli küheylanla*¹³⁸ dolaşır Jagan Biken.

Savaşçı göçebe halkın çetin hayatında ikinci önemli hayvan da devedir. Tıpkı Korkut Dede'nin devesi gibi bazı develer sahiplerinin hayatında önemli rol oynarlar. *Elmas Kılıç* romanındaki Beyaz Buğra adlı deve, sahibi Burunduk Han için sadece yük taşıyan bir hayvan değildir. Yavruyken savaşa hazırlanan ve savaşta bir silah kadar tehlikeli olabilen savaşçı bir hayvandır. Burunduk Han'ın savaşlardaki en büyük yardımcısıdır. Göçebe halkların savaşa alışkın olduklarını ve savaşlarda sadece atların değil develerin de kullanıldığını romanda görebiliyoruz. *O (Burunduk) düşmanla savaşırken en çok beyaz buğrasına binip tek çıkmayı sever. Beyaz buğrayı yavruyken savaşa eğitmişti. O diğer buğralardan boyu daha çok yüksek. Koşarken at cinsinden yakayalanı az olurdu. Burunduk bu beyaz buğrayla daha yakışıklı. Deve özellikle atlı kişiye karşı hırçın. At üzerinden adamı ağızıyla çekip aldıktan sonra ayaklarının altına alıp ezmeye çok alışkın.*

¹³⁶ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal), s. 134.

¹³⁷ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal), s. 135.

¹³⁸ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal), s. 40.

*Bazen yere düşen bahadurların üstüne çöker ve altındaki adamın kemiğini kırarak paramparça etmeden kalkmazdı. Burunduk teke teke çıkan bahadıra kayın topuzla iki eliyle kuvvetlice vurduğunda, yere düşen bahadırı üzerinde tepinip ezerek öldürür.*¹³⁹

1.2.4. Aşk

Aşk, edebiyatın en önemli temalarından biridir. Şair ve yazarlara ilham veren bu duygu, insanı ya mutlu eder ya sonsuza dek mutsuz eder. *Göçebeler* üçlemesinde aşk teması öncelikli bir tema değildir ama başka olayların tetikleyicisi olarak az da olsa yerini almıştır. İlyas Esenberlin, romanlarının sayfalarında bize aşk hissinin savaş ve kavgaların ortasında da yaşabileceğini göstermiştir.

Sayan Batır ve Gülbahram Sultan'ın aşkı romanın belki en heyecan verici aşklarından biridir. Genç yaşlarından beri birbirine aşk olan Ebu'l Hayr Han'ın kızı Gülbahram ile Rabia Sultan Begüm'ün öz kardeşi Sayan Batır, birbirlerine kolay kavuşamamışlardır. Sayan Batır'ın kimliği, uzun süre kimse tarafından bilinmez; Timur soyundan gelen bu genç, ablasının yanında kimliğini gizleyerek kalır. Ablası Rabia Sultan Begüm, onu Süyünşik isimli oğlunun lalası yapmak ister fakat kocası Ebu'l Hayr Han buna izin vermez. Ebu'l Hayr Han'ın kızı Gülbahram Sultan büyünce annesi onu Akyol Bey ile evlenmesini ister. Babasının ise onu Kobılandı Batır'a verme ihtimali yüksektir. Kobılandı Batır, Sayan'ın amcası olan Akyol Bey'i öldürür ve Sayan için Ebu'l Hayr Han'dan ölüm cezası ister. Sayan'ın kim olduğunu bilen Argunlar onu korurlar ve Baktı Koca vezirin yardımı ile Sayan Batır zindandan kaçırılır. Onunla birlikte Gülbahram da kaçırılır. Ebu'l Hayr Han ikisinin de ölümünü ister fakat bir av esnasında Sayan, Ebu'l Hayr'ı ölümden kurtarır. Öz kızı Gülbahram onu öldürmek istediğinde de Gülbahram'ı durdurarak Ebu'l Hayr'ı kurtarınca Han, artık Sayan'ın ölümünü istemez.

Erkek mizaçlı Gülbahram Sultan, Sayan Batur ile avda da savaşta da kısacası her yerde birlikte. Sayan'ın ölümüne kadar mutlu bir ömür sürerler ve Ayan isimli bir de oğulları olur. Gülbahram, aşkı için her türlü tehlikeyi göze alan bir kadındır.

Bu aşkla bağlantılı olup bu büyük aşkı neredeyse zedeleyecek olan başka bir aşk da vardır. O da Kobılandı'nın Gülbahram'a aşkıdır. Kobılandı ilerleyen yaşlarında Gülbahram Sultan'a aşk

¹³⁹ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal), s. 338.

olur fakat kız onu istemez. Bu tek taraflı aşk, birçok olumsuzluğa neden olur ve iki tarafa da acı verir. *Kobılandı Batır, bu kızı, gücünü kullanarak ikna etmenin ya da anasını babasını baturluğu ile ikna ederek elde etmenin mümkün olmayacağını önceden beri biliyordu.*¹⁴⁰ Bu aşk acısı, Kobılandı Batır'ı oldukça yıpratır, bu aşk nedeniyle *çok büyük bir ızdırıp içinde kavurulduğunu...*¹⁴¹ saklayamaz. Ama sonunda bu aşkın imkânsız olduğunu, *ölürüm de sana eş olmam!*¹⁴² diyen Gülbahram'ın kendisini değil de Sayan'ı sevdiğini kabul etmek zorunda kalır. Kobılandı, bu aşk uğruna büyük hatalar yapar ve bunu kendisi de itiraf eder: *Akyol Bey'i senin için öldürdüm, Sayan Batır'ı da senin için öldürmek istedim.*¹⁴³

Romandaki bir başka aşk da Janibek ile Jagan Bike'nin aşkıdır. Bu aşk, daha çok Janibek'in Jagan'a olan aşkıdır. Jagan'ın da eşine olan sadakati. Janibek, Jagan'la severek evlenir ve eşinin ölümüne kadar bu sevgisini hiç kaybetmez. Bu aşktan doğan oğlu Kasım'ı da ayrı bir sever. *Janibek, 'Jagan, seninle âşık olduğum için evlendim.'* dedi. *Kadınları o zamanlar sadece mülk olarak gören erkeklerden birinin böyle konuşmasından körpe güzel hayret etti.*¹⁴⁴ Hanı sadece güzelliği ile değil, huyu, karakteri, tavrı ve aklı ile kendine âşık eden Jagan Bike, ömürünün sonuna kadar eşine sadık kalır. Janibek Han da eşini hürmetle sonuna kadar severek yaşar.

Orak Batır ile Akkuzu arasındaki aştan da söz edilir *Elmas Kılıç*'ta. Genç yaşında dul kalan Jagan Bike'nin kız kardeşi Akkuzu, han soyunda olmayan Orak Batır'a âşık olur. Soylu ve ünlü olmayan at bakıcısı ile Han'ın gelininin bir araya gelme ihtimali çok azdı. Fakat mucizelere inanmak isteyen iki seven kalp, şanslarını denerler. Meşhur atı ile yarışa katılarak yarışı kazandıktan sonra Akkuzu'yu kendine istemeye hazırlanan Orak, yarış öncesinde Han'ın adamları tarafından atının kuyruğuna bağlanarak ölümüne gönderilince hayatının en büyük trajedisini yaşar. Akkuzu, Orak Batır'un yaşadığını bilmediği halde sonsuza kadar başkasıyla evlenmeyeceğine dair yemin eder. Bu aşk, Akkuzu'nun ölüm sebebi olur. Orak, kendisine sadık kalan Akkuzu'ya kıyamayıp ölmediğini göstermek için yanına gelir. Ancak ondan hamile kalan Akkuzu, oğlularının kaderi ile oynayamayacağını ve aşkı uğruna çocuklarının geleceğini mahvedemeyeceğini düşünüp karnındaki bebeği düşürmeye karar verir ve bu nedenle de ölür: *-Orak öldü dendikten sonra bir*

¹⁴⁰ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal), s. 183.

¹⁴¹ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal), s. 183.

¹⁴² Esenberlin (çev. Doğan-Ünal), s. 183.

¹⁴³ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal), s. 182.

¹⁴⁴ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal), s. 360.

*daha evlenmeyeceğim diye Kur'an'a el bastığımı sen de biliyorsun. Ama Orak ölmemiş, sağlamış. Aşk, şeriatın da güçlüymüş! Orak'la bu yıl iki kez buluştum. İki oğlumu utanç içinde bırakmamak adına, içimdeki günahı gizlemek için bir kâhin hekimden düşük yapmamı sağlayacak ilaç alıp içtim.*¹⁴⁵ (s. 370) Onun bu sırrını sadece kız kardeşi Jagan bilir. Orak da bu olaydan sonra hayatını halka adar. Onun tek aşkı vatanı ve halkı oldu sonsuza dek.

Elmas Kılıç'taki bir başka aşk, Nigar Sultan Begüm ile Kasım Han arasındaki aşktır. Yunus Han'ın atlarını kaçırmaya giden genç Kasım Sultan'ın peşine Yunus Han'ın kızı Nigar Sultan Begüm düşer. Han'ın güzel kız, evine malını kurtararak döner ama kalbini de Kasım Sultan'a bırakır. Nigar Sultan, ilerleyen zamanlarda Janibek'in Adik isimli oğlunun eşi olur fakat genç yaşında dul kalır. *Ağabey ölürse, dul eşi kardeşine miras kalır.*¹⁴⁶ şeklindeki Kazak töresine göre Kasım Han, Nigar Sultan'ı altıncı eşi olarak alır. Zaten Nigar Sultan'ın da *gönlü eski dostu Kasım Sultan'a kaymıştı. Ömür boyu hayalini kurduğu ve yüzünü ilk olarak açan Kasım Han'a vardığı için çok mutluydu.*¹⁴⁷ Kasım da *gençlik hayaline kavuştuğu için* mutludur. Fakat şimdi mutlu yaşayan Nigar Sultan, 15 yıl sonra Kasım Han'ın ölümünden sonra ağabeyinin yanına giderek tek kızını nefret ettiği Abdurraşit Sultan'ın haremine vereceğini bilmiyordu.

Elmas Kılıç'taki bir başka aşk, Esen Buka ile Feodosya'nın aşkıdır. Acılı bir aşk hikâyesi Esen Buka'nın hayatını değiştiren, onu acımasız eden bir aşktır. Genç yaşında Hristiyan bir kıza âşık olan Esen Buka, ömür boyu onu unutamaz. *İki genç daha ilk karşılaştıklarında birbirinden hoşlanmıştı. Çocukluk çağına mahsus safiyane hisler, gitgide tutuşan bir kıvılcım misali yüreklerini eriten ilk aşka dönüştü. Birbirini görmeden duramaz hale geldiler.*¹⁴⁸ Ne var ki bu aşkın sonu iyi olmaz. Üvey kardeşi Yunus, bu olayı babasına duyurur. Oğlu Esen Buka'nın kâfir bir kızla evlenip Müslümanlara kötülük yapmaya başlayacağını düşünen ve bundan korkan babası, Feodosya'yı oğlunun gözünün önünde boğarak öldürür. *Bu hadise, Esen Buka'nın yüreğinde hiç kapanmayacak bir yara açar.*¹⁴⁹ Esen Buka'nın acımasız, taş kalpli biri olmasına sebep olur. Sevgilisinin intikamını almak ister ve hayatı boyunca bu olaya sebep olduğunu düşündüğü üvey kardeşi Yunus'a karşı kin tutar. Sevgilisinin ismini mırıldanarak ölür.

¹⁴⁵ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal), s. 360.

¹⁴⁶ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal), s. 447.

¹⁴⁷ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal), s. 446.

¹⁴⁸ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal), s. 251.

¹⁴⁹ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal), s. 252.

İKİNCİ BÖLÜM

CAN ÇEKİŞME ROMANININ YAPI VE TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Bu bölümde İlyas Esenberlin'in *Can Çekişme* adlı romanının yapı ve tema bakımından incelemesi yapılmıştır. Sırasıyla olay örgüsü, romanın özeti, şahıs kadrosu, zaman, mekân, bakış açısı ve anlatıcı başlıklarına yer verilmiş ve bu başlıklar ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Olay örgüsündeki önemli olaylar, maddeler halinde verilmiştir. Romanla ilgili başlı başına yapılan herhangi bir bilimsel çalışma olmadığı için ve çalışmamızı okuyacak olanların romanda anlatılanları daha iyi kavrayabilmesi ve romanı daha iyi değerlendirebilmesi için romanın özeti uzun tutulmuş ve şahıs kadrosu kendi içerisinde “başkişi, norm karakter, kart karakter ve fon karakter” şeklindeki alt başlıklarda incelenmiştir. Zaman, mekân, bakış açısı ve anlatıcı başlıklarında ise yapılan alıntılarla ele alınan konunun önemli noktalarına değinilmiş; *Can Çekişme* romanının Türkiye'ye ve Türk okuruna tanıtılması hedeflenmiştir.

Can Çekişme, Kazakça adıyla *Jantalas*, 17. ve 18. yüzyılda Kazak halkının dış düşmanları ile savaşını ve Rus hâkimiyetine girmesini anlatmaktadır. Romanda Ablay Han'ın kahramanlığı ve Cungarlar'a karşı mücadelesi ile ulaştığı zafer detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.

2.1. CAN ÇEKİŞME ROMANININ YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

2.1.1. Olay Örgüsü

I. Bölüm

- Cungarların Kazak topraklarını işgal etmeye gelmesi.
- Cungar askerlerinin Sıban Raptan başkomutanlığında Kazak topraklarını dört taraftan sarması.
- Rusya ile ticari ve siyasi ilişkilerin başlangıcı.
- Türkistan şehrinin düşmana teslim olması.
- Türkistan teslim olunca Ebu'l Mansur'un esir düşmesi ve Oraz isimli bir “kul” tarafından kurtarılması.

- Küçük cüz hanı Ebu'l Hayr ve Bukar Ozan'ın görüşmesi. Ozan Bukar'ın, bu görüşmede Ebu'l Mansur'un gerçek kimliğini anlaması.
- Ebu'l Mansur'un kendisini kurtaran “kul”u öldürmesi ve “Kaniçici” dedesinin ismi olan Abılay'ı lakabı olarak alması.
- Gavhar'ın Cungarların eline düşmesi ve kurtuluşu.
- Küçük cüz askerlerinin ve Cungarların savaşı.
- Savran şehrinin korunması.
- Ozan Bukar'ın geçmişteki olayları anlatması.
- Abdullah Han'a karşı Savran'ın korunması.
- Kıyak ve Tuyak Batırların kahramanlıkları ve Tevvekel'in tahta oturması.
- Savran'ın zaferi.
- Kabanbay Batır ile Gavhar'ın evlenmesi.
- Aktaban Şubırındı Alkaköl Sulama zamanının gelmesi.
- Ebu'l Mansur'un halk tarafından sevilen bir Abılay olması.

II. Bölüm

- Kazak topraklarının kuzey sınırındaki karışık durumlar ve Rusya ile ticari ilişkilerin
 - başlangıcı,
- Sibiry topraklarının Rus Çarlığına geçmesi.
- Cungar ordusunun Kazak topraklarına girmesi ve komşu halklar için de büyük tehlikeye dönüşmesi.
- Bögenbay Batır ile Şuno Dabo'nun teke tek savaşı.
- “Orda Başı” tepesinin yanında gerçekleşen Kazak ve Cungarların savaşı.
- Şuno Dabo'nun ölümü.
- Bukar Ozan'ın Tevvekel Han'ın zamanını anlatması:
 1. Tevvekel Han'ın Özbek topraklarına seferi.
 2. Tevvekel Han'ın ve Kıyak Batır'ın ölümü.
 3. Aktorgın ve Tuyak Batır'ın askerlerin başına geçmesi ve Esim Batır'ın gelmesi ile zafere ulaşmaları.
 4. Esim Han'ın tahta gelmesi

- Lolo Dorji'nin anlaşmayı bozarak tekrar Kazak toprakalarına saldırması
- Üçüncü “Kalmuk Kırılğan” kanlı savaş.
- Bögenbay ile Ebu'l Hayr Han'ın kızkardeşi Sakıpjamal'in evlenmesi
- Kazakların Rusya'nın himayesi altına girmesi ile Kazak ülkesiyle Çarlık Rusya'nın arasında yeni bir dönem başlaması.
- Cungarlar'ın bölünmesi
- Ebu'l Hayr ordusunda Barak Sultan, Bögenbay Batır, Tayman Batır ve Seren Dorji'nin buluşması.
- Nurbike'nin ihaneti.
- Hayatını kaybeden genç savaşçının annesinin isyanı
- Rusya'nın Kazak bozkırlarına gelmesi ile Or şehri inşaatı ve hayvanların otlamasına uygun olan yerlerin tarım için alınması.
- Çarlık Rusya'sının sömürgesinin başlangıcı
- Feodallere karşı düşünceler ve hareketler
- Orta Cüz'lün hanı Sameke'nin ölümü ve E'bul Mambet'in tahta gelmesi
- Ebu'l Hayr Han'nın oğlu Nurali ile anlaşamaması
- Tercüman Kudabay'ın iki taraflı oyunları
- Neptyuev ile hanlar, sultanlar ve Batırların görüşmesi
- Ebu'l Hayr ile Neptyuev'in konuşması
- Janibek Batır'ın Tarhan unvanı alması
- Ebu'l Hayr Han'ın Barak Sultan'ın elinen ölümü ve oğlu Nuralı'nın Rusya'nın emiri ile tahta geçmesi

III. Bölüm

- Abılay Sultan'ın siyaseti
- Bukar Ozan'ın Esim Han'ın zamanını anlatması:
- 5. Tevvekel Han'ın vefatından sonra Esim Han'ın tahta geçmesi
- 6. Tuyak Batır'ın ve Aktorgın'ın aşkı ve Esim Han'ın Tuyak Batır'ı zindana atması
- 7. Jolımbet Batır'ın yeğeni Aktorgın'a desteği
- 8. Tuyak Batır'ın zindandan kaçması

9. Jolımbet Batır'ın idam edilmesine Esim Han'ın kararı ve Jiyembet Ozan'ın halkın sesi olarak bu karara karşı çıkması

10. Jolıbet'in kurtuluşu

- Abılay'a karşı halkın Bekbolat Bey'in yönetiminde ayaklanması ve Abılay'ın bu durumu kansız çözmesi
- Abılay Sultan'ın oğlunun sünnetinde olan toplantı
- Bukar Ozan'ın konuşması
- Noyan ve Kuralay hikâyesi
- Sevan Dorji komutanlığında olan Cungarlar'la savaş ve zafer
- Abılay'ın oğlu Janay'ın ve Oljabay'ın ölümü
- Çinlilerin Kazak topraklarına gelmesi
- Cungarlar'ın taht savaşı ve Abılay Sultan'ın bu durumu kullanması
- Çin'in Cungar ve Kazak halklarını yok etme siyaseti
- Cungar halkının neredeyse tamamen yok olması ve kalan halkın Kazakların topraklarına kaçması
- Çin askerlerinin Kazak topraklarına saldırısı
- Kokand Hanlığı'ndan gelen tehlike
- Abılay'ın ecelini araması
- Abılay'a yapılan suikast ve Abılay'ın kurtuluşu
- Abılay'ın geri çekilme kararı ve toplantıda sultan ve Batırlara güç göstermesi
- Bayan Batır'ın geri çekilen askerleri desteklemek için Çinlilere karşı az sayıdaki askerle kalması
- Bayan Batır'ın ölümü
- Çin elçilerinin gelmesi
- Tasbolat Batır'ın göç etmemesi
- Abılay'ın üç cüzün hanı seçilmesi
- Kokand emiri genç Âlim Han'ın Abılay'a karşı savaş açması
- Abılay Han'ın Rusya ve Çin ile ilişkilerindeki siyaseti
- Abılay Han'ın Bojanlar uruğundan gelen Batırları cezalandırması
- Rus ve Kazak yoksullarının kaçarak Pugaçev'e katılması

- Bukar Ozan ile Abılay'ın konuşması
- Bögenbay Batır'ın ölüm haberi
- Abılay'ın ölümü

2.1.2. Romannın Özeti:

Kazakların geniş topraklarında her zaman Çinlilerin gözü olmuştur. Bu nedenle yüzyıllarca iki halk sık sık karşı karşıya gelmişlerdir. Fakat bu sefer Çin İmparatoru'nun planı farklıdır. Bu planını şöyle anlatır: *Sen onları böyle güç göstererek yenemezsin. Kendini kenara çek, her gün sana saldıran Oyrat¹⁵⁰ taifesini yanına al. Sonra bu iki taraf birbiriyle düşman olup savaşsın. Her iki taraf birbiriyle didişmekten zayıf düşünce, sen her ikisinin üzerine baskın yap. Sonra iki taifeyi de kolayca kendine boyun eğdir ve sahipsiz kalan yerlerini ele geçir.*

O zaman Kazak halkı nerede yaşayacak?

Gökçe Deniz'in¹⁵¹ dibinde! Cungarları nasıl yok edeceksen, aynı şekilde Kazakları da yok edeceksin!¹⁵²

Kazaklar bu zamanlarda (17. yüzyılda) çok zor durumdadır. Her taraftan saldıran düşmanlardan başka hanlar ve sultanların iç tartışmaları da halkı zor durumda bırakıyordu: *Kazaklar şimdi gökbörü oyunu için kesilmek üzere olan bir keçi gibiydi. Her tarafından saldıran düşmanların hangisinin elinde kalacaktı? Yoksa kendi aralarında savaşan hanlar ve sultanlar biri ayağını, biri kolunu, bir diğeri vücudunun bir başka parçasını koparıp alıp gidecek miydi, kim bilir?¹⁵³ Kazak topraklarına göz diken düşmanlar belliydi. Çin'e saldıran Cungarlar, onlarla baş edemeyeceklerini anlayınca Kazak topraklarına göz dikerler. Çin'in gücü Cungar ülkesini yok etmeye yeteceğinden Cungarlar'ın başkanları, Kazak topraklarına yönelmenin daha doğru olacağını düşünürler: *Batır Han, ölene kadar Rus çarlarıyla dost kalarak Cungar Hanlığı'nı güçlendirmeye hedefliyordu. Batır Han'ın siyasetinin temelini Çin'in de tavsiyeleri doğrultusunda Güney Sibirya ve Kazak Topraklarını işgal etmek oluşturuyordu. Bunun için önce Tevvekel Han, sonra Esim Han ile birçok kez savaşmasına rağmen amacına ulaşamadı.¹⁵⁴ Cungarlar'ın da taht savaşları devam edegelen bir durumdu. Ancak tahtta kim olursa olsun sürekli olarak en yakın komşuları olan**

¹⁵⁰ Yazar, burada Cungarların ikinci ismini kullanmaktadır.

¹⁵¹ Balkaş Gölü'nün eski adı.

¹⁵² Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s.8-9.

¹⁵³ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s.11.

¹⁵⁴ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s.12-13.

Kazaklar'ın topraklarında gözü olurdu. Batu Han'ın ölümünden sonra tahta büyük oğlu Senge, ondan sonra küçük oğlu Kalden geçer. Kalden, acımasız biridir ve taht savaşlarında kendine rakip olan herkesi yok eder. Sadece amcaoğlu Sıban Raptan, Turfan topraklarına kaçarak hayatta kalır ve Kalden Han intihar ettikten sonra Cungar Hanlığın başına geçer. Sıban Raptan ve oğlu Kalden Seren zamanında Cungar ordusu çok güçlü bir orduya dönüşür. Onları bu güce ulaştıran, bilgileridir. Bu bilgileri ücretli Çinli askerlerden ve İsveçli subayı Johan Gustaf Renat'tan alırlar. Astsubay olan Renat, Avrupa taktiklerine göre savaş yapmayı Sıban Raptan'a öğretir ve Cungarlar'ın demircilerine top döktürtür. Böylece Kazak halkının başına gelecek olan savaş, eski savaşlardan farklı olacaktır ve daha kanlı ve acımasız olacağı da kesindir.

Bu dönemde Kazak halkını en çok zayıflatan, iç savaşlardır. Gaip Han döneminde, Rusya ile olan iyi ilişkiler farklı ileri bir boyuta taşınır: *Rus çarına iletmesi maksadıyla bir mektup da yazıldı. Bu mektupta Rus devleti sonsuza dek bizimle barış ve dostluk içinde olması ve iki ülkenin birlikte Cungar saldırılarına karşı koyması temenni edildi. Buna benzer mektuplar Kazan ve Ufa'ya da yollanmıştı.*¹⁵⁵ O dönemin Çarlık Rusya siyaseti önceki yıllardan farklıdır, karışmadan sadece gözlemeyi tercih ederler. Kazak ve Cungarların durumunu öğrenmek öğrenmek için bölgeye giden Rusya elçileri ülkelerine geri dönmeden Kazaklar ve Cungarlar arasında şiddetli çarpışmalar başlar. Cungar askerleri, Kazak topraklarını yedi taraftan sararak saldırı için beklemeye geçerler: *Her grup dağ yamaçlarına ya da düşman tarafına akacak nehir başlarına kendilerinin sancaklarını dikti ve askerini savaşa hazırladı. Sıban Raptan bahar gelince saldırı yapacaktı. Bu, çok sayıda atı olan Kazakların yeni doğmuş taylarının ve kuzularının göç edemeyecekleri ve savaş etmeye uygun olmadıkları bir zamandı.*¹⁵⁶

Cungarlar'la çok şiddetli çarpışmalar olur: *On beşinci yüzyılın otuzuncu yıllarında Kazak halkıyla savaş başlatan ve iki asırdır savaşını sürdüren Oyrat hanları ancak şimdi amaçlarına ulaşmışlardı. Güzel kızları, kadınları saçlarından bağlayarak cariye ettiler, kılıç tutmaya yarayan erkekleri koyun boğazlar gibi öldürdüler ve ihtiyarlar ile hastaları kimsesiz bıraktılar. Küçük çocuklarıysa 'büyüyünce bunlar da bize düşman olur' diye kılıçlarının uçlarına geçirerek anne ve babalarının gözleri önünde acımadan, kahkahalar atarak öldürdüler. Genç kızlarına gözleri önünde tecavüz eden Cungarların bu zulmünü gören anneler babalar kahırlarından saçlarını yoldular, yüzlerini tırmayalarak ağladılar, çoğu bu acıya dayanmadı. Etraf ızdırıp dolu seslerle*

¹⁵⁵ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 17.

¹⁵⁶ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s 21.

doldu. Nice insanlar buna dayanamayıp delirdiler.¹⁵⁷ Sıra Kazak şehirlerine de gelince Türkistan şehrini düşmana vermemek için halk, günlerce mücadele verir fakat susuz kalınca Türkistanı bırakıp gitmek zorunda kalırlar. Bu, Kazak toprağında en büyük felaketlerin birinin başlangıcıdır: *Bazı tarihçilerin hesabına göre, Cungar atlı askerlerinin ayaklarının bastığı yerlere kadar olan coğrafyada o zamanlar Kazak halkının sayısı iki milyon civarında idi. Cungar savaşçıları onların beşte üçünü öldürmüş, yani iki milyon nüfusun bir milyon iki yüz binini yok etmişlerdi.*¹⁵⁸

Kazak halkı zor zamanlar yaşamaktadır. Türkistan şehrini kaybederler ve zorlu mücadeleler her tarafta devam eder. Veli Sultan'ın çocuk yaştaki oğlu Ebu'l Mansur, Türkistan şehrinin savunmasında düşmanların eline düşer. Onu satmak için Hive pazarına getirirken Oraz isimli bir kul onu kurtarır. İkisi, bir süre Töle Bey'in deve bakıcıları olarak yaşarlar. Küçük cüz hanı Ebu'l Hayr ve Kazakların ünlü ozanı Bukar bir gün konuşurken yanlarından geçen kul ve ile onun yanındaki genç, ozanın dikkatini çeker. Ozan Bukar, bu gencin yaradılışında bir başkalık olduğunu, basit bir deve bakıcısı olmadığını ilk bakışta hisseder. Ozan, genç devecinin kim olduğunu çözer ve onu kurtaran kulun kaderinden endişelenmeye başlar. Çünkü Ebu'l Mansur bir gün kendisine şöyle demiştir: *-Efendisinin sırrını bilen köle, koyununa soktuğun yılanla denktir, bir gün olmazsa bir başka gün sokabilir.*¹⁵⁹ Ozan'ın endişesi doğru çıkar ve genç Ebu'l Mansur kulunu öldürür ve “Kaniçici” dedesi Abılay'ın ismini lakabı olarak alır. Artık herkes için o bir Abılay olur. Ama o zamanlar onun sırrını bilen, sadece Bukar Ozan'dır.

Bukar Ozan, Ebu'l Hayr Han'a Haknazar Han'ın zamanlarını anlatır: *Haknazar Han'ın mahvına sebep olan her zamanki gibi iç çekişmeler ve Şeybani Han neslinden Abdullah idi. (...) Haknazar'ın Ak Orda'ya han olmasının üzerinden 15 yıl geçmişti. Ama bu on beş sene Haknazar Han için kolay olmamıştı. Bölünmüş ve perişan olmuş Kazak Hanlığı'nı babası Kasım Han gibi tekrar toparlamak istemişti.*¹⁶⁰ Haknazar Han, Kazak topraklarını geri almakla meşguldür ve Saraylık tarafına Nogaylar'ın yaşadığı yere gider. Kasım Han'ı Han olarak kabul eden Nogaylar, onun oğlu Haknazar'ı da Han olarak kabul ederler ve ona saygılarını göstermek için Nogay halkının Aktorgın isimli meşhur güzelini Han'a eş olarak verirler. Babası Kasım Han zamanındaki gibi Sozak, Sayram, Savran şehirleri şimdi tamamıyla onun hâkimiyeti altına girer. Yesi şehrini başkent

¹⁵⁷ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s 31-32.

¹⁵⁸ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s 33.

¹⁵⁹ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 49.

¹⁶⁰ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 40-42.

yapınca Haknazar Han'ın otoritesi daha da artar. Haknazar Han, düğününde bile sıkıntılarını düşünür. Babasultan, Haknazar iki oğlunu öldürmüştür. Genç Tevvekel, Abdullah Sultan'ın sağ eli olur. Bunu öğrenen Han'ın aklına Tevvekel'in hikâyesi gelir. Tevvekel küçükken annesi Künsana dul kalır ve Şagay Sultan ile kaçır. Haknazar, eline düşen Şagay'a hayatını bağışlar ama Şagay bunu bilen herkesi öldürür, Künsana'ya da acımaz. Büyüyen Tevvekel, şimdi Abdullah Sultan'ın yanında büyük bir tehlikedir. *Babasultan ve Abdüllatif, Abdullah ile Kazak hanlarına karşı yürüttükleri siyasette her zaman birlikte hareket ettiler. Babasultan'ın yenilmesi, Abdüllatif'in yenilmesiydi. Abdüllatif'in yok olması ise Babasultan'ın yok olmasıydı. Abdüllatif, Haknazar Han ile birçok kez karşılaşmıştı ve Kazak askerlerini birçok kez de yenmişti. Ama bu seferki Altın Emel civarındaki karşılaşma farklı bir şekilde oldu. Haknazar'ın yönetimindeki birleşik kalabalık Kazak ve Kırgız ordusu odasında uyumakta olan Abdüllatif'i gece yarısı bastı. Yatağında karısıyla uyumakta olan hanı kalkmasına fırsat vermeden balta darbesi ile öldürmüştü. Bu olayı işiten Abdüllatif'in ağabeyi Kaşgar Han'ı Abdurraşit, Kazak-Kırgız birleşik ordusuna bir saldırı gerçekleştirdi. Savaş iki hafta devam etti. Neticede Abdurraşit tarafı galip geldi. Bu savaşta Kazakların önde gelen Batırları ve Haknazar Han hayatını kaybetti.*¹⁶¹ Haknazar Han, ölümünden önce Tuyak Batır'a Tevvekel Sultan'ın sırrını anlatır.

Yazar, geçmişte yaşanmış olayları bize sürekli Bukar Ozan'ın ağzından anlatır. Aynı zamanda Bukar Ozan'ın zamanında olan olayları da anlatır. Cungar ordusu Türkistan şehrini aldıktan sonra Yenikorgan tarafına doğru giderler fakat önlerinde kalabalık Kazak askerleri vardır. Bunun haberini alır ve durmak zorunda kalırlar. Bu haberi onlara Sıban Raptan'ın savaşçı kızı Hoça getirmiştir. Türkistan şehrinden gittiklerinde Ebu'l Hayr Han'a haber vermek için Malaysarı Batır'ın Gavhar isimli kız kardeşi yola çıkmıştır ama Hoça'nın askerleri onu ve onun yanındaki askeri yakalarlar ve asker, işkenceye dayanmadığı için onlara bazı bilgileri verir. Ne var ki Gavhar, tüm bilgileri vermeden o askeri öldürür. Gavhar, Hoça'nın elinden Şangerek Noyo'nun yardımı ile kurtulabilir ve hemen Ebu'l Hayr Han'a durumu haber verir. Cungarların önüne çıkan askerler, Küçük Cüz askerleridir. Zor ve kanlı bir çarpışma olur, Kabanbay Batır ile Nayman uruğunun askerleri yardıma gelirler. Yine de güçleri Cungarlardan çok azdır. Son anda gelen Batır Bayan, askerleri sayesinde Ebu'l Hayr Han'ı o çarpışmada kurtarır. Sameke askerlerinin gelmeyeceğini anlayan Sıban Raptan, geri çekilir.

Düşman askerleri Savran şehrine yaklaşır. Eskiden beri bu şehir, sürekli düşmanların hedefi

¹⁶¹ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 68-69.

olan bir kaledir: *Bir zamanlar bu kalede taş heykel gibi nöbette Orak Batır durmuştu. Ondan yüz elli yıl sonra bir köle ile cariyeden doğan gözü pek cesur Batırlar Kıyak ve Tuyak'a sıra gelmişti. Şimdi ise surların üzerinde bu iki Batırın ahfadı iri cüsseli ve çelik gibi sağlam Navan Usta durmaktadır.*¹⁶² Ünlü ozan Bukar, Savran'daki durumu öğrenince oraya gider. Halka moral vererek onların zor zamanlarında yanında olur ve şehrin koruyucularına eski zamanlarda olan çarpışmaları anlatır. Abdullah Sultan'a karşı halkın nasıl savaştığını, halktan çıkan Kıyak ve Tuyak Batırların kahramanlıklarını, Savran'ın zaferini, Tevvel Sultan'ın yükselmesini ve han olmasını anlatır.

Ebu'l Mansur (Abılay), artık Töle Bey'in genç deve bakıcısı *Sabalak*¹⁶³ değildir. Halkı tarafından sevilen, gözüpek Abılay isimli bir Batır Kazak topraklarının namı sultanıdır.

Romanın ikinci bölümü, bozkırları inleyen ve tüm şiddetiyle devam eden savaşın anlatımıyla başlar: *Cungar ordusunun Kazak ülkesine girmesi yalnız Kazak halkına değil, onunla komşu ülkeler için de kötü olmuştu. Sibiryâ şehirlerinde soğuk rüzgârların etkisi hissedildi. Kırgızlar dağ aralarına kaçmaya mecbur kaldı. Karakalpaklar sıkışıp Kazakların kaçan obalarına yerleşim yeri verdi. Cungarlar artık Taşkent ten bu tarafa da gelir diye endişe eden Özbeklerin de huzuru çoktan kaçmıştı. Özellikle bu durum İdil boyundaki Kalmuklara kötü oldu.*¹⁶⁴ Rusya ise bu dönemde bozkırlarda yaşanan bu olaylara bir gözlemci olarak bakmaktadır. Her ne kadar Çarlık Rusya, Kazak bozkırlarını Orta Asya'ya açılan bir kapı olarak görse de bu zor dönemde Kazaklar hiçbir taraftan yardım almadan mücadele etmek zorunda kalırlar. O zamanlarda halk, kendi gücü ile düşmana karşı savaşımaktadır. Halkın arasından isimleri destanlaşan çok sayıda Batır çıkar. Onlardan da biri Bögenbay Batır'dur. Bögenbay, Cungarlar'ın ünlü Batırı Şuno Dabo ile çok kez karşılaşmış biridir. Teke tekte birbirini yenemeyen bu iki Batır'ın ikisi de muazzam bir güç sahibidir. "Orda Başı" adlı tepenin yanında yaşanan Kazak ve Cungarların savaşında bu düşmanlık sona erer. Bögenbay, o çarpışmada Şuno Dabo'yu yaralar fakat meşhur Cungar Batırı Şuno Dabo, ölümünü kendi kardeşi Kalden Seren'in elinden bulur. Şuno Dabo'nun ölümü, Cungar saldırılarını geri püskürtemede başlangıç olur.

Seferlerde halkın yanında olan Bukar Ozan, Haknazar Han'ın ölümünden sonra olan olayları da anlatır. Tevvel Han, Haknazar Han'ın ölümünden sonra eski âdete göre onun eşi Aktorgınla evlenir. Halk tarafından sevilen bir handır fakat gözlerini Özbek topraklarına dikmiştir. Ne var ki Han, "halkın taraf olmadığı" bir savaşın her zaman saldırganların mağlubiyeti ile bittiğini

¹⁶² Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 92.

¹⁶³ Sabalak; hırpani, gariban insan anlamına gelen bir kelimedir.

¹⁶⁴ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 127.

unutmuştur. Kazak hanlarının bazıları, başkasının topraklarını ele geçireceğim derken kendisi o topraklarda ölmüştür. Bu da Tevvel Han'ın sonunu getiren bir sefer olur: *Güneşin kavurduğu Maveraiinnehir topraklarında yaz boyunca savaşan ve hepten yorulan Kazak askeri çaresiz Semarkant'ı terk edip Taşkent'e gelerek yerleşti. Bu arada çarpışmalar da durmaksızın devam ediyordu. Tevvel Han'ın durumu gittikçe kötüleşti. Kocasının ağır yaralı olduğunu öğrenen Aktorgın bir grup hizmetkârlarıyla hanın yanına geldi. Güçlü döneminde yanında olan müttefikleri şimdi onu yalnız bırakıp gitmişlerdi. Sahte dost gölge gibi güneşli günde yanından ayrılmaz, bulutlu günde ise yanında bulunmaz, şeklindeki sözün ne anlama geldiğini Tevvel şimdi anladı. Zafer çığlıkları atan düşman askeri hanın sarayına yakınlaşmaya başladı. -Ne oldu? Ne oldu? dedi şuuru bir gelip bir giden Tevvel Han. Tam bu sırada kapı pat diye ardına kadar açıldı, iri kıyım bir Batır içeri girdi. Üstü başı tozla karışık kan içindeydi. -Biz seni almaya geldik, dedi içeriye giren kişi. Bunu söyledi ve yere düştü. Yattığı yerden sürüklenerek kalkan Tevvel, yiğidin yüzündeki ağrı açtı. Kıyak Batır imiş. -Seni almaya geldik, dedi morarmış dudaklarını zorlukla kımlatarak. -Bu yabancı diyardan hemen gitmeliyiz. -Başka halka dokunma, kendi başını kendin yersin demiştin Kıyak Batır, sen haklı çıktın, dedi Tevvel. Sonra o da Kıyak Batır'ın üstüne devrildi. Tam bu sırada Kıyak Batır da son nefesini verip o dünyaya doğru yolculuğa çıktı. Böylece aynı gün, aynı anda doğan iki Batır aynı gün ve aynı anda öldü.¹⁶⁵ Han'ın ölümünden sonra Aktorgın ve Tuyak Batır askerlerin başına geçer ve Esim Batır'ın gelmesi ile zafere ulaşılır. "Enseli Esim" adı verilen Esim, ileride halkın seveceği bir han olacaktır.*

Kazak toprakları ve civarında iç çekişmeler bitmek bilmez. *Kalden Seren'in kan dökücü kardeşi Lolo Dorji, Kalden Seren'in izni olmadan kendisinin beş bin kuvveti ile Sirderya kıyılarındaki Ebu'l Hayr Han'a tabi Karakalpak ile Tama Tabın uruğlarının obalarına saldırmıştı. Savaşın ilk zamanlarındaki gibi, bu obaları yakıp yıkıp tüm hayvanlarını alıp gitmişti. Birçok insanı kırıp işe yarayan kızları kadınları ve güçlü kuvvetli gençleri esir alıp Hive'deki köle ve cariye pazarına satmaya götürmekte olduğu ifade ediliyordu.¹⁶⁶ Esir alınan bu insanların arasında Ebu'l Hayr Han'ın daha sonra Bögenbay Batır'la evlenen kız kardeşi Sahipcemal de vardır. Ebu'l Mambet, bunu bildiği halde bu insanlara yardım etmez. Zor duruma düşen Kazaklar ile Karakalpaklara öfkelenen askerler ve Batırlar, yardım için harekete geçerler; onların önünde de Bögenbay Batır vardır. En kanlı çarpışmalardan biri olur. Cungarlar tarafından yapılan zulümlere*

¹⁶⁵ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 155-156.

¹⁶⁶ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 160.

dayanamayan askerler, bütün öfkelerini bu savaşta çıkartırlar. *Cungarların acımasızlığından saçları diken diken olup iyice öfkelenmiş olan yiğitlerin her biri neredeyse on kişinin gayretini gösterdi. Komutanları yaralı ve ansızın uğradıkları saldırıdan ne yapacaklarını şaşırarak Cungarlar kaçmaya başladı. Ancak, dağ arasındaki dar geçitten kaçıp kurtulamadıklarından birçoğu darbelere maruz kaldı. Sadece iki yüze yakın kişi kaçıp kurtuldu. Üçüncü Kalmuk Kırgını savaşı böyle sona erdi.*¹⁶⁷ Bu çarpışmadan sonra Bögenbay Batır, askerler ile Ebu'l Hayr Han'ın yanına gider ve Han, bu namılı Batıra kurtarılan kız kardeşini eş olarak verip halktan olan Batır ile akraba olur. Bir sene sonra Abılay Sultan'dan Bögenbay'a bir davet gelir. Onu Bukar Ozan da destekler ve Ebu'l Mambet'e kırgın olsa da doğup büyüdüğü toprakları özleyen Bögenbay Batır göç etmeye karar verir.

Kabanbay ve Bayan Batırların öncülüğünde Cungarlara karşı önemli zaferler kazanılmış olsa da bu Cungarların temeli sağlam olan askerini tamamen yenmek veya yok etmek anlamı taşımaz. Çünkü Cungarların arkasında Kazakların topraklarına göz dikmiş olan Çin İmparatorluğu vardır. Bu nedenle, ülke hala büyük tehlike içindedir. Bunu ilk anlayanlardan biri, Küçük Cüz Hanı Ebu'l Hayr'dı. Han, ülkesini Çin ve Cungarlardan koruyabilecek bir güç olarak Rusya'yı görür ve Ebu'l Hayr Han'ın girişimi ile Kazaklar Rusya'nın "himaye"si altına girince Kazak ülkesiyle Çarlık Rusya arasında yeni bir dönem başlar. Böylece Rusya'nın sömürge siyasetinin ilk adımları Kazak bozkırlarına da atılmış olur.

Rusya tarafından gelecek olan Tevekkel'in haberini alan Ebu'l Hayr, silah arkadaşlarını ve sultanları ordusuna çağırır. *Ebu'l Hayr ordası o sırada Irgız nehrinin kıyılarındaydı. Şimdi han ordasında birkaç adam oturuyor: Kanjıgalı Bögenbay, onun karşısında Şekti uruğunun ünlü Batıru Tayman. Bunların yukarısında Ebu'l Hayr'ın sağ tarafında Naymanların Sultanı Barak. Halk, onu kahramanlıkları ve cesaretinden dolayı Bozyeleli Barak diye adlandırmıştı. Hanın sol tarafında ve Bögenbay'dan yukarıda Cungar Hanı Kalden Seren'in elçisi siyah gece gibi kapkara olmuş vaziyette Seren Dorji...*¹⁶⁸ Halk'ın kanını su gibi akıtan düşmanın hemen yanlarında oturması herkes için zor bir durumdur. Fakat Barak Sultan, Seren Dorji'yi desteklemektedir. Barak Sultan ile Ebu'l Hayr Han'ın ilişkileri her zaman iyi olmamıştır, sadece akraba olduklarından dolayı ilişkileri devam eder. Bu sefer de Ebu'l Hayr, Seren Dorji'yi öldürerek suçunu Barak Sultan'a yıkmak ister ve bu görevi de Tayman Batır'a verir. Fakat Ebu'l Hayr Han'ın küçük eşi Nurbike, bu durumu Barak'a

¹⁶⁷ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 165.

¹⁶⁸ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 170.

haber verince Han, hedefine ulaşamaz. Kazakların kanını su gibi akıtan Cungar bu sefer de kurtulur. Eşinin ihanetini anlayan Han, onu boşayıp babasının evine gönderir. Barak Sultan ile zaten kötü olan ilişkiler, bu olaydan sonra açık bir düşmanlığa dönüşür. Bu olayda, Tayman Batır'ın yanındaki yiğitlerden birkaçı yaralanıp vefat etmiştir. Fakat işin gizliliğinden dolayı onların nasıl öldükleri gizli kalır. Birgün o gençlerden birinin annesi, hanın olduğu yere gelir ve ağlayarak Han'ı suçlar. *Savaşta bir genç öldü diye hiç kimse hanı eleştirmemeliydi. Böyle bir şey halkın geleneğinde de yok. Öyleyse, bugün niçin bu oldu? Han'a hakaret etme, sevdiği köpeğini öldürme gibi haddini aşmalar da nereden çıktı? Bunun sebebi nedir? Sadece halk değil, Batırlar ve sultanların da Ebu'l Hayr'a karşı konuşmaları çokça görülür olmuştur. Bunların hepsinin sebebi nedir? Tamam, halk savaştan bıktı diyelim. Canı sıkılıp bunalan halkın dilinin sivrileşmesi mümkündür. Bu doğru olabilir. İkincisi nedir? İkincisi. Ebu'l Hayr kabul etmek istememesine rağmen, daha sonra kabul etmek mecburiyetinde kaldı. İkincisi, Ayak Tabanları Şiştî felaketinin ilk yıllarındaki gibi değil, halk arasındaki itibarı azalmaya başlamıştı.*¹⁶⁹

Kazak bozkırlarının Rusya idaresine girme süreci anlık bir mesele değildir. Yıllarca süren bir süreçtir. Bu, Cungar tehlikesiyle doğan bir ihtiyaçtır. Bazı hanlar ve sultanların Rusya idaresine girme kararı, zaten aralarında birlik olmayan uruklar arasında çekişmelere sebep olur. Konargöçer halkın yaşam tarzı ve toprağın genişliği hepsi değişken bir siyasetin sebebi olur. *Tarihi kaynaklara baktığımızda, Rus Çarıçesi Anna İvanovna Ebu'l Hayr Han'a verdiği belgede: Kendi istekleriniz doğrultusunda yukarıda ifade edilen babların temelinde, Kırgız-Kaysak Hanı Ebu'l Hayr, seni ve tüm Kırgız-Kaysak askerini yönetimimiz altına aldık. Onun için han ile onun yönetimindeki ordusu bizim çarlık makamımıza ve onun mirasçılara sonsuza dek sadık kalmalıdır, deniliyordu. Bu belgede adaletli çara hizmet etmek, savaş zamanında Rusya komutanlarının emrine silahlı olarak girmek, Yayık Kazaçileri, Başkurt ve Kalmuk gibi Rus egemenliği altındaki halklara saldırmamak, Kazak topraklarından geçen Rus ticaret kervanlarına dokunmamak, bugüne kadar esir düşen Rusların hepsini serbest bırakmak gibi Kazak hanlarının görevleri sayılmıştı. Ancak o zaman Çarlık Rusyası, Kazak ülkesini kendi korumasına alacaktı.*¹⁷⁰ Bu süreç, iki halkın da kaderin etkileyen bir süreçtir. Göçebe halkın yerleşik hayata alışma süreci, tarım yapma alışkanlığı, ticaret, siyaset ve ekonomi artık tamamen bir şekilde Rusya'ya bağlıdır. *...bu dönemin en önemli sonucu, Kazak ülkesinin, bundan sonra, Rusya'ya dayanarak ve Rusya'nın bakış açısına göre*

¹⁶⁹ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 204.

¹⁷⁰ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 206.

şekillendirerek kendi ekonomisini, politikasını yürütmesidir. Bu, bir tarihi zorunluluk idi. Ayrıca, bu durum bu dönemden itibaren önündeki engellerin hepsini yerle bir ederek gelişmesini devam ettirdi. Elbette, böyle tarihi ağır mücadele ve hareketlerde bağımlı Kazak halkı ile Çarlık Rusya gibi sömürge politikaları yürüten iki toplum arasında çelişkilerin ve birçok zorlukların doğacak olması da muhakkaktı. Fakat, her şeye rağmen artık Cungar saldırıları durmuştu.¹⁷¹

Rus sömürge politikasının en önemli göstergilerinden biri, Kazak toprakların üzerine kaleler inşa edilmesidir. Bu, kalelerle birlikte gelen askerler ve halkın kalelerin etrafında olan topraklar üzerinde tarım yapmaya başlamaları ve orada yaşayan yerel halkın topraklarını almış olmaları demektir. Bu da iki halk arasında çekişmelere sebep olur. Fakat iki halkın da yoksul kısmı, kısa bir zaman içinde birbiriyle arkadaşlık kurmaya başlar ve ilerleyen zamanlarda bu durum, feodallere karşı savaşta etkisini büyük ölçüde gösterir.

Orta Cüz'ün hanı Sameke'nin ölümü üzerine E'bul Mambet tahta geçer ve bir ara Cungarlarla birlik olmaya çalışır fakat halk buna engel olur. *Halkın bu düşüncesini, Ozan Bukar Jırav han karşısında şöyle dile getiriyordu:*

*Eski dost düşman olmaz,
Mahfazada mektubu var
Eski düşmandan yurt olmaz
Gönlünde kirin pası var.*¹⁷²

Çarlık siyasetinin yıkıcı etkisi, Ebu'l Hayr Han'ın oğlu Nuralı'nın durumundan da görülebilir. Küçük yaşından itibaren eğitimini Rusça olarak alan Nuralı, büyüdüğünde Rus tarafını seçer. Babası ile bu sebepten dolayı anlaşmazlık yaşar. Çarlık Rusya'nın siyasetine uygun davranan Nuralı, ileride de Rusya'dan destek alır.

İki farklı kültürden gelen halkların anlaşmasını sağlayan tercümanlar, o zamanlarda büyük bir etkiye sahiptirler. Kudabay isimli bir genç de o zamanlar tercümanlık (tolmaçlık) yapmakta ve kendi çıkarı için hem hanlara hem de Rusya tarafına iki taraflı bilgi taşımaktadır.

Kazak topraklarının Rusya istilası altına girme sürecinin en önemli isimlerinden biri de Neptyuev'dir. Kazak topraklarına gelerek şanlı bir şölen düzenleyen Neptyuev, iki tarafın da önemli insanlarını bu yemeğe çağırır. Bu yemek, sadece bir dostluk ziyafeti değil, aynı zamanda bir güç gösterisidir. Masalarda farklı farklı yemeklerin yanında vodka ile farklı içkiler de vardır.

¹⁷¹ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 206.

¹⁷² Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 210.

Bu içkileri ilk kez deneyen halk, çabuk sarhoş olur. Ancak iki tarafta da bu gürültüye katılmayan Batırlar ve Rus görevliler vardır ve onların tek düşüncesi, iki halkın da geleceğidir.

Ebu'l Hayr Han'ın damadı Janibek, Çarlık Rusya'dan "Tarhan" unvanını alır. Neplyuev, yaşlanan Ebu'l Hayr Han'ın yerine onun oğlu Nuralı'yı tercih etmektedir ve Ebu'l Hayr Han da bunun farkındadır. Neplyuev, bu durumu bildiği için Han'ın gönlünü almak amacıyla Ebu'l Hayr'ın onlar için yerinin ayrı olduğunu söyler. Fakat artık düşmanlıklarını artık saklamayan Barak Sultan ve Ebu'l Hayr Han bu ziyafetin hemen sonrasında savaşa başlarlar. Ebu'l Hayr Han, bu mücadelede Barak Sultan'ın elinden ecelini bulur. Böylece Ebu'l Hayr Han'ın da hikâyesi sonlanmış olur. Ebu'l Hayr Han'ın ölümünden sonra oğlu Nuralı, Rusya'nın emri ile tahta geçer.

Romanın üçüncü bölümü, Abılay Han'ın obasındaki sünnet hazırlığıyla başlar. Kalden Seren'in kız kardeşi Hoça'nın ve Abılay Han'ın oğlunun sünnet töreni vardır. Abılay, *Cungarlarla olan büyük bir savaşta yakalanmış ve hanın Taşkent'teki sarayında üç yıl esir olarak kalmıştı. Sonunda amcası Ebu'l Mambet Han ve Orenburg Valisi Neplyuyev'in girişimleri sayesinde 1743'te esaretten kurtulmuştu. Kalden Seren onun yerine rehin olarak Ebu'l Mambet Han'ın küçük oğlu Ebu'l Feyz ile Barak Sultan'ın ikinci oğlu Şagay'ı alıkoymuştu. Kalden Seren, Abılay'ı tek başına göndermemişti, bir gün lazım olur diye ona kendisinin sevgili kardeşi Batır Hoça'yı eş olarak vermişti. Tabii ki, Cungar hanı bu kararı verirken bir ülke yöneticisi için gerekli olan Abılay'ın cesaretini de zekiliğini de dikkate almıştı. Abılay'ın şöhreti bu sırada çok yayılmıştı. Kız kardeşini veren Cungar hanı hata yapmamıştı. Abılay'ın kendisi han olmasa da Orta Cüz'de amcası Ebu'l Mambet Han'dan itibarı aşağı değildi. Yöneticilik yeteneklerinin sayesinde onun ünü üç cüze yayılmaya başlamıştı. Kim olursa olsun, işlerini Abılay'a danışmadan yapamaz hale gelmişti. Cungar hanının kızkardeşini almakla Abılay onun dediğini yapmadı, kendi siyasetini yürüttü. Hangi şartta olursa olsun, Kazak ülkesini Cungarlardan kurtarmak niyetindeydi.*¹⁷³ Abılay Han, oğlunun sünnetini yaparken bile kendi siyasetini düşünür; ona yaklaşamayan bazı uruklarla yaklaşmak için bu sünneti vesile yapar. Halkı yönetmek hiç de kolay değildir. Bunu çok iyi bilen Abılay Sultan, yönetim anlayışında çoğunukla Esim Han'ın metodlarını kullanır. Abılay'ya destek olan Bukar Ozan, Esim Han'ın dönemini Sultan'a detaylıca anlatır.

Esim Han, ağabeyi Tevvekel vefat ettikten sonra genç yaşında han seçilmiştir. Halkına Çin tarafından yaklaşan tehlikeyi iyi anlayan genç han, halkını koruma siyasetini esas almıştır. *Onun bu sıradaki en önemli siyaseti: Doğu Türkistan'da Moğol beyleri ve Çağatay nesillerinin*

¹⁷³ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 261-262.

arasındaki çekişmelere müdahil olmaktı. Çünkü bu arada Çin ejderhası, Doğu Türkistan'a yavaş yavaş kıvrıla kıvrıla ilerlemekteydi. Bu, Kazaklar için büyük bir tehdit arz etmekteydi. O yüzden Çin ve Kazak hanlığı arasındaki ülkelerin nasıl bir durumda olduğunu bilmek gerekiyordu.¹⁷⁴ Bu siyasi kararlarının biri de Turfan'ın yöneticisi Abdurrahman'a yardım etmektir. Annesi Kazak olan Abdurrahman da zaten Kazaklar tarafından yardım beklemektedir. Esim Han, yardımı gönderecek olan askerlerin komutanlığını halktan çıkan Tuyak Batır'ın yapmasını ister ve yanına çağırır. Fakat bu görüşme iyi geçmez. Han'ın değer verdiği Batır, yengesi Aktorgın'ı bu görüşmede Han'dan ister. Aktorgın'ın da rızası olduğunu öğrenen Han, Tuyak Batır'ı zindana attırır. İkinci kere dul kalan Aktorgın, Esim Han'dan on yaş büyüktür ve eski âdete göre onun eşi olmalıdır. Fakat Aktorgın, bunun ona mutluluk verecek olan bir evlilik olmayacağını anlar ve yaşı kendisine uygun olan Tuyak Batır ile evlenmek ister. Tuyak Batır'ı tutukladıklarını duyan Aktorgın, dayısı Jolıbet'ten yardım ister. *Küçük Cüz'ün seçme askerlerine komuta eden Jolıbet Batır, Aktorgın'ın annesinin kardeşi idi. Han'dan bağışlanmasını dilemesinin gereksiz olduğunu biliyordu. Af dilerse de, bu işin sonunun iyi olmayacağı belliydi... -Han tahtında oturan kaynımdan hiçbir iyilik beklemiyorum, dedi. Aktorgın, bütün olayları dayısına anlatarak, -Ben kendi baba ocağıma dönmeliyim. Senin adamların şehirdeyken derhal kaçmam gerek. Tuyak ile arkadaşınız, han peşimden savaşçılarını gönderip telaş ederken, sen de onu zindan kurtar, dayı. Suçumuzun cezasını halkın kendisi versin. Gururlu Jolıbet Batır yeğeninin bu sözlerini makul gördü. Aktorgın'ı verdiyse, Ak Orda'ya saygılarından Tevekkel'e veren Küçük Cüz onu Esim Han'a oyuncak etmeyecek. Kadın tarafının ailesiyle istişare etmeden, bu nasıl bir densizlikti! Tuyak Batır'a gelince, yeğeninin bu dileği yerine getirilebilir, dedi Jolıbet Batır. Yeğenini kurtarmayı kabul ettikten sonra, onun gönlünü kaptırduğu Batır zindan kaçırmaktan niçin çekinecekti ki?! Tuyak Batır bir toplumun saygın bir ferdi. Dün Buhara'ya sefere çıkalım mı, çıkmayalım mı? şeklinde bir soru ortaya atıldığında, çoğunluk hanın sözünü değil, bu Tuyak ile Kıyak'ı sözünü dinlememiş miydi? Eğer Tuyak'ı kurtaracak olursa, halkın da sevgi ve saygısını kazanacaktı. Jolıbet Batır böyle düşündü.*¹⁷⁵ Aktorgın kaçtıktan sonra Tuyak Batır'ı kurtarmaya giden Jolıbet, başarılı olamaz; Esim Han, onu idam ile cezalandırmaya karar verir. Bu karmaşada Tuyak Batır, zindandan kaçmayı başarır. Jolıbet Batır'ı da halk kurtarır. Tevvekel Han'ın arkadaşı olan Jiyembet Ozan, halkın sesi olarak Esim Han'a gelir ve Han, halka karşı çıkamaz. Jolıbet Batır böylelikle kurtarılır. İki komutanını da

¹⁷⁴ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 263,

¹⁷⁵ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 267-268.

kaybeden Han, Turfan tarafına giden askerlerinin başına kendisi geçmek zorunda kalır.

Esim Han'ın iktidarı uzun sürer. Bu sürede Han, bazen acımasız ve sert davranır fakat halkı dinlemeye de öğrendiği için siyasi başarıları da çok olur. Kırgız halkı ile kurulan dostluk da bu başarılarının en önemlilerindedir. Aynı zamanda Abdurrahman'ın ölümüne kadar da Turfan ile iyi ilişkiler de korunmuştur.

Bukar Ozan, Abılay Sultan'a, Esim Han'ı anlatarak tavsiyede bulunur: *Halkı yönetmek için madem tahta çıktın, o zaman ileri görüşlü olmalısın. Akıl ile hileyi aynı anda kullanabilmelisin.*¹⁷⁶ Ozan'ın bu söylediklerini Abılay asla unutmaz ve ileride karar aldığı zamanlarda ilk önce halkını düşünür.

Abılay Sultan'ın olduğu yere bir gün atlı kişiler yaklaşmaktadır. Sultan'a düşman haberi gelir gelmez askerlerini toplar ve düşmanı beklemeye başlar. Fakat bu düşmanların kimler olduğunu, onların başında kim durduğunu öğrendiğinde kimsenin beklemediği bir karar alır. Çocuklar, kadınlar ve yaşlılar bir şey olmamış gibi atlıları beklemek için kalır; Sultan ise askerleri ile uzaklaşır. Gelen insanlar, karşılarında silahlı kimseyi görmeyince saldırmaktan vazgeçer ve olay, kan dökülmeden çözülür. Sultan'a karşı çıkanların başında Kazıbek Bey'in oğlu Bekbolat Bey vardır ve gelenler de Orta Cüz'ün urukalarındandır. *Tüm obayı telaşa düşüren bu olayını tarihi şöyle idi. Bundan iki sene önce Argunların bir bölümü olan Karakesek halkında büyük bir aş düzenlenmişti. Üç cüzün evlatlarının hepsinin davet edildiği bu aşta Tölengitleriyle birlikte Abılay da gelmişti... Bu sırada eğlence arayan bu grubun içinden biri: -Sultan'ın başındaki şapkayı vurup düşürürse ne olur, acaba? dedi. Yanındakiler de onu tahrik ederek: -Abılay Sultan'ın şapkasını düşürürsen, senin de kellen omzundan düşer, dedi. Bu söz üzerine o serseri, sağına soluna bakmadan sultanın grubuna ite kaka yaklaştı ve farkında olmadan yapmış gibi kamçısıyla Abılay'ın başındaki altın işlemeli kalpağını vurarak yere düşürdü. Abılay Sultan, Şanşar'ın bir serserisinin bu davranışına çok içerlemiş olsa da renk vermedi. Yere düşen kalpağına dönüp de bakmadı. 1752 yılında General Kinderman, Kızılyar kalesini inşa ettirdikten sonra, bu kalenin bitmesi sebebiyle Kızılyar'da büyük bir fuar tertipledi. Oraya Karakesek kabilesinden de biraz adamlar gelmişti. Bu fuarda Abılay, geçen sene kendisiyle alay eden serserilerin cezası olarak Karakesek'in Janay ve Botakan adında iki ileri gelenini yakalattı. Janay'a fazla bir ceza vermedi, fakat Botakan'ı diri diri mezara soktu. -Şanşar yiğitlerinin yaptığı sadece bir şakaydı, diye kendisini sakinleştirmek isteyenlere Abılay: -Kendisine bağlı halkın bugün şakasını affeden sultan, yarın onun hakaretlerine*

¹⁷⁶ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 277-278.

tahammül etmek zorunda kalır! diye cevap verdi. Mezara sokulan Botakan içmeden, yemeden yattı. Bir iki gün geçtikten sonra Abılay'ın artık mezardan çıksın şeklindeki emrini getirenlere Botakan öfkeli bir biçimde -Mezara giren, oradan sağ çıkmaz diyerek kendi karnını bıçağıyla deşerek intihar etmişti. Bu haberi duyan Argunların Kuvandık, Süyindik, Bögendik, Şegendik, Karakesek, Baltakoca, Şubırtpal, Karjas gibi boylarının hepsi atlarına binmişlerdi.¹⁷⁷ İşte bu olayı kansız çözmeyi Abılay Sultan başarır ama bu olaydan da halka öfkelenme ceza ile onları korkutmaktansa bağına basarak kızdırmamak gerektiği dersini çıkarır.

Abılay, oğlunun sünnetine dostunu da düşmanını da çağırır. Bu, büyük bir meclis olacaktır. Özellikle Cungarlara yakın yaşayan boyları da davet eder. Sadece Bayan Batır gelmez, bu da Abılayı biraz mutsuz eder. Biraz gecikse de Bukar Ozan da gelir. Bu meclis çok önemlidir. Cungar tehlikesi, Çin imparatorluğu, Rusya sömürgesi... Halk, hangisinden kurtulacaktı? Yoksa halk, bir düşmandan kurtulacağım diye öbür tuzağa mı düşmüştü?

Abılay'a ömür boyu destek olan Bukar Ozan, son zamanlarda Abılay'dan uzaklaşmaya başlar. Çünkü sultanın siyasetinin halkı için mi yoksa sadece kendi çıkarı için mi olduğuna emin değildir artık. Ünlü ozan, bu endişesini şöyle dile getirir: *-Tek güvendiğimiz sensin, Abılay! Sağ tarafındaki kuyudan kaçayım derken, sol tarafındaki uçurumdan düşme! Kalmuk zulmünden korkup Rusya'nın himayesine girdim diye yemin ettin! Belki bu yaptığın doğru da olabilir. Yine de her işini halkınla istişare et.*¹⁷⁸ Abılay, Ozan'ı sessizce dinler; halkın büyük bir endişede olduğunu Sultan da bilmektedir. Rusya, sömürge siyasetini kaleleri inşa ederek yürütüyordu; kendi insanlarına uzak bölgelerde yani Kazak topraklarında yer verdiler ve böylelikle göçmen olarak gelen Rus köylüleri Kazak topraklarında yurt edinmeye başlamıştı. Yol, karakollar, postalar yapmaya başlamıştı ve onun için de işçiler getirmişti. En zor durumda olan da halkın yoksul kısmıydı. Bu yer paylaşımında beyler ve sultanlar da kendi paylarını aldılar; öyle olunca halk, sadece sömüren taraftan değil öz yöneticilerinden de haksızlık gördü. *Birlikte yaşamaya mecbur olan Kazaklar ile Rus fakirleri hayatın çeşitli ağırlığı ile sıkıntılarını beraber çekmeye başlamıştı. Bu zorluklardan doğan kardeşlik ilişkisi, sonunda ikisini birden Pugaçev isyanına sürükledi. Haksızlıklara boyun eğmek istemeyen Kazak obalarına Rus kaleleri ve han ordasından halkın anasını ağlatan 'yaşlı kılıç' askerler çıkıyordu.*¹⁷⁹ Fakat zorlu bir hayat mücadelesinde olan halk,

¹⁷⁷ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 289

¹⁷⁸ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 290.

¹⁷⁹ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 291,

Cungar ordusunun kendilerine saldırmaya hazırlandığını henüz bilmemektedir. Rus kalelerinden daha tehlikeli bir güç vardı, o da Çin'di. Çin imparatorlarının acımasızlığı eski zamandan beri biliniyordu. Çin askerleri kimseye acımayan, yolundaki herkesi yok eden bir güçtür.

Sünnet merasimi vesilesiyle toplanan meclisin sonunda, toplayabildiği kadar asker toplayarak Abılay ve Batırlar Cungarlara karşı savaşa hazırlanma kararı aldılar. Her ne kadar cüzler ve uruklar arasında bazı iç anlaşmazlıklar olsa da düşmana karşı çoğu birleştiler.

Batır Bayan, geç de olsa meclise katılıp gecikme sebebini de anlatır. Batır Bayan, o sıralar, Abılay'ın en güvenli batırındır, çünkü artık Bögenbay ve Kabanbay yaşlanmışlardır. Batır Bayan'ın sevdiği tek kardeşi Noyan'dır ve onu savaşa almaya kıyamaz. Ama o çok sevdiği genç kardeşini Batır Bayan, kendi eliyle öldürmüştür. Savaşta ganimet olarak alınan güzeller güzeli Kalmık kızına genç Noyan âşık olur ve kız da onu sever; birlikte kaçarlar. Kızgınlıkla yapılan bir hareket, bu iki genç insanın hayatına sebep olur ve Bayan Batır'ın kalbinde kapanmaz bir yara bırakır. *Obada Noyan da, Kuralay da yoktu. Bu atlara ait gümüş eyerlerin de kayıp olduğu anlaşıldı. Karsak avına kartallarıyla çıkan avcılar seher vaktinde İli nehri tarafındaki Cungar memleketine doğru iki atının dörtnala gittiğini görmüşlerdi. Noyan'ın, Kuralay'ın sözlerine kanarak Cungar ülkesine kaçtığına artık kimsenin şüphesi kalmamıştı. Ne kadar zor olsa da, yapacak başka bir şey olmadığından çaresiz oba aksakalları bu haberi Batır Bayan'a iletiler. -Er Gökçe, Er Kosay, Batır Bayan Vak'ın ruhunu şad etmişsiniz, dedi yaşlı adam, -Sizlerin göklere yükselttiği bayrağı Noyan çocuk yere düşürdü. Hükmü kendin ver, çaresini kendin bul! Cungar kızının bir gülümseyen bakışından meleğin bile yoldan çıkacağına kuşku duymayan Batır Bayan hiçbir şey sormadı. Yara olup içinde yatan acısı, halkının gururu, tek kardeşinden ayrılma tehlikesi köpekler gibi benliğini kuşatıp duygularını alt üst etti. Batır Bayan artık tek bir şeye karar verdi. Bir kız için bütün halkına ihanet eden rezil kardeşini yakalayıp cezasını kendi eliyle verecekti. Kimse ona dur demedi. Kendi eliyle öldürdüğü iki sevdiği insanın yanında uzun zaman ağlayarak oturdu. Ancak sabahın ilk ışıkları görüldüğü zaman belindeki çelikten hançeriyle toprağı derince kazdı ve aralarına bir avuç toprak atmadan bir çift körpe bedeni toprak ananın kucığına verip atına bindi. Batır Bayan obasına döndükten sonra kimseye bir şey demeden ah vah edip üç gün boyunca yüzükoyun yattı. Ancak dördüncü gün kalktı ve Vak boyunun biraz¹⁸⁰ Batırlarını peşine takıp Abılay'ın davet ettiği Teligöl'e doğru yöneldi.¹⁸¹ Halkına hayatını adanmış olan Bayan Batır'ın bu kararı doğru muydu,*

¹⁸⁰ Ne yazık ki, romanın çevirisini yapanlar, burada olduğu gibi birçok yerde dili doğru kullanamamışlardır.

¹⁸¹ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 307-309.

yanlış mıydı tartışılır ama merhametten uzak olan Abılay, Batır Bayan'ın yaptığını doğru bulmuştur; çünkü ona göre bu, halkına karşı yapılmış bir harekettir.

Cungarlarla savaş yaklaşmaktadır. Askerlerini üçe bölerek Cungarları paramparça etmek isteyen Abılay'ın taktiğini kendisi de göçebe olan Cungarlar'ın hanı da anladı ve taktiklerini değiştirdi. Cungar Hanı, Abılay'a karşı oğlu Sevan Dorji'yi çıkarmaktadır. Abılay'ın casuslarından alınan habere göre, kendisine savaş açan kayınbiraderi vefat etmiş ve tahta Sevan Dorji geçmiştir. Sevan Dorji, Abılay'a kin ve nefret duyan biridir. Bu, zor ve yıpratıcı bir savaş olur, iki taraftan da çok kan akar. Cungarlar'ın develer üzerinde top kullanması, Kazak askerlerin geri çekilmesine sebep olur. En kahraman olanları ve önde gidenleri o toplarla şehit olur. Bu nedenle, hiçkimse düşmana doğru gitmek istemez. O anda Abılay'ın on yedi yaşındaki oğlu Janay, Abılay! diyerek düşmana doğru yönelir ama savaşa alışkın olmayan gencin atı, toplardan ürkererek çocuk savaşçıyı ormanlığa doğru götürür. O anda Kabanbay! Kabanbay! diye naralar atarak düşmana doğru bir silahsız kız atını koşturur. Kızın bu kahramanlığını gören askerler de onun peşinden giderek düşmana saldırırlar. *Göz açıp kapayıncaya kadar Cungarların çıyan kuyruklu sarı ipek bayrağı doğruya doğru geri çekiliyordu. Kazak askerlerinin baskısına dayanamayan Cungarların tüm ordusunun disiplini bozulmuş, şimdi savaş teke tek veya grup grup askerlerin çarpışmasına dönüşmüştü. Bu sırada bunlarsız da kızıl kana boyanmış dünyanın yüzünü eskisinden de beter kızartarak güneş de battı. İki taraf ölümlerini toplayıp gömmek için ateşkes ilan ettiler. Bugünkü savaş meydanında Cungarlar tarafından ölen asker sayısı Kazaklara göre çok daha fazla idi. Bu, Kazakların Cungarları tamamen yenilgiye uğratıp vatan topraklarından kovan çarpışmaların ilkiydi. Abılay kendi çadırına gelince, savaş meydanında Kalmuk toplarına karşı tek başına hücumla kalkıp bugünkü zaferin kapısını açan kızı arattı. O, Kabanbay Batır ile Kazakların Batır kızı Cevher'den doğan Nazım idi.*¹⁸² Bu savaştan sonra Sevan Dorji, Abılay'ya elçi gönderir. Abılay, bu vesileyle eskiden kaybedilen yerleri geri almaya başarıp Cungarlar'a verilen vergileri de oldukça azaltır. Çin tehlikesi Cungarlar'ın da üzerine çökmüştür yoksa Sevan Dorji, kolay kolay bu anlaşmaya varmazdı. Bu sırada eve dönmek üzere olan Abılay'ı sarsan bir haber gelir. Oğlu Janay, Cungarlar'ın bir eşkiyası tarafından öldürülmüştür. Bu haberi alan Han, yataklara düşer. Janay'ın ölümünden sorumlu tuttuğu Oljabay Batırla hiç konuşmaz fakat ikinci acı haber de kendisine ulaşmakta gecikmez. Oljabay da aynı şekilde bir eşkiya tarafından öldürülür.

Çin'in askerleri, Altın Emel bozkırları tarafından Kazak topraklarına gelirler. Onların başında

¹⁸² Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 317.

Mançurların¹⁸³ ünlü komutanı Fu De vardır. Bu askerler, daha önce Altın Emel'i üç kez geçerek gelmişler ve üç kez Abılay Sultan'ın kalabalık askerleri ile karşılaşmışlardır. Her seferinde Kazak askerlerinin baskısına dayanmadan geri çekilmişler ve geride çok sayıda ceset bırakmışlardır; ama bu sefer Abılay zafere ulaşamaz. Çünkü Çin askeri karınca gibi gelmeye devam etmiş ve casusların getirdiği habere göre Çin'in ikinci başkomutanı Zhao Hoi de askerleri ile birlikte gelmektedir. İki komutan birleştiğinde onları yenmek zordu ama Abılay Sultan geri çekilse bu ikinci "Aktaban Şubırını" vak'ası¹⁸⁴ olurdu. Şimdi Kazak topraklarına gelenler, Cungarlar değil Çinlilerdir. Eskiden Cungarlar ve Kazakları birbirine düşman eden Çin ve Mançur yöneticileri şimdi Kazak topraklarını almaya gelmektedirler. Çinliler, kısa bir süre önce de Cungarlar'ın halkını da yok etmişlerdi. Cungar ve Kaşgar hanlıklarını kolayca ele geçiren Çin İmparatorluğu sadece Kazak topraklarına değil Hive, Buhara ve Kokand topraklarına da göz diktiklerinden Abılay'ın hiç şüphesi yoktur. Dördüncü saldırınının da zamanı gelmişti. Bukar Ozan da bu saldırıyı takip eder. Bu sefer savaşa katılan Çin askerleri ölümüne savaşır, üzerlerine yağmur gibi yağın oklara aldırılmadan ilerlerler. Kazak askerlerinin durumu yavaş yavaş kötüye gider. O zaman Bukar Ozan, Abılay'ya, savaşa bizzat katılarak eceli ile karşılaşmasını söyler ve Sultan da Ozan'ın dediğini yapar. Abılay'ın düşmana karşı dört nala gittiğini gören yiğitler, düşmana karşı tekrar saldırıya geçer. Ondaki sonraki gün olan savaşta Bukar ozan da yaralanır. Onun yerine askerlerin yanına Tatikara Ozan gelir.

Abılay, atın üstüneyken bir ok başındaki borkü yere düşürür. Borkü düşüren oka bir kâğıt bağlıdır, o kâğıtta Abılay'a karşı bir suikast hazırlandığı yazılıdır. Sultan bunu okur ama kimseye hiçbir şey söylemez. Yanındaki Bekbolat Bey'e bile... O oku atan kişi, çok iyi nişancı olmalıdır; çünkü ok biraz daha aşağıdan geçseydi Sultan'ı öldürürdü. Suikast haberini alan Sultan o gün çok kötü uyur, kâbus görür. Onu bu kâbustan uyandıran Nurcan isimli eşinin kardeşidir. Kapıda Mülük isimli bir nöbetçi vardır ve onu Abılay'a Karasakal isimli arkadaşı göndermiştir. *Karasakal*,

¹⁸³ Mançuların asıl yurdu, bugünkü Çin'in kuzeydoğu bölgesi olan Mançuriye'dir. Mançuların bugünkü Rusya sınırları içinde kalan kısmına Tunguzlar denir. Mançular, yaşadıkları bölge itibariyle Eski Türklerin (Hunlar, Göktürkler, Uygurlar), Moğolların ve Çinlilerin komşularıdır. Konuştıkları dil Ural-Altay dil grubunun Altay koluna mensuptur. Mançular 1644 yılında bütün Çin'i istila ederek, 1912 yılına kadar Çin'i Pekin'den idare etmişlerdir. Mançular dilinin Altay dil grubuna mensup olması, Çinlilerin kuzey komşusu olması ve Çin'i istila ederek, orada bir hanedan kurmasıyla her ne kadar Moğollara benzese bile, ister Çin tarihinde, ister Türk tarihinde oynadığı rolleri itibariyle Moğollara nispeten çok büyük fark ve zıtlıklar arz etmektedir. (İklil Kurban, **Doğu Türkistan İçin Savaş**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1995, s. 41.)

¹⁸⁴ "Ayak tabanları Şiştî" anlamına gelen bu kelimeyle ifade edilen olay kısaca şudur ki; Kazakların eski ata yurdu Yedisu ve Sirderya boyundaki birçok şehri ve bozkır topraklarını Cungarlar işgal etmiş; kendi halindeki Kazaklar, topraklarını kitleler halinde terk edip göç etmeye mecbur kalmışlardı.

1740'ta Çarlık Rusya'nın sömürge politikalarına Başkurt halkının isyanına önderlik eden bir kahraman idi. Çarlık askeri bu isyanı acımasız bir şekilde bastırduğunda Kazak bozkırlarına kaçmıştı. Onunla beraber Kazak topraklarına gelen Başkurtların yoksul köylüleri daha sonra ülkelerine dönmüş, Salavat Yulayev'in askerleri ile birlikte Pugaçev isyanına katılmışlardı. Karasakal ise Kazak bozkırlarında kalmıştı.¹⁸⁵ Misafirperver halk, onu çok iyi karşılamıştı; Karasakal da bu iyiliği unutmamış ve yanına topladığı Cungar, Başkurt, Tatar yiğitleri ile Kazak ordularına yardım etmiştir. Ancak Abılay, suikast haberinden sonra bu Mülük isimli adamı gerçekten Karasakal mı gönderdi yoksa o kendisi mi geldi diye şüphelenmeye başlamıştır.

Mülük, gerçekten de Karasakal tarafından değil Hokand emirleri Erden ve Nurbolat beylerce görevlendirilmiştir. Hokand yöneticeleri Çin saldırısını kendilerine bir tehlike olarak görmezler. Abılay'dan şimdi kurtulurlarsa Kazak ülkesinin parçalanacağından emindiler ve böyle olunca üç cüz farklı taraflara dağılacaktır. Halk ise onlar için sadece bir sürüdür.

O gece uyku tutmayan Abılay, hava almaya çıkar; peşinden de Mülük gelir. Ama Abılay'ı öldüremez; çünkü Sultan'ın ak devesi Mülük'i ayağının altına alır ve Abılay'ı kurtarır.

Mülük'in Hokand'dan geldiğini bilen tek kişi, sağır ve dilsiz bir at bakıcısıdır. Bu bakıcı, o gün Hokand'dan gelen yazıyı görür. Dilsiz ve sağır birinin okuyup yazamayacağını bilmesi imkânsız bir şeydir diye düşünen Mülük, yanılmıştır. Abılay'ı okla uyaran kişi, o dilsiz ve sağır at bakıcısıdır. Abılay, yaptığı bu iyilik nedeniyle onu kâtip yapar ve kölelikte olan çocuklarını kurtarmaları için adamlarını gönderir.

Bu arada Çin askerleri ile çarpışmalar devam etmektedir. Abılay Sultan, ileri gelenlerle bir toplantı yapıp geri çekilme kararını açıklar. Her ne kadar halkın hoşuna gitmese de bu durum, mecburi bir karardır. Çok kalabalık Çin ordusuna karşı “Aktaban Şubırındı”dan sonra zaten az kalan halk, kalabalık bir orduya karşı koyamazdı. Hem daha başka bir tehlike olarak Hokand yöneticileri, Aral denizi yakınında askerlerini toplamaktadır. Onların da niyeti bellidir.

Bayan Batır, geri çekilen askerlere destek olmak için Çinliler'e karşı az sayıdaki askeriyle başbaşa kalır ve bir daha da geri dönemez.

Abılay'ı devesinin kurtardığı gün onun yanına bir Çin elçisinin gelmiştir ama bundan kimsenin haberi olmamıştır. O geldikten sonra Abılay, Altın Emel'den Gökçe Deniz tarafına çekilme kararı almıştır. *Çin tarafından tehlike azalıyor dediğin an, burada oturmakta olan han nesilleri ve beylerin hemen fikirlerinin değişeceğine şüphe yok. Düşman saldırıları ihtimalden*

¹⁸⁵ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 337.

uzaklaştığı an, kendine göre siyasetçi ve çok konuşan bu beylerin her biri kendi ulusunu toplumdan bölmek için harekete geçip laf üretmeye başlarlar. Güçlü olanları da ellerine silah alıp amaçlarına ulaşmak isterler... O zaman üç cüzün ileri gelenlerini birleştirip Büyük Orda'yı oluşturma işi gerçekleşmezdi. Çinlinin gürzünün Kazak ülkesinin başının üzerinde sallandığı müddetçe Abılay da güçlüydü. Böyle bir durumda Büyük Orda'ya han olacağı muhakkaktı. Ondan sonra ancak Altınemel'e tekrar gidebilirdi... O zamana kadar Abılay kendi gücünü kaybetmeden, korkak kurtlar gibi onun leşini bekleyen Hokand beyleri Erden ve Nurbolat'a güçlü imajı verip Rus aslanı ile Çin ejderhası arasında denge politikası yürütecekti. Eğer iki taraf birden seni kendi yanına çekmek istiyorsa, bağımsızlığını korumak için sana ondan daha elverişli bir durum olamaz.¹⁸⁶

Bundan sonra Ebu'l Mambet Han'ın "Taganak" meclisi olur. O meclis farklı geçer ve herkesin kursağında olan sorular ortaya çıkar. Neden Altın Emel'de can çekişmekte olan kandaşlara yardım etmeden geri çekilinmiştir? Abılay, bu durumdan haberi olmadığını söyler.

Sadır boyunun Hokand hanlığı tarafına göç etmeye hazırlandığı haberi gelir. Abılay, bu duruma çok sinirlenir ve güç göndererek durumu çözmeye çalışır; fakat yanında olan Bukar Ozan, Sultan'a başka yol teklif eder. Ozan, yanına on yiğit alıp onları ikna etmek için Sadır boyuna gider. Taşpolat isimli bir adamın yanına gider ve evine girmeden dombirasının tellerine sertçe vurarak Akmırza'nın diyetini ister. Taşpolat da bu diyet istemenin sadece bir bahane olduğunun farkındadır ve yaşlı ozanı hürmetle evine davet eder. Ozan'ın onunla konuşması neticesinde Sadır boyu da göç etmeden topraklarında kalır.

Abılay Sultan'ın liderliği, üç cüze yayılmıştır ve doğal olarak "Büyük Orda" hanı seçilir. Bunu kabul edenlerin yanında kabul etmeyenler de vardır. Abılay, o kabul etmeyenlere gerekirse zorla boyun eğdireceğini düşünür.

Konuratların Bojban boyu, Abılay Sultan'ın liderliğini kabul etmeyenlerdendir. Hokan emirleri ile anlaşarak Abılay Han'ın emrinden çıkmak isterler. Casuslardan bu haberi alan Abılay Han, Bojban obalarına saldırır. Han'ın gazabından kurtulmak için ona en iyi mal ve mülkleriyle birlikte en güzel kızlarını da gönderirler. Han'ın emri ile Bojbanlar'ın beş tane yiğidi atların kuyruklarına bağlanarak ölüm cezası ile cezalandırılır.

Hokand'ın genç emiri, Abılay Han'ın sadece özel askerleri ile kaldığını fark edip Büyük Cüz'ün bazı boylarının Abılay'ı desteklemeyeceğini düşünerek harekete geçer. Önce Taşkent'i alıp daha sonra da Türkistan'ı eline geçirmek arzusundadır.

¹⁸⁶ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 362

Bu haberleri alan Abılay, Bojbanlar'ın kalan yiğitlerini serbest bırakır. Hokand emirleri, halkın dini duygularından faydalanıp cihat çağrısı yaparlar ve Abılay'a yardım eden herkesin üzerine Allahü Teala'nın lanetinin geleceğini söylerler. Fakat kendilerine has örf ve adetleri olan göçebe halk için dini korumaktan çok vatan topraklarını korumak atalarından kalan daha önemli ve öncelikli bir mirastır. Çünkü vatanın ve özgürlüğün olmadığı yerde din de istenildiği gibi yaşanamaz. O yüzden göç etmeye hazır olan Büyük Cüz yiğitlerinden birçok kişi de Abılay'a katıldı.

Abılay Han, Bukar Ozan'ın görüşlerini merak edip onun gelmesini bekler. Ömür boyu yanında olan Ozan, onun yüzüne sert konuşabilirdi ama lazım olduğunda da ona mutlaka destek verirdi. Kararını beğenmese açık açık söyler ama kararının doğru olduğuna inansa halkı da ikna ederdi. Ozan, Abılay'ın silahıydı. Ama son zamanlarda yaşlı ozan, hanın acımasız kararlarından dolayı ondan yavaş yavaş uzaklaşmıştır. Bukar Ozan, artık Han'ı daha sık eleştirmeye başlamıştır. Eleştirisinin sebeplerinden biri de Kırgızlara karşı Abılay'ın yaptığı katliamıdır. Kırgız manapşarına ve Kazak sultanlarına şöhret, mal ve mülk lazımdı ama bundan zarar gören sıradan halktı. Ama Abılay Han'ın eceli yaklaşınca vefalı Bukar Ozan, son nefesine kadar onun yanında olmuştur. Abılay'ı Hoca Ahmet Yesevi türbesine defnederler ve Bukar Ozan Sarıarka'ya döner.

Kazak bozkırlarına gelen Rusların geri dönüşü artık mümkün değildir. Bir dönem biter ve yeni bir dönem başlar. İki halkın kaderi artık birleşmiştir. Ruslarla birleşen Kazaklar, feodallere karşı çıkmaya başlarlar. *Şuuru uyanan dünkü göçebe halk kendilerini tekrar Elmas Kılıç yaparak ellerine alıp geçmişte kalan hanlar devrini tekrar getirmek isteyen Abılay nesillerinin ölüm kalım mücadelelerini de, kanlı hareketlerini de anlamış bulunuyorlardı. Muratlarına ulaşmak için artık onlar bu yoldan başka, yeni yollar arayışına girdiler.*¹⁸⁷

2.1.3. Zaman

16. ve 17. yüzyıllarda yaşanan olayların anlatıldığı *Can Çekişme*, bir özetle başlar: *Bu topraklardan Asya ve Avrupa'nın birleşmiş olan vadisine doğru olan yerlerde tabiatın fırtınaları arasında yüzyıllar boyunca Atilla ve Cengiz gibi görkemli ulu hanların karınca gibi çok sayıda askerleri de yaşamıştı. Bu kanlı savaşlar, önce bu yerlerde eski zamanlardan beri çiftçilik yapan, hayvan besleyen ve şehirler kurmuş ülkeleri yok etti. Daha sonra Kazak göçebelerinin büyük geniş topraklarını al kanlara boyayarak kalabalıklar halinde batıya doğru yöneldiler. Onların işgal*

¹⁸⁷ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 423.

ettikleri yerlerden geriye ancak ağlayan insanlar, tahrip olmuş bozkırlar ve yıkılmış şehirler kalmıştı.¹⁸⁸

Romadaki geniş bir zaman dilimine yayılan olaylar, genelde Ozan tarafından anlatılır. Ozan bu olayları anlatırken tabii ki tüm ayrıntıları vermez, özetler: *Bukar Jırav da bu olaya hasrettiği 'Taş Kale' isimli destanını dünyaya getirerek obasına döndü. Ah, ne yazık ki, asıl miraslarını muhafaza etmeyi alışkanlık haline getirmemiş konargöçer halk bu değerli eseri de bize ulaştıramadı. Gelecek yazı bekleyen Batır Bayan'ın yiğitleri de bu sefer memleketlerine dönmeden Ebu'l Hayr ordasında kışladı. Kabanbay Batır ile Cevher¹⁸⁹, Küçük Cüz topraklarında evlendiler. Bunlar düğün masraflarını fırtınalı gecede düşman malını elde ederek karşıladılar. Kazakların eski ata yurdu Yedisu ve Sirderya boyundaki nice şehrini, nice bozkır topraklarını Cungarlar işgal etmiş, kendi halindeki Kazaklar topraklarını kitleler halinde terk edip göç etmeye mecbur kalmışlardı. Bu, tarihteki meşhur Aktaban Şubrındı, Alkaköl Sulama (Ayak Tabanları Şişti, Alkagöl Sulama) isimli olaydı. Bunun ardı sıra şiddetli fırtına, soğuk ayaz ve ilikleri donduran bir kış başlamıştı. Sanki tüm yeryüzünün ejderhaları Sirderya boylarına toplanmış, ağızdan karlar fişkırtıp ıslık çalıyormuş gibi fırtına bir gün olsun dinmedi. Düşene yumruk dedikleri gibi, yedi akrabalı kutluk da geldi. Haramdan toplanan aş olmaz, derler. Halkı ağlatarak toplanan Kazakların hayvanlarına ot yetmediği için binlercesi kırılmaya başladı. Cungarlar tüm ganimetlerini kaybettiler. Kazakların bu sene başından geçirdiklerini kâğıda dökmek, ifade etmek mümkün değil. Tüm bunlara rağmen çok savaşlar görmüş Batır halkı bu felaketten de tamamen yok olmadan zar zor da olsa sağ salim çıktı.¹⁹⁰*

Tarihi olayları kronolojiye yakın bir şekilde anlatan bir tarihi roman olan *Can Çekişme*'de nesnel zaman olarak açıkça verilen tarihler vardır: *Cungar Hanlığı'nı kurmuştu. Bin altı yüz otuz dört yılında bu imparatorluğun başı olarak Hara Hula Batırın Oğlu Batır seçildi.¹⁹¹;...bin altı yüz doksan yedi yılında tüm Cungar ülkesinin başı Sıban Raptan oldu.¹⁹²; Kazak ülkesine Boris Bryantsev'in yönetiminde elçi heyeti gönderdi. Bu elçiler grubu 5 Nisan 1728'de Yayıl nehri kıyısındaki Kişi Cüz Hanı Ebu'l Hayr ve yazın ilk aylarının yirmi beşinde Türkistan'daki Orta Cüz*

¹⁸⁸ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 7.

¹⁸⁹ Kazak Türkçesinde "Gavhar" olan isim.

¹⁹⁰ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 119.

¹⁹¹ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 12.

¹⁹² Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 13.

*Hanı Gaip ile görüştü.*¹⁹³ Bu örneklerde de görüldüğü gibi olaylar, takvimdeki tarihlere göre ve kronolojik olarak verilmiştir.

Göçebeler üçlüsünde art zaman sunumu da sıkça görülür. *Olayların bir yerinde devreye giren herhangi bir roman kişinin o andan önceki yaşantılarını, geçmişten itibaren özgeçmişini vermek, sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Buna biz 'art zaman sunumu' diyoruz.*¹⁹⁴ *Can Çekişme* romanındaki Abılay Han (Ebu'l Mansur) okucuya tanıtılırken bu geriye dönüşün örneğine rastlanır. Kazak tarihini yakından bilmeyen birine göre bu karakter olay örgüsüne girdiğinde kim olduğunu, amacının ne olduğunu anlamak oldukça zordur. Oysa karakterin özgeçmişini ve kişiliğini okucuya anlatmak için art zaman sunumu tekniği kullanıldı. *Türkistan şehrini koruma esnasında Sultan Veli'nin on üç yaşında olan oğlu Ebu'l Mansur düşman eline düşmüştü. Ona zincir vurarak Hive pazarına götürüp köle olarak satmaya giderken yolda Oraz onu görmüş ve kurtarmıştı. Şimdi Oraz ile Ebu'l Mansur Ulu Cüz Töle Bey'in devesine bakıyordu. İkisi de gerçek adlarını kimseye söylemeden sır olarak saklamayı yeğlemişlerdi. Ebu'l Mansur kendisinin bu halini gururuna dokunduğu için han neslinden bir sultan olduğunu gizliyordu ve köle hocasının dediğinden çıkmıyordu.*¹⁹⁵

2.1.4. Mekân

İkinci kitabın olay örgüsünde geçen asıl olaylar somut mekânlar üzerinde geçmektedir. Bizim bildiğimiz yerler, gerçek isimleri ile kullanılmaktadır. *Can Çekişme*, romandaki olayların geçeceği mekânın tasviri ile başlar. Romanın başındaki “Prolog”ta *Kazakların büyük bozkırları güney ve doğu tarafından başlayan ve binlerce kilometre uzanan dünyanın en yüksek dağları kaplar. Bu bembeyaz olan zirveler ve büyük uçurumlar sadece Kazak ülkesinin üzerinde esen sert rüzgâr ve fırtınalara engel olmakla kalmaz, aynı zamanda bu dağlar göç etmeye de, düşmanın kalabalık ordularına da geçit vermeyen tabii birer kaledir. Bu dağları geçmek de zordur. Ancak bu dağların bazı bölümlerinde çöküntüler olmuş, buralar da adeta dağların düzlüklerin koynuna girip uyuduğu yerler gibidir.* (s. 7) denerek Tanrı Dağları anlatılır. Asıl olay örgüsü, Deşt-i Kıpçak'ta ve 17. yüzyılın şehirlerinde geçmektedir: Ayagöz (Çağdaş Kazakistan'da da geçen bir mekân ismidir), Yayık Nehri (s.18) (şimdiki Rusya topraklarında olan Ural Nehri'nin ismidir),

¹⁹³ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 18.

¹⁹⁴ Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, s.132

¹⁹⁵ Esenberlin (çev. Doğan-Ünal), s. 37, 38.

şimdiki Kırgızistan topraklarında olan Issık Göl (s. 20) ve Kırgızistan ile Özbekistan topraklarında olan Narın Nehri (s. 20) de mekânlar içinde mevcuttur. Cungar Kapısı (s. 7) şimdiki Çin ve Kazakistan'ı bölen mekândır. Şu ve Talas (s. 20), Yedisu Aladağ (s. 20), Büyük Keben Nehri (s. 20), Şingıstav (s. 32-35) Bu mekânlar örneği üzerinde görülebileceği gibi kitapta mekânların bir yere ait adların sadece isminin verildiği görülmüştür. Tarihi olayların hatırası olarak, o mekânlara isim verildiği de dikkati çeker ve bu isimler çağdaş zamanlara kadar kullanılmıştır. *Üç cüzün ordusu düşman ile ilk olarak Balkaş Gölü'nün güneyinde Alagöl'ün civarında Han Dağı denilen yerde karşılaştı. Büyük cüz hanı Bolat ve tüm Kazak askerlerinin komutanı küçük cüzün hanı Ebu'l Hayr büyük bir zafer kazandı. Şuno Dabo komutasındaki kalabalık Cungar yenilerek İli Nehri boyunca doğuya doğru kaçtı. Bu zafere Kazaklar daha sonra, Cungarlar 'Anırağan', yani ağlayan, inleyen manasında 'Anırakay' zaferi olarak isimlendirdiler. Alagöl kıyısında çarpışmaların olduğu bölgedeki tepe, vadi ve geçitlere 'Ebu'l Hayr', 'Sumkayttı', bu daha sonra 'Sunkayttı' olarak değişen adlar verildi.*¹⁹⁶

Romanda, hem göçebe kültürün bir gereği olarak hem de olay anlatımına dayalı bir tarihi roman olması hasebiyle açık ve geniş mekânlar baskındır. Kapalı mekânlara pek yer verilmemiştir.

2.1.5. Şahıs Kadrosu

Tarihi olayları ve kişileri anlatan Can Çekişme'de doğal olarak pek çok şahsın ismi geçmektedir. Kalabalık bir şahıs kadrosu mevcuttur.

2.1.5.1. Başkişiler

Can Çekişme romanının başkişileri: Ebu'l Hayr, Bukar Ozan ve Abılay Han'dır.

Ebu'l Hayr Han: Küçük Cüz Han'ı Ebu'l Hayr Han, ömür boyu Cungarlara karşı savaşan bir yöneticidir. *Cungarlar ile Kalmukları bir gören Kazak Kara İnek yerine şimdi Kalmuk Kırılan diye adlandırmaya başladı. Bu zafer Kazak halkının ruhunu yükseltti, intikam almaya cesaretlendirdi... Büyük Cüz Hanı Bolat ve tüm Kazak askerlerinin komutanı Küçük Cüz'ün Hanı Ebu'l Hayr büyük bir zafer kazandı.*¹⁹⁷ O tarihlerde Ebu'l Hayr Han'ın önemi, Kazak halkı içinde çok büyüktür ama buna rağmen babasının büyük hanımından doğan çocuk olmadığından dolayı

¹⁹⁶ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 120-121.

¹⁹⁷ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s.120.

Ebu'l Hayr Han üç cüzün hanı olarak seçilemez. *Bu çarpışmadan sonra Bolat Han vefat etti ve Büyük Cüz'de han seçilmesi durumu ortaya çıktı. Türk ve Moğol gelenekleri göre, Büyük Orda hanı olmaya sadece hanın büyük hanımdan doğan çocukların hakkı vardı. Kazak halkı bu geleneği tam uygulamaktaydı. Ebu'l Hayr ise Janibek Han'ın diğer hanımlarından doğan nesillerindendi. Bu sebeple halk Büyük Orda hanı olarak Bolat'ın oğlu Ebu'l Mambet'i seçti. Bunu gurur meselesi yapan Ebu'l Hayr öfkelenerek tüm askeri ile savaştan çekildi. Kendisinin ordasını artık o Kazalı şehrinde Torgay boyundaki Argun Kıpçakların baş Batıru olan eniştesi Şakşak'tan çıkan Koşkar oğlu Janibek'in yaşadığı bölgeye komşu Irgız nehrinin boyuna taşıdı.*¹⁹⁸ Gaip Han'ın yaptığı gibi Rusya ile iyi ilişki kurmaya çalışır. Cungarlardan kurtuluşun çaresi olarak Rusya Çarlığı ile arkadaşlığı görür. Kazaklar'ın tarihinde ismi, Rusya'nın himayesine girmekle ilintilendirilen bir yönetici olarak geçer.

Diğer karakterler gibi Ebu'l Hayr Han'ın da fiziksel portresi romanda çok az verilmektedir: *İç dünyası alt üst olmuş, esmer yüzü öfkeden daha da kararmıştı.*¹⁹⁹; *koyu kahverengi gözleri*²⁰⁰ vardır.

Abılay Han (Ebu'l Mansur): Kazakların meşhur hanıdır ve dedesinin ismi ile tarihe geçmiştir. Tauke Han, *Kan içici Abılay'ın oğlu Veli'den Ebu'l Mansur adında bir çocuk doğacağını ve onun on sekiz yaşında “Abılay!” diye nara atarak düşmanlarına saldırı yaparak kan içici atasının adını dünyaya meşhur edeceğini bilemedi. (...) büyük bir savaşta halkın Sabalak diye isim koydukları 18 yaşındaki deveci Abılay, Abılay diyerek naralar atarak düşmanları kaçırdığı için tüm halk arasında Abılay ismiyle meşhur oldu. (...) Annelerin çocuklarını susturduğu kan içici dedesinin lakabını aldı.*²⁰¹

Türkistan şehrini koruma esnasında çocuk yaştaki Ebu'l Mansur, düşmanların eline düşer ve onu köle olarak satmaya Hive'ye getirirlerken Oraz isimli bir kul onu kurtarır. Kimseye kimliğini belli etmeden Ulu Cüz Töle Bey'in deve bakıcısı olarak yanında tutar. Ama dikkatli Ozan Bukar, bu çocuğun sıradan bir çocuk olmadığını fark eder. *İnsana gözünü almadan bakan büyük kahve gözlü, at çeneli, beyaz tenli gencin, bir grup at içinde ahal teke, yürük atları gibi uzun boyuyla fark edilen bu genç ilk bakışta on dört – on beş yaşında olduğunu söylemek mümkün değildi. Bu*

¹⁹⁸ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s.121.

¹⁹⁹ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 194.

²⁰⁰ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 198.

²⁰¹ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 120-123.

yaşlarda olduğu ancak yüzüne ustura değmediğinden anlaşılabilir. Yürümesi, oturması ve hareketlerinde bir kibir ve gurur fark ediliyordu. Geleceğin meşhur hanı Abılay, işte böyle bir çocuk olarak Bukar Jırau (Ozan Bukar) ile tanıştı. Keskin kahverengi gözlerinden Bukar Jırau Ebu'l Mansur'un Oraz'ı öldürdüğünü anladı ve halkı ile birlikte olmayan Han'ın ömrü uzun olmaz diye onu uyardı. Ebu'l Mansur dedesinin ismini alarak üç cüzün hanı olmak istediğini ilk Bukar Jırau'a söyledi. Hayatının sonuna kadar Ebu'l Mansur'un yanında Bukar Jırau olmuştur.

Bukar Ozan (Jirav): Abılay Han'ın, fikirlerine çok güvendiği bilge bir ozandır....*bütün Kazak topraklarında bilinen, bugünlerde yaşı kırklara gelmiş olan top sakallı, alnı geniş ozan Bukar Jirav*²⁰², halkın vicdanını temsil eder. Sözü dinlenen etkili bir insandır.

2.1.5.2. Norm Karakterler

Şuna Dabo: Cungar ordusunun başkomutanıdır ve Cungar ordusunun hanı olan Sıban Raptan'ın kardeşidir. Alagöl etrafında geçen, Kazakların Anarakay adını verdikleri zaferin yaşandığı savaşta, Şuna Dabo komutasındaki kalabalık Cungar askerleri yenilerek İli Nehri boyunca doğuya kaçar. Şuna Dabo Noyan, genç yaşlarından beri Batırluğu ile meşhur olur ve doğuştan gelen muazzam gücü ile bilinir. Kazakların ünlü bahadırı Bögenbay ile düşmanlığı hayatının sonuna kadar sürer:

-*Bögenbay Batır, dedi Şuna Dabo,*

-*Teke teke dövüşmeyi denedik, ikimizin de niyetimiz temiz. Bundan sonra kim fırsatını bulursa, o diğerini öldürür. Dikkatli ol, gaflete düşme.*

-*Tamam, sen de hayata daha doyamadan gittim deme!*²⁰³

Bununla birlikte bu iki düşman Batır, beş yıldan sonra tekrar karşılaşırlar. *Arıs ile Badam Nehri'nin arasındaki bu engebeli, çalılıklı, geniş bozkırlar üç cüzün atlı süvarileri ile dolmuştu... Kazak askerlerinin komutanı ak boz atlı Ebu'l Hayr duruyordu. Cungar askerinin önünde de Şuno Dabo vardı. Kazaklar bu sefer de Cungar askerlerini bozguna uğrattı... İşte bu arada Bögenbay ile Şuno Dabo yine karşılaştı. Bunların bu seferki karşılaşması uzun sürmedi. Rakibinin zayıf yönünü keşfeden Bögenbay, Cungar noyanının tam koltuğunun altından mızrağını saplayıverdi.*

²⁰² Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 189

²⁰³ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 130.

Çünkü onun zırhının koltuk altı inceydi. Ucu çok sivri olan çelik mızrak, Şuno Dabo'nun göğsünden çıktı. Noyan atının üstüne devrildi. Yere düşecek gibi olduysa da, sahibinin dizginlerini bırakmasından kötü bir durum olduğunu hisseden kara aygır bol sulu ve köpüklü Badam Nehri'ne girdi... Nehrin diğer kıyısına yaklaşmıştı. Onun gelmesini beklemekte olan kardeşi Kalden Seren'i gördü, elinde demir bir gürz. Şuno Dabo can havliyle atının başını çevirmek istedi. Ama o anda şuurunu tekrar kaybetti. Altındaki aygır iki ayağını güçlükle toprak parçasına atarak kıyıya çıktı. O anda Kalden Seren de demir gürzü ile Şuno Dabo'nun tam alnının ortasına demir gürzü ile var gücü ile vurdu. Kafası paramparça olup beyni etrafa saçılan noyanın bedeni at üstünden kayarak gümüş dalgalar üzerine düştü... Bögenbay Batır halkının kanını su gibi döken düşmanından, Kalden Seren ise Cungar tahtına rakip akrabasından böylece kurtulmuştu.²⁰⁴

2.1.5.3. Fon Karakterler

Tiyes Manap: Kırgız halkının meşhur Manap'ı Tiyes. Tauke Han'ın yakın arkadaşı olup Cungarlar'a karşı yapılan savaşlarda hep birlikte savaşmışlardır. *Kırgız manaplarından Tiyes daima Cungarlar'a karşı Tauke ile birlikte savaştı. Kırgızlar ve Kazaklar Tauke Han ve Tiyes Manap'ı birbirinden ayırmadan iki halkın kardeşliğinin simgesi olarak Tauke – Tiyes olarak birlikte isimlerini söylediler.²⁰⁵* Ve sonra “Kaniçici” Abılay ile Tiyes Batır'ın Zeren adlı kızını evlendirdiler ve o evlilikten Veli Han doğdu.

Johan Gustaf Renat: İsveçli bir subay Johan Gustaf Renat, Cungar askerinin güçlenmesine çok katkı sağlayan bir askerdir. *O, Cungar askerlerinin Buchholz Keşif seferini imha ettikleri savaşta Öskemen Kalesi'nin yanında esir edilen düşük rütbeli bir subay idi. Bu astsubay, Sıban Raptan'ın ordusunu Avrupa düzenine göre tanzim etti ve savaşı Avrupa taktikleriyle yürütmeyi öğretti. Oyrat demircilerine top döktürdü. Cungar halkının bilmediği tekniklerle tanıştırdı. Hatta matbaa da kurdurdu.²⁰⁶*

Sıban Raptan: Cungarların başı olup Cungarlar'ın askerlerini çok güçlü duruma getiren kişidir. Amcaoğlu Kalden, Cungarlar'ın başındayken Turfan'a kaçan sonra da geri dönen ve Kalden intihar ettikten sonra Cungarlar'ın başına geçen bir yöneticidir: *...bin altı yüz doksan yedi yılında*

²⁰⁴ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 131-132.

²⁰⁵ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 130

²⁰⁶ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 131-132

tüm Cungar ülkesinin başı Sıban Raptan oldu.

Kalden Seren: Sıban Raptan'ın savaşçı oğlu Kalden Seren, babası ve Renat ile Cungar askerlerini güçlü hale getirenlerden biridir. Yedisu Aladağ'ın etrafına Balkaş Gölü'ne akacak dört nehrin başına Cungarların birinci grubu toplanır ve o grubun komutanı olarak Kalden Seren seçilir. Acımasız bir savaşçıdır ve taht savaşında da kardeşi ünlü bahadır Şuno Dabo'ya da acımaz. Bögen BayBatır ile teke tek savaşır fakat birbirlerini yenemezler. Kardeşi Şuno Dabo'yu, kendi askerlerinin yanına geçerken ihanetle öldürür.

Amursana: Kalden Seren'in 17 yaşındaki oğludur. Kazak halkına karşı savaşta komutanlık yapmıştır.

Sıban Dorji: Kalden Seren'in 18 yaşındaki ortanca oğludur ve Kazak halkına karşı bir savaşta komutanlık yapmıştır.

Lama Dorji: Kalden Seren'in birinci oğludur. Kazak halkına karşı bir savaşta komutanlık yapmıştır.

Seren Dorji: Merkit asilzadelerinden bir Batır olup Kazak halkına karşı bir savaşta komutanlık yapmıştır.

Koren Batır: Cungar askerlerinin kolbaşı olup Sıban Raptan'ın kardeşidir.

Unkovskiy: Çar I. Petro'nun Cungarlara gönderdiği elçidir.

Tauke Han: Kazak halkının yasasını Kazıbek Bey, Üysin ve Töle beyler ile birlikte yazan, halk tarafından da çok sevilen handır. *Tauke'nin başından çok savaş geçti. Türkistan, Sayram şehirlerini işgal etmeye gelen Buhara, Hokand ve Hive hanlığının ordularını geri püskürttü. Özellikle Tauke, Cungar Noyanlarıyla çok savaştı.*²⁰⁷ Tauke Han, altmış yaşında bu dünyaya veda eder ve naaşını Hoca Ahmet Yesevi hazretlerinin mezarının yanına defnederler.

Barak ve Küşük Sultanlar: Naymanlar kabilesinin yöneticileridirler. Barak Sultan, Bökey Han'ın torunlarından kudretli Tursun'un oğludur.

Gaip Han: Orta Cüz'ün hanıdır. Tauke Han'ın siyasi yolunu devam ettiren, yönetim tarzını

²⁰⁷ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 16

benimseyen biridir. *Büyük çekişmelerden sonra Kazakların önemli beylerinin destekleriyle Orta Cüz tahtına Esim Han'ın ikinci oğlu, Jangir'in küçük kardeşi, Sırdak'ın torunu Kerey Sultan'dan doğmuş olan Gaip oturdu.* Kazaklar'ın bağımsızlığını korumak için Rusya ile güçlü siyasi bağ kurmaya çalışmıştır.

Bekbolat Bey ve Baydaulet Aksakal: Ekeşoğlu Bekbolat Bey ile Börüoğlu Baydaulet Aksakal, Gaip Sultan tarafından Tobıl şehrindeki Sibirya Valisi Gagarin'e elçilik eden başkanlardır.

Gagarin: Tobıl şehrindeki Sibirya Valisidir. Gaip Han'ın mesajını Petersburg'a gönderen kişidir.

Abdullah Sultan: Küçük Cüz Hanı'dır. *Haknazar Han'ın mahvına sebep olan, her zamanki gibi iç çekişmeler ve Şeybani Han neslinden Abdullah idi...*²⁰⁸

Kazıbek Bey: Tauke Han ile birlikte “Jeti Jargı” (Yedi Yasa) isimli yasayı yazarlardan biridir.

Üysin Bey: Tauke Han ile birlikte “Jeti Jargı” (Yedi Yasa) isimli yasayı yazarlardan biridir.

Töle Bey: Tauke Han ile birlikte “Jeti Jargı” (Yedi yasa) isimli yasayı yazarlardan biridir.

Bolat: Hanlık ve sultanlık iddialarında bulunan biridir fakat hastalığından dolayı aktif savaş ve politika hayatına katılamamıştır.

Sameke: Hanlık ve sultanlık iddialarında bulunan biridir ve Bolat Han'ın hastalığından dolayı öne çıkmaya başlar. *Aklı ve cesaretiyle değil zenginliği ile halk içindeki çekişme ve kavgalarda kendisini destekleyen acımasız dövüşçü adamları ile tanınan biridir.*²⁰⁹

Veli Han (Kaniçici Abılay'ın babası): 1696-1697 yıllarında Hive tahtında han olmuştur fakat kötü, akılsız ve vefasız olması sebebiyle halkını yönetemedi ve kaçarak Kazak ülkesine sığındı. *Bu sırada Orta Cüz'ün hanı olan Tvake onu Yesi'ye daruga olarak göndermişti. Veli Türkistan'a yönetici olduktan üç ay sonra ölmüştü. Tavke töre gereği, akrabası Veli'nin dul kalan karısı Nubrike ile evlenmişti. Yedi ay sonra ondan Abılay adında bir çocuk dünyaya gelmiştir.*²¹⁰

²⁰⁸ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 15

²⁰⁹ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 87.

²¹⁰ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 88

Veli Han (Ebu'l Mansur'un babası): “Kaniçici” Abılay ve Tiyes Manap'ın kızı Zeren'den doğma Veli ve Balkız'ın ikiz çocuklarından biridir. Türkistan şehrinin Velisi Kудayberdi, “Kaniçici” Abılay'dan kaçtığında ve şehre düşmanlar dayandığında Veli, Sultan'ı ve onun 14 yaşındaki Ebu'l Mansur isimli oğlunu şehrin başında bıraktı. Fakat eline mızrak almayan Sultan şehrin korumasını Elçibek'e teslim etti.

Nurbike: Hive'nin Hanı olan Veli Han'ın eşidir. Veli Sultan'ın ölümünden sonra töre gereği Tauke Han'la evlenmişti. “Kaniçici” Abılay'ın annesidir. Çocuğu küçükken memleketi olan Altın Han'a gitmiştir. Baba ocağına gelen Nurbike aniden hastalanıp Altın Han ülkesinde ölmüştür.

Abılay Han (Kaniçici): Meşhur Ebu'l Mansur Han'ın dedesidir. Hive'in Hanı olan Veli Han ve Nurbike'nin oğlu olup Tauke Han'ın da üvey oğludur. Küçük yaşta annesiz kalmış ve anne tarafının akrabalarının ellerinde Altın Han'da büyümüştür. On yedi yaşına gelince babası Tauke Han'ın yanına gelir ve Tavke Han onu yakın dostu olan Tiyes Manap'ın küçük kızı Zeren ile evlendirir. Bu evlilikten Veli ve Balkı adlı ikiz çocukları doğmuştur.

Esmer, koyu tenli, at çeneli, büyük kahverengi gözleri vardı. Suratı çok sertti. İnsanın yüzüne baktığında iki gözü dik bakıyor, kirpikleri kıpırdamıyor, insanı ürkütüyordu. Üstelik, Gülmez Han gibi gülmeyi de bilmiyordu.; hayvan boğazlamayı seviyordu. Gencin kan gördüğünde, garip bir rahatlama hissi duyduğu görüldü. Halk bu yüzden ona “Kaniçici” diye isim verdi.²¹¹ Tauke Han, onu guguk kuşunun yavrusuna benzetir, yuvadaki başka yavrulardan kurtulmaya çalışan ve gaddar olan bir yavru. Tavke Han'ın ölümünden sonra Abılay'ın zulmünden korkarak kardeşleri farklı yerlere kaçarlar. Fakat düşman Türkistan şehrine yaklaştığında Abılay şehirden kaçar. Kan dökücü insan kendisine bir tehlike belirlediğinde, ödlele tavşan gibi korkudan ne yapacağını şaşırır.²¹²

Kудayberdi Bahadır: Tauke Han'ın oğludur. Türkistan'ın Velisidir fakat kardeşi “Kaniçici” Abılay'dan korkarak şehri terk eder.

Karakerey Kabanbey: Nayman Batıru Karakerey Kabanbey, Cungarlar'a karşı savaşta çok emek sarf eden biridir. Malaysarı Batır'ın er yürekli kız kardeşi Gavhar ile küçük cüz topraklarında evlendi. Bunlar düğün masraflarını fırtınalı gecede düşman malını elde ederek

²¹¹ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 117

²¹² Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 118

*karşıladılar.*²¹³

Elçibek: *Şırşık nehri tarafından Türkistan'daki dayılarına gelen Sirgeli boyundan 'Çocuk Pehlivan' adıyla meşhur Elçibek adında bir yiğittir. Sesi de gök gürültüsü gibi kalındır.*

Türkistan'a Cungarlar yaklaştığında şehir korumasının başına geçen genç bir bahadır. Fakat şehir halkı ve askerler susuz kalınca düşmana teslim olup şehri vermek zorunda kalır. *Türkistan'ın düşmana verilmesi gururlu Elçibek'e Kazak Ordası'nın temelinden sökülerek yıkılması gibi gözüktü.... Gözünde yaşı, yüreğinde acısı ile bu kadar fırtınalı gecede çaresizlikten şehri bırakarak kendisinin güvendiği bahadırları alarak Kazakların eski başkenti Savran'a doğru yöneldi. Türkistan'da düşmandan alamadığı intikamını Savran'da alacaktı. Bu şehri son nefesini verinceye kadar koruyucaktı.*²¹⁴

Gavhar: Basentiyyin Malaysarı Batır'ın kız kardeşidir; börklü, uzun boylu, iri gözlü, beyaz tenli genç bir kızdır.²¹⁵

Anet Dede: Doksan beş yaşına gelse de Aktaban Şubırındı zamanında halkının yanında kalan, Yedi Yasa'yı yazan yedi beyden biridir.

Oraz: Ebu'l Mansur'u küçük yaşında kölelikten kurtaran kuldur. Fakat Han'ın sırrını bilmek de bir tehlike olduğundan Ebu'l Mansur, Oraz'a her ne kadar minnettar olsa da onu hiç acımadan öldürmüştür....*eşikte deriden yapılmış bir minderin üzerinde oturan sakallı ve esmer yağız yüzünden güneş ve rüzgâr karşısında çok durduğu anlaşılan biriydi. Bu Oraz adında bir kul idi. Ebu'l Mansur onun hakkında şöyle der: Bu kişi benim için hem baba, hem ana olmuştur... Birçok beladan beni kurtaran meleğim, Cebraillim...*²¹⁶ Ama buna rağmen ona hiç acımaz.

Haknazar Han: İlk kez *Elmas Kılıç* romanında bir genç olarak karşımıza çıkan Haknazar Han, Kasım Sultan'ın oğludur. Babasının ona verdiği isim "Aknazar"dır, fakat insanların hakkını gözettiği için halk ona "Haknazar" demiştir. Bu da *halkın Haknazar diye andığı Aknazar*²¹⁷ın onun kişilik özelliğini gösteren önemli bir durumdur. *Can Çekişme* romanındaki Haknazar Han, sadece hatıralarıyla yaşar, hayatı ve yaptığı işler anlatılır. Babası Kasım Han gibi o da bütün Kazakları

²¹³ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 119.

²¹⁴ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 121

²¹⁵ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 29-30.

²¹⁶ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 29

²¹⁷ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 114.

biraraya toplamaya çalışır. Fakat onun zamanında iç çekişmeler şiddetlenip büyür ve onun yönetim zamanını mahveder. *Haknazar Ak'ın Orda'ya han olmasının üzerinden 15 yıl geçmişti. Ama bu on beş sene Haknazar Han için kolay olmamıştı. Bölünmüş ve perişan olmuş Kazak Hanlığı'nı babası Kasım Han gibi tekrar toparlamak istemişti. Bunda başarılı olması da büyük ihtimaldi. Çünkü, Kazak devletinin baş düşmanı Çin ülkesinin hanları kendi aralarında taht kavgasına düşmüşler ve Kazak topraklarına saldırmaya vakitleri yoktu. Bu fırsatı kaçırmak istemeyen Haknazar Han, kardeş Kırgız ve Karakalpkları da kendi bayrağı altına toplamaya başladı.*²¹⁸; *Şimdi onun hâkimiyeti altına babası Kasım Han zamanındaki gibi Sozak, Sayram, Savran şehirleri tamamıyla girmişti. Yesi şehrini başkent yaptığından beri Haknazar Han'ın otoritesi daha yükselmişti.*²¹⁹ Halkı birleştirmek amacı ile Haknazar, Nogaylar tarafına gider ve oradan da destek alır. Nogaylar, onu kendi hanları kabul ederler ve Aktorgın isimli güzel kızlarını Han'a eş olarak verirler. Fakat bu zamanlarda Şeybani soyundan gelen Abdullah ile Taşkent hanı Babasultan arasında bir mücadele çıkar. *Bu mücadeleyle Kazak hanların da tüm güçleriyle karışmıştı. Abdullah Han'ın yanında Şagay, Babasultan Han'ın yanında ise Haknazar Han vardı.*²²⁰ İşte bu mücadele, Kazak halkının birleşmesine engel olur. Bu mücadele sırasında Haknazar Han, ikiz çocuklarını da kaybeder. Onları Babasultan öldürür ve bu olaylardan uzun zaman geçmeden Yedisu toprakları için Aksu Hanı Abdüllatif ile mücadele başlar. Bu mücadele sonunda iki taraftan da çok kan dökülür ve ikisi de hayatlarını kaybederler.

Akbala: Haknazar Han'ın baldızı, Aktorgın isimli eşinin kız kardeşidir. Jağalbaylı boyundan gelen Nogay halkının meşhur güzelidir. Romanda fon karakter olarak geçer. Aktorgın ile Haknazar'ın düğününde Han ile konuşur ve adetlere göre eniştesi ile şakalaşır.

2.1.6. Bakış Açısı ve Anlatıcı

Can Çekişme romanında tanrısal anlatıcının yanı sıra kahraman anlatıcı da mevcuttur. *Arapça harflerle okuma yazması olan Ozan Bukar Kazakların geçmiş tarihiyle ilgili eski kitapları çok okumuş adeta canlı bir tarih idi. Onun amacı da halkının kahramanlıklarını büyük bir destana dönüştürüp anlatmaktı. O sadece Kazakların geçmişte yaşadıklarını değil, aynı zamanda bugünkü mücadelesi ve yiğitliklerini de şiir diliyle ortaya koymak istiyordu. Üç aydır Savran şehrinin*

²¹⁸ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 42.

²¹⁹ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 59.

²²⁰ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 43.

*düşmanlara teslim olmadığını iştmiş ve gece karanlığından istifade ederek düşmanlara görünmeden gelmişti. O andan itibaren şehrini düşmanından koruyan, açlığa da, ölüme de dayanan halkını görünce hüznü biraz olsun mutlu olmuştu.*²²¹

Romadaki tanrısal anlatıcı, kahramanların içini, duygularını, ruh hallerini ve iç konuşmalarını da bize aktarır: *Ebu'l Hayr birden durdu. Çoktan beri aklının bir köşesinde olan ağır bir düşünce aniden yüreğinde sancılandı. Eğer sonuç ya benim düşündüğüm olmazsa? İnşa edilmesi düşünülen Or şehri, Barak Sultan'ın söylediği gibi, kendimizin düşeceği bir çukura dönüşürse, halkıma ne derim? Hayır, öyle olması mümkün değil. Eğer Rus devleti beni, sadece halkımın münkir nekir melekleri olarak kullanmak niyetindeyse, o zaman... O zaman... Ben de çarpışarak ölürüm! Bunu, sadece kendim yapmakla kalmam, her biri bir toplumu yönetecek kabiliyetteki evlatlarıma da vasiyet ederim!*²²²

Romadaki anlatıcı -burada “yazar” da diyebiliriz-, bazen bir romancıdan çok bir tarihçi veya destan anlatıcısı gibi davranmıştır: *Ebu'l Hayr Han'ı gerçek manada değerini veremeyen bazı Rus ve Kazak tarihçileri onu kendi menfaatleri için yurdunu satan, rakiblerini ezmek için Kazak ülkesini Rusya'ya tabi etme siyasetini yürüten han olarak olarak gösteriyorlar. O sıkıntılı dönemde, Ebu'l Hayr'ın nihai düşüncesinin böyle olduğunu, bir an için, varsayalım. Ama gelecek tarih onun tutmuş olduğu yolun doğru olduğunu ortaya çıkardı. Kazak ülkesinin Rusya'ya tabi olmasının gerekliliği, Ebu'l Hayr'ın kendi şahsi menfaatlerinden ziyade, sosyal özelliklerini ön plana çıkardı. Ebu'l Hayr yürüttüğü bu politikardan dolayı hiç bir zaman mücadelesinden yılmış değildi. Bunun için sadece kendisine değil, öz evlatlarının hiç birine acımadan sırayla Çarlık sarayına rehin olarak da bıraktı. Demek ki, bunların hepsi Rusya'nın himayesine girilmesi gerektiğine onun tüm kalbiyle inandığını göstermektedir.*²²³

2.2. CAN ÇEKİŞME ROMANININ TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ

2.2.1. Vatan sevgisi

Göçebeler üçlüsünde tarihi anlatılan Kazak halkı, sayısız savaşlar arasında yok olmadan

²²¹ Esenberlin (çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 93.

²²² Esenberlin (çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 94

²²³ Esenberlin (çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 95

şimdiki zamanlara gelebilen ve tarihinin her döneminde vatana sevgisinden ve bağlılığından taviz vermeyen bir halktır. *Can Çekişme* romanı, Kazak halkının en sıkıntılı dönemlerinden birini anlatmaktadır. “Aktaban şubırındı alkaköl sulama yılları” («Ақтабан шұбырынды, Алқакөл сұлама жылдары») diye de anılan bu dönem, neredeyse Kazak ve Kırgız halklarının yok olmasına sebep olacak olayların yaşandığı 1723-1727 yıllarını kapsar. *Kazakların eski ata yurdu Yedisu ve Sirderya boyundaki nice şehrini, nice bozkır topraklarını Cunganlar işgal etmiş, kendi halindeki Kazaklar topraklarını kitleler halinde terk edip göç etmeye mecbur kalmışlardı. Bu, tarihteki meşhur Aktaban Şubırındı, Alkaköl Sulama (Ayak Tabanları Şişti, Alkagöl Sulama) isimli olaydı. Bunun ardı sıra şiddetli fırtına, soğuk ayaz ve ilikleri donduran bir kış başlamıştı. Sanki tüm yeryüzünün ejderhaları Sirderya boylarına toplanmış, ağzından karlar fışkırtıp ısıklık çalıyormuş gibi fırtına bir gün olsun dinmedi. Düşene yumruk dedikleri gibi, yedi akrabalı kıtlık da geldi. Haramdan toplanan aş olmaz, derler. Halkı ağlatarak toplanan Kazakların hayvanlarına ot yetmediği için binlercesi kırılmaya başladı. Cunganlar tüm ganimetlerini kaybettiler. Kazakların bu sene başından geçirdiklerini kâğıda dökmek, ifade etmek mümkün değil. Tüm bunlara rağmen çok savaşlar görmüş Batur halkı bu felaketten de tamamen yok olmadan zar zor da olsa sağ salim çıktı.*²²⁴

Bu kanlı ve zorlu dönemde yazılan “Elim-ay” (Vatanım) adlı şarkıyı Kazak halkı hiç unutmaz ve hala nesilden nesile aktarır. Bu dönemde öne çıkan bir sürü isim vardır ama bunlar arasında Bögenbay ve Kabanbay Batırlar’ın isimleri ayrı bir öneme sahiptir. *Can Çekişme* romanında İlyas Esenberlin halkın o dönemdeki yaşam mücadelesini edebi yeteneğini de kullanarak gelecek nesillere bir miras olarak bırakmıştır. Adeta “Jantalas”ın yani “Can Çekişme”nin yaşandığı bu sıkıntılı dönem, vatan sevgisini ve milli duyguları ortaya çıkaran ve besleyen bir dönemdir.

Can Çekişme romanı sadece Cunganlar ile olan savaşı değil ondan önce halkın başından geçen savaşları ve olayları da anlatmaktadır.

Can Çekişme romanında vatanseverliğiyle öne çıkan başlıca isimlerden kısaca bahsetmenin faydalı olacağı kanısındayız.

Bu vatanseverlerden biri olan Elçibek Batur, genç yaşına rağmen Veli Sultan Türkistan’dan

²²⁴ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 119.

kaçtığında onun ordusunun başına geçen, *Çocuk Pehlivan*²²⁵ ismiyle de anılan ve hayatını vatanına adayan batırlardan biridir. Türkistan şehri susuz ve yemeksiz kalınca şehri teslim etmek zorunda kalan Elçibek, mücadelesini Savran şehrinde devam ettirir. *Türkistan'ın düşmana verilmesi gururlu Elçibek'e Kazak Ordası'nın temelinden sökülerek yıkılması gibi gözükte. Tırnaklarını kemire kemire bu ağır duruma da alıştı. Gözünde yaşı, yüreğinde acısı ile bu kadar fırtınalı gecede çaresizlikten şehri bırakarak kendisinin güvendiği bahadırları alarak Kazakların eski başkenti olan Savran'a doğru yöneldi. Türkistan'da düşmandan alamadığı intikamını Savran'da alacaktı. Bu şehri son nefesini verinceye kadar koruyacaktı.*²²⁶ Gece gündüz at üstünden inemeyen genç batır, Savran şehrinin korumasında da büyük fedakârlık ve kahramanlıklar gösterir.

Kazak tarihinin romanda da bahsedilen en önemli vatanseverlerinden biri de Bukar Ozan'dır. Bukar Ozan, her zaman halkın yanında olmuştur. Gidebilecek olduğu her savaş meydanına giden, halkın ruhunu yükselten, aynı zaman da kültürünü koruyan biridir. Abılay Han'ın danışmanı olan ama yanlış yaptığında onu eleştirmeye korkmayan, her zaman yöneticilerin değil halkın iyiliğini ve menfaatini öne çıkaran bir kutlu ozandır. *Üç aydır Savran şehrinin düşmanlara teslim olmadığını işitmiş ve gece karanlığından istifade ederek düşmanlara görünmeden gelmişti. O andan itibaren şehrini düşmanından koruyan, açlığa da, ölüme de dayanan halkını görünce hüzünlü gönlü biraz olsun mutlu olmuştu. Dizeler ve dörtlükler birbiri ardına doğarak zihninde destan da oluşmaya başlamıştı. -Nasılsınız, Bukar dede? dedi Navan usta ellerini göğsüne koyarak. Bukar in savaş meydanına geldiğini duyan halk hemen çevresinde toplanmıştı.*²²⁷

Kabanbay ve Bögenbay bahadırlar da romanda bahsedilen vatanseverlerdir. Karakerey Kabanbay, Cungarlara karşı Kazak topraklarını savunmada liderlik yapan bir bahadır. Romanda Kabanbay'ın karakteri yeterince ele alınmamış, fakat o, halkın hafızasında destanlaşmıştır ve bu batırın ismi hala silinmemiştir. Bögenbay Kabanbay da Cungarlara karşı savaşta önemli bir başka isimdir. Yaşlanıncaya kadar savaş meydanlarından çekilmeyen bu iki bahadır, hayatlarını halka adanmışlardır.

Bazı olumsuz özelliklerine rağmen vatani için mücadele verenlerden biri de Küçük Cüz

²²⁵ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 28.

²²⁶ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 72.

²²⁷ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı) s. 93.

Han'ı Ebu'l Hayr'dır. Kazakların başkomutanı olan Han, Cungarlara karşı pek çok mücadelelerin başında gelen bir isimdir. Cungar tehlikesinin arkasında Çin'in olduğunu anlayan, halkını bu zulümden korumaya çalışan biridir. Ebu'l Hayr Han'ın Rusya'ya yönelik siyaseti çok eleştirilir fakat o dönemin ihtiyacı olan bu hareketinde de kendince halkın menfaatini ve geleceğini korumayı düşünmüştür.

Kazak topraklarındaki üç cüzün de hanı olan Abılay da Cungarlara karşı yapılan savaşlarda yiğitliğini göstermiş bir vatanseverdir. Deve bakıcılığından üç cüzün hanlığına ulaşmıştır.

Romanda o zamanki Kazak halkının vatareseverliğinden de övgüyle bahsedilir. – tek tek isimlerle birlikte genele olarak halkı gösteriyorlar romanda. Abılay'a düşman olan Hokand emirleri, halkın dini duygularından faydalanıp cihat çağrısı yaparlar ve Abılay'a yardım eden herkesin üzerine Allahü Teala'nın lanetinin geleceğini söylerler. Fakat göçebe halk için dini korumaktan çok vatan topraklarını korumak atalarından kalan daha önemli ve öncelikli bir mirastır. Çünkü vatanın ve özgürlüğün olmadığı yerde din de istenildiği gibi yaşanamaz. O yüzden göç etmeye hazır olan Büyük Cüz yiğitlerinden birçok kişi de vatani korumak için Abılay'a katılır.

Anet Dede de ilerlemiş yaşına rağmen vatanından göç etmek istemeyen, Cungar tehlikesine rağmen topraklarında kalan vatansever ve cesur ihtiyardır. Bu ihtiyar, Kazakların Kalkaman-Mamır Destanı'nda da anlatılır.

Gavhar ve kızı Nazım da romandaki vatanseverlerdendir. Türkistan savunması zamanında Gavhar, hayatını halkına adamıştır. Kendisi de eşi Kabanbay da batırlıkları ile meşhurdur. Onların kızı Nazım da annesi ve babası gibi savaşlara katılarak önemli zaferlere de katkıda bulunmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GAZAP ROMANININ YAPI VE TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Bu bölümde İlyas Esenberlin'in *Gazap* adlı romanının yapı ve tema bakımından incelemesi yapılmıştır. Sırasıyla olay örgüsü, romanın özeti, şahıs kadrosu, zaman, mekân, bakış açısı ve anlatıcı başlıklarına yer verilmiş ve bu başlıklar ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Olay örgüsündeki önemli olaylar, maddeler halinde verilmiştir. Romanla ilgili başlı başına yapılan herhangi bir bilimsel çalışma olmadığı için ve çalışmamızı okuyacak olanların romanda anlatılanları daha iyi kavrayabilmesi ve romanı daha iyi değerlendirebilmesi için romanın özeti uzun tutulmuş ve şahıs kadrosu kendi içerisinde “başkişi, norm karakter, kart karakter ve fon karakter” şeklindeki alt başlıklarda incelenmiştir. Zaman, mekân, bakış açısı ve anlatıcı başlıklarında ise yapılan alıntılarla ele alınan konunun önemli noktalarına değinilmiş; *Gazap* romanının Türkiye'ye ve Türk okuruna tanıtılması hedeflenmiştir.

Göçebeler üçlemesinin üçüncü romanı, Türkçeye *Gazap* olarak çevrilen *Kahar* isimli kitaptır. Bu kitabın Rusçaya çevirisindeki adı, “Han Kene”dir. Aslında üçlemenin ilk yazılan cildi olan bu kitap, Kazakların son hanı olan Kenesarı Han'ın²²⁸ hayatını, zor karakterini, dış ve iç politikası ile yönetim tarzını, Rus Çarlığı'nın emri altında yaşamak istememesini ve bağımsızlık mücadelesini anlatmaktadır. *Gazap*'ta 18-19. yüzyıllarda Kazak coğrafyasında şekillenen tarihi ve siyasi olaylar ele alınmıştır. Bu olaylarda önemli bir rolü olan Kenesarı Han'ın halkının başında bulunacağına dair dedesinin elmas kılıcı üzerine yemin etmesi, romanın can alıcı noktalarındandır. Çarlık Rusya'sının Kazak topraklarında yürüttüğü siyaseti kıyasıya eleştiren Esenberlin; halkın Kenesarı Han etrafında toplanmasına neden olan sosyo-ekonomik şartları, Kenesarı'nın halkın

²²⁸ Kenesarı Han; 1802 yılında Kökşetav'da Abılay Han'ın otuz oğlunun en küçüğü Kasım Sultan'ın oğlu olarak dünyaya gelen ve 1837-1847 yılları arasında Kazak Türklerinin bağımsızlık hareketine liderlik eden, halk tarafından seçilmiş ünlü bir Kazak hanıdır. ‘Kazak Türklerinin Şeyh Şamili’ olarak da anılan Kenesarı; Kazakların kendi aralarında bölündükleri üç cüzün mensuplarını bir araya getirerek sömürüyü ve zulmü durdurmak için Rus işgallerinin önemli bir aracı olan kalelere saldıran bir komutan, siyasetçi ve diplomattır. Kazak halkının XIX. yüzyılda Çarlık Rusya'sı tarafından sömürülmesine ve zulme uğramasına karşı dedesi Abılay Han'ın politikasına uygun olarak halkı bir araya getirmeye çalışır. Kenesarı, millî bağımsızlığı esas alan isyan hareketini bütün Kazakistan coğrafyasına yayar ve topyekûn bir mücadele başlatır. (Mustafa Kundakçı, “İlyas Esenberlin (Göçebeler III) ve Gabit Müsirepov'un Ulpan Romanlarında Kazak Hanı Kenesarı Karakteri”, s. 486.)

sömürüye isyanına liderlik edişini ve bu mücadelenin kaybedilmesinin sebeplerini gerçekçi bir biçimde anlatmaya çalışır. Kenesarı Han'ın savaşları farklı zamanlarda farklı şekillerde yorumlansa da İlyas Esenberlin romanında objektif olmaya, kendi duygularını eserine dâhil etmemeye çalışır ve bir edebiyatçı olarak tarihi kişilikleri edebi eser içine yedirerek bizlere birer karakter olarak sunmaya çalışır.

3.1. GAZAP ROMANININ YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

3.1.1. Olay Örgüsü

I. Bölüm

- Göçebelerin Hokand tarafına göç etmesi
- Ojar'ın ihaneti ve göç edenlerin Rusların eline düşmesi
- Taymas'ın Ojar'ın ihanetini öğrenmesi.
- Elek'in kıyısına Tilneşi'nin oğlu Jolaman Batır'ın emirindeki Tabın boyunun göçü.
- Haberci Baytabın'ın Jolaman'a getirdiği haber ile herkesi bir korkunun sarması.
- Olaylar esnasında Jolaman'ın aklından geçen eski hadiseler.
- Jolaman'ın bütün Kazaklar'ı birleştirme fikri.
- Düşmanların elindeki silahlar hakkında Jolaman ve Baytabın'ın konuşması.
- Sergazi Han'ın Akböken ile evlenmek istemesi
- Baytabın'ın Sergazi Han'ın bulunduğu yere gitmesi ve düşmanın gelmekte olduğunu fark edip hemen obasına geri dönmesi.
- Jolaman başkanlığında obanın ileri gelenleri ile istişare meclisinin kurulması.
- Akböken'in Sergazi Han'ın elinden kaçıışı ve Jolaman'ın yanına gelişi.
- Düşmanın saldırması
- Umutsuzluğa kapılma, Kıpçak yiğidi İman'ın yardıma yetişmesi ve Ruslar'ın bozguna uğratılması.
- Esengeldi ve Sarcan'ın adamları ile Taşkent'e gelmesi.
- Gelen Töreler'in Taşkent'te esir düşmesi
- Hokand Hanı'nın ve üvey annesinin Taşkent'e gelişi

- Taşkent valisi Begderbek'in Törelere ve Hokand Hanı'na tuzak kurması
- Esengeldi ve Sarcan'ın ölümü, Törelere ile diğer gelenlerin katliamı
- Ercan ve Ağıbay'ın kurtuluşu ve Taşkent'ten kaçışları
- Nısanbay Ozan'ın tarihi anlatması ve liderleri olarak Kenesari'yı göstermesi
- Esengeldi ve Sarcan'ın ölüm haberinin gelmesi
- Kasım Sultan'ın ölüm haberinden sonra oğlu Kenesari'ya Elmas Kılıç vererek tüm yetkilerini devretmesi
- Sultanların yedisinden sonra göç kararının Arka tarafına yapılmasına karar verilmesi

II. Bölüm

- Konurkulja, Zeynep isimli küçük kumasının evinde.
- Konurkulja'nın oğlu Cengiz'in ve kuması Zeyneb'in ilişkisi
- Konurkulja'nın oğlu Janedil'in tölengitin Kümis isimli kızına aşk olması
- Janedil'in babasına karşı çıkması ve Konurkuljan'ın Kümise yapılan tecavüzü
- Ojar'ın, Konurkuljan'ın otağına gelmesi
- Ojar'ın eşi Taycan'ın kızı Altınşaş olduğu belli olması
- Strogonov'un kervanının Navrızbay'ın komutanlığındaki insanlar tarafından soyulması
- Konurkulja'nın, Omska'ya sağlam tutunmaya karar vermesi
- Abdülvahit'in, tölengit kızının öcünü almak için Cengiz'i öldürmesi ve Konurkulja'nın bu işi Kenesari'nin yaptırdığına inanması

3.1.1. Romanın Özeti

Romanın Birinci Bölümü'nün başında; Seyten önderliğindeki göçebeler Hokand tarafına doğru göç etmektedir. Bu göç esnasında Seyten'in yanında en güvendiği adamlardan biri olan Ojar bulunmaktadır. Onlar sohbe başlarlar ve bu yolculuk esnasında pek çok konudan bahsederler. Özellikle Ojar, Kasım Töre'nin neden Hokand Hanlığı tarafına doğru göç ettiğini merak etmektedir. Bu soru ile başlayan diyalog Ruslar'ın Kazaklar'la ilgili koyduğu kanunlara kadar uzanmıştır.

Ruslar'ın koyduğu kanunların mağdurlarının biri de Taymas'ın kız kardeşi Altınşaş'tır. Rus yöneticilerinden birinin hoşuna giden Altınşaş, o yöneticinin evine alınır ve orada çalışır ama Taymas ona ulaşamamaktadır.

Ojar ve Seyten'in liderliğindeki birçok insan, Ruslardan kaçarak Hokand tarafına göç ederken Ojar, onlara ihanet ederek herkesi Rusların eline verir. Kimsenin ondan şüphelenmemesi için onu da bağlayarak tutukladıklarını söylerler. Gözü bağlı olan Seyten, sesinden onun Ojar olduğunu anlar ama onun bu ihaneti yapacağına inanmak istemez. Onlar birbirine bağlı halde bu durumu konuşurken onların konuşmasını Taymas duyar ve Ojar'ın ihanetini öğrenir.

Romanın Birinci Bölümü'nün ikinci kısmında; Jolaman Batır'ın emrindeki Tabın boyu, Elek kıyısına doğru göç etmektedir. Onlarla aynı anda gelmekte olan Jagalbaylı, Şömekeyv ve Şekti urukları da vardır. Jolaman, bir anda karşıdan dörtnala koşan bir atının geldiğini görür. Atın üstündeki yiğit, kan ter içinde kalmıştır. Kimileri yiğidin gelişini sevinçli bir habere bağlarken kimileri de aslında bu gelişin pek de hayırlara vesile olmadığını farkındadır. Yiğit yaklaştıkça onun Jolaman'ın yeğeni Baytabın olduğu anlaşılır. Jolaman hemen Baytabın'ın getirdiği haberi sorunca Baytabın da ona peşlerinde iki tane süvari birliğinin olduğunu söyler. Bu olay, Jolaman'ı aslında az da olsa korkutmuştur. Çünkü göç edenlerin peşinde Orenburg'tan yola çıkan bir ordu vardır. Jolaman yine de bu haberle halkını telaşlandırmak istemez. Önce obanın ileri gelenleri ile görüşüp bir karar vermek ister. Tüm bu olaylar yaşanırken Jolaman'ın aklında aynı anda değişik düşünceler de vardır. Bunlardan biri de topraklarını geri almak için Esen'e yazdığı ve her seferinde cevapsız kalan ya da farklı şekilde cevaplandırılan mektuplardır. Bunun dışında bir de Jolaman'ın düşmanlığını ezelden kazanmış olan Sergazi Han düşüncesi aklındadır. Tüm bu düşüncelerinden sıyrılıp Jolaman'ın gerçekte onları bekleyen tehlike ile yüzleşmesi çok da zor olmaz. Bir anda

aklından tüm Kazakları birleştirme fikri geçer: *Bin dere birleşirse nehir olur.*²²⁹ Fakat bu düşünce sanıldığı kadar kolay değildir. Abılay Han'dan sonra bütün Kazaklar'ı hâkimiyet altına alabilecek bir yöneticinin gelebileceğine aslında kendisi de inanmamaktadır. Daha doğrusu halkın içine düşeceği karmaşa onu biraz korkutmaktadır. Baytabın'ın yanına gelmesi ile tüm bu düşüncelerinden sıyrılmıştır. Baytabın ile düşmanın elindeki silahlar hakkında konuşmaya başlarlar. Düşmanın elinde top olmaması onları az da olsa rahatlatmıştır. Yeğeni olduğu için Jolaman için Baytabın'ın ayrı bir değeri vardır. Onu gönderdiği her tehlikeli görevden sonra geri geldiğinde Jolaman'ın yüreğinde ayrı bir rahatlama olur.

*Akböken, Tabın boyundan uysal bir konargöçerin tek kızıydı. Onu, dayısı Jolaman Baytabın'a beşik kertmesi yapmıştı. Akböken, büyüdü ve alımlı güzel bir kız oldu. Çobanlık yapan ana babasının bu biricik kızına, büyük bir aşta Sergazi Han'ın gönlü düşmüştü. Aşta yapılan at yarışında birinci olan Tabın boyunun meşhur kara kır ahal tekesinden çok, hanı bu atın binicisi olan sekiz yaşındaki, küçük ama erkek gibi olan kız hayran bıraktı. Kızın boyu posu bir başkaydı. Değme genç yiğitlerin dayanamadığı uzun at yarışına sekiz yaşındaki Akböken dayandı. Kızı takip eden Sergazi'nin keskin gözleri bu güzel, çekici tazeyi hemen fark etti.*²³⁰ Jolaman'ın Sergazi Han'a olan nefreti Akböken üzerinden başlamıştır. Şimdi de Sergazi Han'ın Akböken ile evlenmek istemesi hem Jolaman'ı hem de Baytabın'ı çok kızdırmıştır. Jolaman, Baytabın'ı Sergazi Han'ın otağına göndermiş ve sonu ne olursa olsun Akböken'i ona alacağına söz vermiştir. Fakat Baytabın, otağa ulaştığında aslında düşmanın da üç gün önceden yola çıktığını öğrenmiştir. Halkına olan sevgisi Akböken'e olan sevgisini bastırmış ve daha haberi alır almaz soluğu Jolaman'nın yanında almıştır.

Baytabın'ın getirdiği haber üzerine Jolaman başkanlığında bir istişare meclisi kurulur. Bu mecliste, bir grup askerın göç edenleri daha güvenli bir yere götürmesine ve bir grup askerın de düşmanı oyalamak için orada kalmasına karar verilir. Alınan kararlar hemen uygulamaya konulur. Geride kalan askerler, ateş yakarak veya havaya silah sıkarak obanın hala orada olduğu izlenimi vermeye çalışır. Tüm bu olaylar yaşanırken karşıdan bir atlının dörtnala geldiği görülür. Atlı yaklaştığında ise atın üzerindeki Akböken olduğu anlaşılır. Tüm güzelliği ve zarafeti ile Akböken gecenin karanlığında Sergazi Han'ın elinden kaçıp Jolaman'a sığınmıştır.

²²⁹ Esenberlin, **Gazap**, s. 49.

²³⁰ Esenberlin, **Gazap**, s. 54.

Jolaman, karşıdan gelen tehlikenin farkına varıp artık okçulara savaş emrini verir. Kimi zaman uzayan sazlıkların arasında kimi zaman da düz ovada bu çatışma devam eder. Jolaman'ın en hasas noktası olan Baytabın'ın hayatı bir ara tehlikeye girer. O an tüm çarelerin tükendiğine inanan Jolaman'ın yardımına Kıpçak yiğidi İman yetişir ve Çar ordusu geri püskürtülür. Kudaymendi Batır, Jolaman ve İman Batır bu zaferin mimarlarıdır. *İman Batır, Tabın boyununun Kıpçak topraklarına doğru harekete geçtiği anda, onları kucak açıp karşılayacağı sözünü de verdi.*²³¹; *Üç batur bu şekilde anlaşip ayrıldılar. Ancak her boyu kendisine düşman gibi gören ve yere dökülen buğday taneleri gibi dağınık kalabalık Kazak boyları tek sancağın altında birleşebilecekler miydi? Şimdilik, buna her üçü de şüpheyle bakıyorlardı.*²³²

Romanın Birinci Bölümü'nün üçüncü kısmında; Hokand tarafına doğru göç etmiş olan Kazak göçebelerin önde gelenleri, özellikle Abılay Han'ın oğlu Kasım'ın çocukları, Hokand Hanlığına bağlı olan Taşkent şehrinin Valisi ile görüşmek üzere Taşkent'e giderler. Vali'yi ziyarete geldikleri sarayda Kasım Töre'nin oğulları Esengeldi, Sercan ve Şubırtpalı Ağıbay ve komutalarındaki yirmi asker tutuklanır ve sarayda akıbetlerini beklemektedirler. O sırada Taşkent'e Hokand Hanı Medelihan (Mehmet Âlim) ve onun üvey annesi Hanım Sultan da gelmişlerdir. Taşkent'in valileri, kendilerine yüklenmiş olan yükün on katını Hokand Hanlığı'nın tebasına giren Kazak uruklarından çıkarıyorlardı. Taşkent valisi Begderbek'in zulmü Kazak obalarını mavhetmişti. Törel saraydayken Medelihan ve onun üvey annesinin gelmesinin anlamı büyüktür. Ama bu anlamı Begderbek'ten başka kimse bilmez. Kazaklar'dan gelen misafirler, bu sarayın içinde adeta esir halindeydiler.

Begderbek ile Kasım Töre'nin oğulları Esengeldi ve Sercan, Taşkent'e Begderbek ile Rusya'ya karşı işbirliği için ve onlara yardım etmesi için konuşmaya gelmişlerdir. Onların asıl amaçları, bütün Kazakları birleştirmektir. Fakat böyle bir durum Taşkent valisinin de Hokand Han'ının da işine gelmez. Çünkü birleşen Kazaklar, o zaman büyük bir tehlikeye dönüşecektir. Vali ile görüşme iyi geçmez ve Törel Medilihan'ın kendisi ile bizzat görüşmek isterler.

Begderbek bu görüşmeden sonra çok rahatsız olur. Hem zalim hem korkak olan Begderbek, başka hesaplar içerisindedir. Hokand Hanı'ndan kurtulma yolunu bulmuştu ve içinde böyle bir umut taşımaktadır. Hokand Hanı'nın, babasının dul kalan eşi ile (üvey annesi ile) gayri meşru bir

²³¹ Esenberlin, **Gazap**, s. 76.

²³² Esenberlin, **Gazap**, s. 76.

ilişki yaşadığını öğrenmiş ve bu durumu Medilihan'a karşı kullanmak peşindedir.

Begderbek, kendisini ziyarete gelen Kazak Töreleri'ni Hokand Han'ına isyancı olarak tanıtır ve Hokand Hanı'nı da Töreleri de tuzağa düşürür. Medilihan'ın emri olduğu yalanını uydurarak Esengeldi ve Sercan'ı öldürtür. Ondan sonra onlarla birlikte gelen ama uyumakta olan on sekiz askeri de cellatlarına öldürtür. Bu kanlı olaydan sadece Ercan ve Ağıbay sağ çıkabilirler.

Taşkent'teki kanlı olaylardan sonra anlatıcı bizi Karadağ'a, Abılay Han'ın oğlu Kasım Tören'in yaylasına, götürür. Kasım Tören'in ortanca oğlu Kenesarı, romanda ilk kez karşımıza Karadağ yaylasında çıkar. O sırada obanın halkı Nısanbay isimli ozanı dinlemektedir. Yaşlı ozan, halka Kazak tarihinden ve birlik olduklarında ne kadar büyük bir güç olduklarından bahsetmektedir. Ozan, o gecenin sonunda halkın ve artık yaşlanmış olan Kasım Sultan'ın düşüncesini dile getirir. Sadece batır unvanına sahip olan Kasım Sultan'ın ortanca oğlu Kenesarı'nın, dedesi Abılay'ın yolundan giderek babasının görevini devam ettirebilecek kişi olduğunu söyler. Kenesarı'nın Sarcan ve Esengeldi adlarında iki ağabeyi vardır ve onlar da Vali'yle görüşmek için Taşkent'e gitmişlerdir; o zamandan beri onlardan hiçbir haber alamayan Kasım Sultan evlatları için oldukça endişelidir.

Abılay Han'ın bütün çocukları, güçlü ve toplumcuydu. Özellikle Kasım Töre'nin kız ve erkek evlatları... Sanki aynı yuvadan çıkmış bir bozkurt sürüsü gibiydiler.²³³ Ağabeyinin önüne geçmek Kasım Töre'nin çocuklarının arasında bir gelenek değil, buna rağmen ağabeyleri Sarcan ve Esengeldi'nin yaptıklarını Kenesarı bir türlü anlayamıyordu.²³⁴ Vali Begderbek'in düşmanlığını bilerek onunla görüşmek üzere Taşkent'e giden ağabeylerini anlamaz. Ona göre; kul gibi konuşmaya gelene kimse bakmaz, sadece gücünü bilen düşmanın karşısındakıyla muhatap olacağını düşünür.

Kenesarı'nın amacı, dedesi gibi, bütün Kazaklar'ı birleştirerek güçlü bir halk oluşturmaktır. Kenesarı, Kazaklar'ın o anda üç tane düşmanı olduğunu bilir: Hokan, Hive ve Rusya. Onlarla mücadele etmek gerektiğine ve bu mücadeleye Rusya'dan başlamak gerektiğine inanır.

Kenesarı Han'ın yanında her zaman akli ve güzelliği ile ona denk olan eşi Künimjan vardır.

²³³ Esenberlin, **Gazap**, s. 122.

²³⁴ Esenberlin, **Gazap**, s. 122.

Varlıklı ve güçlü bir aileden gelen Künimjan, kocasına her zaman destek olur. Sultan'ın düşüncelerini destekleyen biri daha vardır: küçük kardeşi Navrızbay. Memleketi olan Gökçe topraklarını özleyen bu genç de ağabeyi gibi düşünmektedir.

Obaya, Taşkent'teki acı olayda öldürülen Sarcan ve Esengeldi'nin kara haberi geldikten sonra Kasım Sultan bütün yetkisini oğlu Kenesarı'ya verir. Bu durumdan sonra göç etme kararı alınır ve Taşkent valisinden intikam alma zamanı olmadığı kararına varılır. Vefat eden törelerin²³⁵ yedisi çıktıktan sonra "Arka" tarafına göç yapılması kararı çıkar.

Romanın İkinci Bölümü, okuru Konurkulja ile tanıştırmakla başlar. Ağa Sultan olan Sameke'in torunu Konurkulja, Abılay'ın torunlarına karşı eskiden beri düşmanlık beslemektedir. Konurkulja'nın aklından o zaman kadar olan bitenler geçer. Bir sene önce Esengeldi ve Sarcan, Vali Begderbek'in elinden ölümlerini bulmuşken bu sene de Kasım Töre, Daruga Leşker'in elinden ecelini bulmuştur. Ama buna rağmen Kasım Töre'nin diğer oğulları Kenesarı ve Navrızbay daha da tehlikeli olmaya başlamışlardır. Halk, Beyaz Çar'a karşı olmayı Abılay'ın torunlarından öğrenmiştir. Bu düşüncelerden endişe duyan Konurkulja, Aktav kalesinin inşasının bitmesini beklemektedir. Fakat onun derdi sadece bu değildir. Öz çocukları da dertlerinden biridir. Oğullarından Cengiz, gaddar ve cesurdur. Geçen sene Lebedev Seyten Batır'ı yakaladığında Cengiz, tercüman olarak oraya gitmiştir. Janeil isimli oğlu ise tam bir pısrıktır ve bir soysuz tölengitin kızına âşık olup babasına karşı çıkmıştır. Abdülvahit isimli tölengitin Kümis²³⁶ isimli kızını sevmiş ve onunla evlenmekte de kararludur. Babası ona izin vermezse intihar edeceğini, babasının önemli bir sırrını bildiğini ve o sırrı herkese söyleyeceğini ifade eder. Babası, oğlu Cengiz'in küçük kuması ile ilişki yaşamaktadır ve sırrı da budur. Buna sinirlenip oğluna kin tutan babası, küçük oğlunun sevgilisi Kümis'e tecavüz eder. Kızın babası Abdülvahit, bu duruma dayanamayıp eşini ve kızını alarak başka bir yere göç eder ve ailesini uzaklaştırdıktan sonra geriye dönüp Cengiz'i öldürür. Böylece öcünü almış olur fakat Konurkulja'nın, büyük oğlunun ölümüne sevindiğinden habersizdir. Konurkulja, bu işi Kenesarı'nın yaptığını düşünmektedir.

Romanda geriye dönüşle bu olayların öncesine gidilir. Bu olaylardan önce Konurkulja'nın yanına Oljay gelmiştir. Oljay, Seyten'e ihanet ettikten sonra Taymas'ın Ruslar'ın elinde olan Altınşas isimli kızını bularak onunla evlemiştir. Şimdi de Taymas'ın onun ihanetini bildiğinden

²³⁵ Töre, Cengiz Han'ın soyundan gelen kişilere verilen bir sıfattır.

²³⁶ Kümis, Türkiye Türkçesinde "Gümüş" manasına gelmektedir.

haberdar olduğu için Taymas'tan uzak durmaya çalışmaktadır. Konurkulja ile sohbet ettikten sonra Oljay, kimseye görünmeden obadan uzaklaşır. Bu sırada Stror gon'un kervanının soyulduğu haberi gelir. Kervanı soyanların başında Kenesarı'nın küçük kardeşi Navrızbay vardır. Bu haberleri alan Konurkulja endişelenir. Kenesarı'nın Karaötkel'i alacağını düşünerek korkmaya başlar ve Kenesarı'nın yanına casuslarını göndermeyi düşünür. Rus Çar'ını destekleyip onun tarafında olan Konurkulja, Omsk'a mektup yazarak o mektubun hemen gönderilmesini ister fakat obada iki oğlunu da bulamayınca sinirlenir. O anda yanına bir at yaklaşır ve atın boynunda da oğlu Cengiz'in başı asılıdır. Konurkulja, bunu görünce sevinse de bunu kimseye belli etmez; üzüntüsünden(!) üç gün yatar. Oğlunun yedisinde gözyaşlarını zor tutar.

Bir sonraki bölümde okur, anlatıcı sayesinde tekrar Kenesarı Sultan'ın yanına döner. Sirderya boyundan gelen kötü haberlerden sonra düşüncelere dalan Kenesarı, otağının önünde ileri geri dolaşmaktadır. Bu zaman kadar Kenesarı'nın adamları, sadece küçük gruplar halindeki askerlerle karşılaşmış ve halka zulmeden sultanların obalarına saldırmışlardır. Kenesarı, artık büyük savaş zamanının geldiğini düşünmektedir. Bunu kazanmak için yeni yolları denemeksi gerektiğinin farkındadır. Bu savaşı başlatmadan önce Kenesarı, bozkırlardaki olumsuz durumları savaşı çözmeye çalışır. Omsk'a mektup üstüne mektup yazar ama hiçbirine cevap alamaz. Bu savaşın en önemli noktası, başından yenik düşmemek ve Akmola Kalesi'ni almaktır. Bu sırada Kazakların üzerine Ruslarca yüklenen vergiler oldukça ağırlaşmıştır. Akmola Kalesi'ni almanın kolay olmayacağını Kenesarı da bildiğinden farklı yollar ve taktikler denemek istemektedir. Bu konudaki fikir ona Başkurt Eşref'ten gelir. Baytabın ile birlikte obaya gelen genç Başkurt, *Salavat Yulayev'in isyanına katılan önemli savaşçılardan birinin oğluymuş, babasının anlatıklarından Eşref kaleleri ele geçirmenin püf noktasını öğrendiğini hissettirmişti.*²³⁷ Bu genç Başkurt, top dökmeye de çok yardım eder. Kenesarı da bunların üzerine onu yanına alır ama bu durum, Eşref'in sonu olur. Sultanını doğu anlamayan Kenesarı'nın cellatı Karadeve yanında giden bu genç adamı öldürür. Kenesarı, bu duruma üzülse de celladı Karadeve'yi cezalandırmaz. Çünkü Akmola Kalesi'ni almayı başardığında "Bu, Eşref'in fikriyle oldu" diyen olsaydı bu durum, kendisine olan güveni sarsardı.

Kenesarı'nın otağında "İsyan Meclisi Otağı" kurulmuştu. *Kenesarı ile Künimjan bitişik kurulmuş "İsyan Meclisi Otağı" diye isimlendirilmiş bir çift beyaz keçe yurda girdiklerinde,*

²³⁷ Esenberlin, **Gazap**, s. 190.

sultanın baturları ve danışmanları eksiksiz toplanmış bulunuyordu. İçeride Navrızbay Batur, Ağıbay Batur, Kudaymendi Batur, Küçük Cüz'ün Sirderya kıyısındaki Tabın kolundan gelip katılan kızılık ağacına benzeyen, kızıl, uzun bıyıklı Bukarbay Batur, Atıgay boyundan kısa boylu, pehlivan Başıkara Batur, Altay boyunun ünlü yiğitleri Janaydar Batur ve Tölebay Batur, Küçük Cüz'ün Esentemir boyundan genç Baytabın Batur vardı. Bunlardan başka kızkardeşi Bopay, Kenesarı'nın akranı kardeşi Ebu'l Gazi Sultan, Ozan Nisanbay'ın yanında kapıya yakın koyulan Kazakların yuvarlak masasında sırayla, eline kaz tüyü kalem almış halkın bilgesi, uzun boylu, zayıf, kemerli burun Siydak Osmanoğlu, Polonya'daki isyana katıldıklarından sürgün edilen Kazakların Yusuf adını verdiği sarışın adam, çakır gözlü Jozef Gerburt adlı şair oturmaktadır. Son ikisi Kenesarı'nın kâtibî olarak görev yapmaktadırlar. Bunlardan daha üstte, geniş alınlı, sarışın, çukur gözlü binbaşı Tatar yiğidi Yaguda oğlu Elim oturmaktadır. Eşikte beyin kırk adamından oluşturulan muhafız birliğinin komutanı, oba içinde Baturmurat diye bilinen, Kazak bir hanım alıp kazaklaşmış olan Başkurt Melket oğlu Kişik ile Navrızbay'ın habercisi, mülteci Rus askeri Nikolay Gubin bulunmaktadır. Çadırdaki insanların arasında İsyân Meclisi'nin üyesi olmayanlar yalnızca Yusuf, Bopay, Baturmurat ve Nikolay. Ancak bu dördü de isyana içten inanmış insanlar olduklarından Kenesarı onları böylesine önemli bir meclisten hiç eksik etmiyordu.²³⁸

Kenesarı ve onu yanında giden Ağıbay, Baytabın, Navrızbay, İman batırlar ve kız kardeşi Bobay ile Kazak halkının geleceğini düşünerek canlarının halkına feda edenlerdir. Kenesarı Han hem tahtını düşenerek hem halkının geleceği düşenerek savaş yoluna çıktı. Cengiz Hanın nesililinen gelen han ne kadar acımasız ve gadar olsa da yine de halkının geleceğini düşünerek kazakların son hanı olarak tarihte kaldı.

²³⁸ Esenberlin **Gazap** (Çev. Kaya) s. 193

3.2. GAZAP ROMANININ TEMA BAKIMINDAN İNCELENMESİ

3.2.1. İhanet

İhanet, insanları ve toplumları yıkan en acımasız olaylardan biridir. En güvendiğin insanın ihanetine maruz kalmak galiba hislerin en kötüsüdür. *Gazap* romanı, Kazak tarihinin karışık ve karanlık bir dönemini anlatmaktadır. Rusya'nın sömürge siyaseti ile birlikte başlarına gelen olaylarda en güvenilir denen kişiler bile fikirlerini değiştirerek sömürgeci tarafa geçiyorlardı. Bu durumun bir örneği ile *Gazap* romanının başında karşılaşırız. Rusya'nın kararlarına karşı çıkan, kendi topraklarında zulme maruz kalan ve kızları dışarı satılan halk, göç ederek Hokand tarafına doğru yola çıkar. Bu halk, Tabıt boyunun insanlarıdır. Başlarında Seyten Batır, onun yanında da çok güvendiği Ojar vardır. Seyten, uzun süredir yanında olan Ojar'a tamamen güvenmektedir. Sohbet ederken bazı şeylerden şüphelense de bu şüphelerinin üzerini örter. Hatta bir gece rüyasında bir yılan görür. Yılan onu boğazından boğmaya çalışmaktadır ama güçlü olan Seyten onu ölürür. Bu rüyadan sonra Ojar'a baktığında bir an onun omurgasını kolayca kırabileceğini düşünen Seyten, kendi düşüncelerinden korkar. Fakat hisleri yalan çıkmaz. Nöbetinden sonra uykuya dalan Seyten'i Ojar düşmanlarının eline verir ve kimse şüphelenmesin diye düşmana kendisini de bağlatır. Fakat gözü kapalı olan Seyten, Ojar'ı sesinden tanıır, ne kadar inanmak istemese de bu ihaneti sonuçta kabul etmek zorunda kalır. Düşmanların elindeyken bu durumu Ojar ile konuşurlar fakat Ojar, yaptığından hiçbir pişmanlık duymamaktadır. Onların konuşmalarını Taymas da duyar. *Ancak Ojar'ın insanın tüylerini diken diken eden ihaneti, onun sanki uçurum dibinde yarı uykulu, yarı uyanık bir hâldeki benliğini uyandırmıştı. Sakin gönlü alt üst oldu. Seyten gibi vatanına ve milletine kendisini adamış, saygın bir insanı asla unutmayacağına dair kendi kendine söz verdi.*²³⁹

²³⁹ Esenberlin, *Gazap*, s. 36.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİL VE ÜSLUP

Bu çalışmada; romanlardan yapılan alıntılar, *Elmas Kılıç* romanında İsmail Doğan ve Aida Ünal'ın, *Can Çekişme* romanında Abdulvahap Kara, İsmail Doğan ve Murat Aydın'ın ve *Gazap* romanında Mehmet Yasin Kaya'nın Türkiye Türkçesi'ne aktardığı kitaplara aittir. *Can Çekişme* haricinde başarılı sayılabilecek birer aktarma örneği olan bu eserler, neredeyse orijinaline yakın bir birer çeviri örneğidir. Fakat yazarın dil ve üslubunu tespit ederken özellikle eserlerin orijinallerinden hareket edilmiş ve tespitler orijinal romanlar esas alınarak yapılmıştır. Biz bu çalışmada, ayrı bir şive olmaktan ve anlam farkı taşımaktan kaynaklanan problemleri en aza indirmek arzusundayız.

Üslup, en genel tanımıyla “kişinin dili kullanış biçimi ya da ifade ediş şekli”dir. *Üslup, başka bir ifadeyle; bir yazar veya hatibin, fikrini, duygularını anlatmak için kullandığı özel anlatış tarzı; bir sanatçının, bir sanat türünün veya bir sanat devrinin özel tarzı, biçimidir. Üslup biliminin (stilistik) ilgi alanı yazarın dil malzemesini kullanırken gramer ve dizim kurallarının, belâgat esaslarının icrasında gösterdiği biçimsel bireysel özellikleri incelemektir.*²⁴⁰

Yazarın dili kullanırken okura neyi, ne kadar ulaştırabildiği önemli bir husustur. Bu noktada İlyas Esenberlin, akıcı ve yalın bir dil kullanmayı tercih eder. Sosyal ve kültürel unsurlara yer vererek bir yandan vak'ayı zenginleştirirken öte yandan okuyucunun romanda kendisinden izler bulmasına vesile olur. Eserlerde yer alan şahıs kadrosu, çok büyük oranda gerçek hayatta yaşamış karakterlerden seçildiği için tarihi roman formundaki bu üçleme romanlar, vak'anın geçtiği yıllardaki dili temel özellikleriyle okuyucuya verebilmiştir.

İlyas Esenberlin'in incelemiş olduğumuz *Göçebeler* üçlemesinde, roman kişilerinin fiziksel özelliklerini tanıtırken kısa da olsa sıkça betimleme yaptığı görülmektedir. Örneğin, *Elmas Kılıç* romanındaki Jagan Bike'nin portresi şöyle verilmiştir: *Jagan tam bir esmer güzeliydi. Uzun boylu, küçük ağızlı, güzel gözlü... İki çocuk doğursa da ince beli hala inceydi. Altından yapılmış ağır gümüş saç ziynetleri yere çekiyormuş gibi bilek gibi örülmüş iki saçının ucu uzayıp halı üzerinde*

²⁴⁰ Mustafa Uluçay, **Mehmet Akif Ersoy'un Eserleri Üzerinde Dil ve Üslup İncelemesi** (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: 2014, s.17.

*duruyor. İnce ve mücevherle süslenmiş kırmızı başlığı, belini saran altın, kırmızı kadife yeleşinin rengine uymuştu. Jagan aşağı eğdiği başını henüz yukarı kaldırmamıştı. Büyük, güzel gözlerini kapatıp duran uzun kirpikleri yay gibi Janibek'in göğsüne saplanmış gibi.*²⁴¹

*Can Çekişme'nin "Prolog" kısmında da yazar, olayların geçeceği Tanrı Dağı'nı betimledikten sonra savaş alanını betimlerken benzetmelerden faydalanır: Cungar kapısı eteklerinde Soykan vadisinde Çin ve Kazak askerlerinin savaşından ancak bir hafta geçmişti. Vahşi atlar gibi kontrolsüz bir biçimde iki taraf aynı anda birbirlerine saldırdıklarında birçok ağzı kanlı kurtlar dişlerini birbirlerine geçirmişlerdi. Yürekli cesur delikanlılar eğri kılıçların altında hayatlarını kaybettiler. Birçok genç yiğitler solmuş gül gibiydi.*²⁴²

*Yazar, Can Çekişme'deki karakterlerin fiziksel özelliklerini de -diğer romanlardaki gibi- ilk ortaya çıktıklarında genellikle hemen betimler. Örneğin; romanın başındaki Çin komutanı okura ilk kez sunarken onu kadın tipli, derisi kemiklerine yapışmış gibi sıska, köse, esmer komutan*²⁴³ şeklinde tanıtır.

*Can Çekişme'deki Ebu'l Hayr Han'ın kızı Janat'ın fiziksel özellikleri de detaylıca betimlenir: Janat uzun boylu ve babasına çekmiş esmer bir kız. Yüzünde güzellikten ziyade kibir ve cesaret fark ediliyordu. Üzerindeki elbisesi de obanın çift etekli, samur kürkten yapılmış, altın küpe ve gümüş halhallı kızlarıninkine benzemiyordu. Giysileri göçebe halkın at üstünde büyüyen kızlarına uygun tarzdaydı. Belinde gümüş saplı hançer takılmış enli bir kemer, üzerinde ise ince belini saran daracık kısa kollu kadife ceket, paçaları motiflerle süslenmiş pantolon. Ayaklarına yüksek ökçeli deri çizme. Başında kenarları kunduz derisiyle süslenmiş sivri tepelikli samur börkü. Uzun saçlarını engel olmasın diye örgüsünün ipiyle kemerinin arasına sıkıştırmıştı. Yere sert basan ayaklarının ritmine göre ince beli hafif oynamakla birlikte, yazı geçirip güne doğru gelindiğinde yaprakları dökülüp sararmış bir kamış gibi vücut yapısında eklemleri katılaşmış bir kartlık fark ediliyordu.*²⁴⁴

Üçüncü kitap olan *Gazap*'taki mekân tanıtımlarında da sık sık betimlemelere rastlanır: *Berrak göllü, yeşil sırtlı, çam ve kayın ağaçlarının kapladığı kat kat kayalıklı Bayanavul'dan yola*

²⁴¹ Esenberlin (Çev. Doğan-Ünal), s.355.

²⁴² Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 7-8.

²⁴³ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 8.

²⁴⁴ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 215.

*çıkan Seyten... Karamendi Dağı'nın bol yeşillikli eteklerine ulaşmışlardı.*²⁴⁵

Başta *Elmas Kılıç* olmak üzere romanlarda sembolik bir dilin de kullanıldığı görülmektedir. Kazak halkının *Elmas Kılıç* olarak nitelendirilmesi, romanın sembolik tarafıdır. Geçmişten beri savaşa maruz kalan halk, her zaman hazır asker olarak toprağını ve milletini korumaya canını adanmış bir şekilde karşımıza çıkar. Kılıcın düşmana korku salıp canlar alması; elmasın ise dayanıklılığı, değerli bir taş olması ve keskinliği Kazak halkına mal edilmiş ve halk “*Elmas Kılıç*” olmuştur. Yazar, bunu Kasım Han'ın sözleri ile şöyle anlatır: *Şu muazzam güce sahip olan orduya bakarken bir fikre ulaştım. Kazak halkı hakiki bir Elmas Kılıç be! Baksana, Elmas Kılıç'tan farkı var mı? dedi ve ayak sesleri ile geniş bozkırı gürültüye boğan kalabalık orduyu gösterdi.*²⁴⁶

Birinci roman için bahsettiğimiz sembolik dil, *Can Çekişme* isimli ikinci romanda da devam eder. Kazak topluluğunun oluşma süreci için yazar şöyle der: *Evet, Kazak bozkırlarına Rusların gelmesi, geri dönüşü mümkün olmayan tarihin şiddetli rüzgârını hızlandırdı. Bu dönemde han, sultanlar ve uruğ yöneticileri, Batır, beylerin geçmişte ellerinde tuttuğu 'Elmas Kılıç'ı, kendisine bağlı kulu, tebası olan halk artık kendi gücünü açık bir biçimde hissederek Kazak isimli kudetli bir topluluğa dönüşmüştü. Şuuru uyanan dünkü göçebe halk kendilerini tekrar 'Elmas Kılıç' yaparak ellerine alıp geçmişte kalan hanlar devrini tekrar getirmek isteyen Abılay nesillerinin ölüm kalım mücadelelerini de, kanlı hareketlerini de anlamış bulunuyorlardı. Muratlarına ulaşmak için artık onlar bu yoldan başka, yeni yollar arayışına girdiler.*²⁴⁷

Cungarları anakondaya benzeterek Kazak toprağını da boğaya benzetme romandaki bir başka sembolik dil kullanımınıdır: *On beş kulaç uzunluğunda anakonda yılanı kendisinden üç kat daha büyük boğayı yutarbilirmiş. Çok geniş toprakları ele geçiren Kazaklardan halkı üç misli az Sıban Raptan, kendisinden yüz misli fazla olan nüfusu olan Çin ülkesini işgal edeceğim diyen Sıban Raptan, gerçekten de bu anakonda yılanı gibiydi. Kazak halkını tam bu zamanda, yani kırk parça perişan bir vaziyette olduğu dönemde yutması şaşılacak bir şey değildi. Fakat bu 'öküzü' hangi tarafından yutması lazım? Anakonda'yı yakalamaya çıkanlar öküzün önlerine çıkmasına fırsat vermezler, kaçmasına sebep olurlar. Kaçıp giden boğayı anakonda arka tarından yutar. Onun büyük gövdesini yutmakla birlikte, onun iki büyük boynuzu boğazından geçmez. Boğayı bir türlü*

²⁴⁵ Esenberlin (Çev. Kaya), s.17.

²⁴⁶ Esenberlin, **Elmas Kılıç** (Çev. Doğan-Ünal), s. 453.

²⁴⁷ Esenberlin, **Can Çekişme** (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 423.

*ne kusamayan ne yutamayan obur anakondayı ejderha avcılarının ağzından çıkan boğanın iki boynuzundan tutarak yakalayıp demir kafese tıkarlar.*²⁴⁸ *Sıban Raptan da Kazak ülkesi denilen büyük 'öküzü' hangi tarafından yuttuğunu fark etmedi. Ulu bozkırın iki büyük boynuzu gibi olan Rusya ile sınırdaş İdil ve Yayığa kadar ulaştığında onu daha fazla yutamayacağını hesap etmedi. Çünkü onun bu büyük çift boynuza doğru gelmesini bilinçli olarak bekleyen Rusya isimli muazzam bir güç vardı.*²⁴⁹

Kazak Türkçesi, Türkiye Türkçesine en uzak olan şivelerden biridir. Bu sebeple romanları Türkiye Türkçesine aktarmak oldukça zordur. Bazı kelimeler, aralarındaki ses benzerliğine rağmen birbirlerinden farklı anlamlar vermektedir. Bu durumu *Can Çekişme* romanından örnekleyecek olursak “Kökdavıl” isimli atı “Gökdavul” olarak yazdığımızda, gökten gelen fırtına yerine gök renkli çalgı aleti olan davul anlamına gelmektedir.

Ses değişimleri sadece “Kökdavıl” örneğiyle sınırlı değildir. Metinler içerisinde belirli ses değişiklikleri dikkatimizi çekmektedir. Kazak Türkçesinde “w” sesi yer alırken Türkiye Türkçesindeki özel isimlerde “w” sesi bulunmaz. Bu sebeple özel isimlerden yapılan alıntılar “v” harfi ile gösterilmiştir. “Tawekel” ismini tez içerisinde “Tavvekel” olarak vermekteyiz. Aynı şekilde “Tawke” ismi “Tavke” olarak verilmiştir.

Alıntılarda yapılan “ç” sesi ise metinlerin orijinallerinde “ş” sesi olarak karşımıza çıkmaktadır: “deşt-i kıpçak” kelimesi “deşt-i kıpşak” olarak görülür. Romanın orijinalinde “jıraw” olarak geçen kelimedden örnekleyeceğimiz “j” harfi Türkiye Türkçesinde “y” olarak değişiklik göstererek “yıraw” olarak verilmektedir ve direkt çevirisi “ozan”dır. Orijinalinde “Gawhar” olan isim “Cevher” olarak çevrilmektedir. Burada da “g” sesinin “c” sesine değişiklik gösterdiği görülmektedir.

İlyas Esenberlin’in incelemiş olduğumuz *Göçebeler* eserinin her üç cildinde de dil oldukça samimidir. Yazar, edebi dili kullanmakta ustadır. Romanlar içerisinde ozanların şiirlerinden örnekler de görmekteyiz. Folklorla da yakından ilgilenen Esenberlin, ünlü Kazak ozanlarının eserlerini yazı diline geçirmiştir:

²⁴⁸ Kitabın çevirisindeki bu cümle anlaşılıyor.

²⁴⁹ Esenberlin, *Can Çekişme* (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 73-74.

Temiz, lekesiz, asil taş

Suyun dibinde bulunur.

Temiz, lekesiz, asil söz

Derin düşünceden doğar.

Suyun dibinde bulunan taş,

Rüzgâr dalgalandırınca çıkar

Düşünce derinliğinde bulunan söz,

Dert dalgalandırınca çıkar.²⁵⁰

Ünlü Kalkaman-Mamır destanından yapılan şu alıntıda görebiliyoruz ki bu destan, Şingıstav civarında yapılan bir savaşı anlatır:

O zaman toprak için Kazak, Kalmuk kavga ettiler

Ok attılar, obalara saldırdılar ve atları aldılar

Kalmukları bir savaşta Kazak yenerek,

Hepsi de Tobıktı'nın düğününe varacaktı...

Düğün yaptı orta cüzde Han Sameke

Toplanmıştı birçok insan bu düğüne

Zenginler, bayanlar, büyükler oraya gitmiş,

Genç delikanlılar, kızlar, gelinler evde kalmıştı...²⁵¹

Sosyal hayata ait unsurlar, roman içinde geniş biçimde kullanılmıştır. Böylece dönemin özellikleri hakkında okuyucuya bilgi verilmiş olur. Başka bir deyişle okur, o dönemde yaşamamış

²⁵⁰ Esenberlin Çev. Doğan-Ünal¹, s. 85-86.

²⁵¹ Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 32.

olsa da insanların birbiriyle kurduğu ilişkiler, örf ve adetler, önemli hadiseler hakkında bilgi sahibi olmuştur.

Kazak kültürünü daha yakından tanıyabilmemiz açısından yazarın dili oldukça önemlidir. Bu sebeple Esenberlin, dilini oldukça sade tutmaktadır. Zorlu kelimelerden uzak kalarak halka kendi tarihini daha iyi aktarabilmektedir. Ayrıca yazarın bazı üslup özellikleri, vermiş olduğu sosyal mesajlar aracılığıyla da gündeme gelir. Bu sosyal mesajlar özellikle savaş sahnelerinde ortaya çıkmaktadır.

Yazar, Çinlilerin “r” sesini söyleyemediklerini bile dikkate alıp Can Çekişme romanındaki Çin Hakanı ile Çinli komutan arasındaki konuşmada doğallığı bozmayarak Çinlilerin telaffuzlarına kadar ayrıntılara dikkat ediyor. Çinlilerin “Rusya” diyemeyip onun yerine “Lusya” demeleri ayrıntısına bile dikkat ederek kelimeyi öyle yazıyor: *-(...) Kazakların komşusu Lusya bizden daha kuvvetlidir, o bize Kazak ülkesini kolay kolay vermez.*

-Lusya için merak etme. Kazak ülkesi çok büyük, hepimize yeter. Biz İrtiş nehrinin yukarı tarafından Yedisu, Türkistan vilayeti, Doğu Türkistan ülkelerinin hepsini alırız. Kısacası, Gökçe Deniz'inin güney kıyısına kadar bizim, kuzey kıyısı ise Lusya'nın olmalı.²⁵²

İlyas Esenberlin'in romanlarının hem yazıldığı dönemde hem de sonraki yıllarda çok okunan romanlar arasında yer alması, geniş okuyucu kitlelerince ilgi ve merakla okunması yazarın dili etkili, akıcı ve doğru bir biçimde kullandığını göstermektedir.

²⁵² Esenberlin (Çev. Kara-Doğan-Aydınlı), s. 8.

SONUÇ

Bu çalışmada, Kazak edebiyatının önde gelen yazar ve mücadele adamlarından biri olan İlyas Esenberlin'in ilk cildini 1969'da yayınladığı *Göçebeler* başlıklı roman üçlüsü, yapısal ve metin merkezli bir roman incelemesi metoduyla ele alınıp analiz edilmiştir.

Bu üçlemeyi okuyarak Kazak devletinin kuruluşunu, yaşanan sıkıntıları, toplumun yaşadığı değişimi görmekteyiz. Romanlar, Kazak halkının egemenliğine giden yolu gösteriyor. Esenberlin; tarihi kayıtlar, efsaneler ve hikâyeler üzerine okumalar yaparak, Kazak halk tarihinin bu en önemli unsurlarından faydalanarak bu romanlarında tarihi figürleri karakter olarak işlemiştir. Yazar, o tarihe kadar eserlere konu edilmeyen Kazak tarihini yeni bir bakış açısıyla ele alır ve Çarlık Rusya döneminde Kazak halkının maruz kaldığı sömürü politikasına karşı verilen bağımsızlık mücadelesini oldukça cesur bir biçimde anlatır. Anlatılan asıl vak'alar, geriye dönüşler vasıtasıyla okuyucunun gözleri önüne serilmiştir. Romanda ana vak'a ile bunu destekleyen pek çok olay halkası mevcuttur. Ana vak'a, tüm ayrıntılarıyla anlatılmaya çalışılır. Böylece okuyucu; gerek dönem özelliklerini gerek kişileri gerekse romanın içerdiği sosyal mesajları anlayıp yorumlayabilmektedir.

Üçlemeyi oluşturan kitapların tarihi gerçeklik yönünden yaşanmış olayları büyük ölçüde başarıyla aktardığını ama roman kişilerinin iç dünyalarını anlatma konusunda romancının aynı titizlik ve başarıyı gösteremediğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Tarihsel olanı aktarma hususunda gösterilen sorumluluk ve başarının roman sanatının gereklerine riayet etme konusunda yeterince gösterilemediği, olayları aktarma derdine düşen romancının daha çok "destan havası"na sadık kalıp modern bir tür olan romanın tekniklerini yeterli ustalıkla kullanamadığı söylenebilir.

Bu romanlar, milli tarihin roman formunda anlatılmasıdır. Bu yapılırken de destansı bir dille ve sözlü edebiyat ürünü olan destanlardaki anlatım tarzına daha yakın bir yol izlenmiştir. Ozanların olayları anlatması veya olayın sonunda ozanın bir şiirle olaya noktayı koyması vs. bu söylediklerimizi destekleyen kanıtlardan bazılarıdır. Halkın vicdanı kabul edilen ve sözü dinlenen ektili insanlar konumundaki ozanların bu fonksiyonu, İslamiyet'ten önceki Türk edebi geleneğinden ve anlatılarından gelmektedir. O dönemdeki sözlü edebiyat ürünlerini de şaman, baksı veya ozan gibi isimlerle anılan ve toplumda saygınlığı olan, yuğ, sığır veya şölen gibi törenleri yöneten kimseler dillendirmektedirler. Bu destansı geleneğin izlerine, Dede Korkut Hikâyeleri'nde de rastlamak mümkündür. Kazak tarihi kadar Kazak sözlü edebiyatını da oldukça

iyi bilen ve bir dombıra ustası olan Kakbay'dan romanlarında kahraman olarak da kullandığı Asan Kaygı, Edige ve Kenesarı gibi tarihî kişiliklerin destanlarını dinleyip ondan oldukça etkilenen İlyas Esenberlin, ele aldığı olayları Batı kaynaklı bir tür olan romana has tekniklerden ziyade milli veya geleneksel anlatım biçimlerinden faydalanmayı tercih ederek anlatmıştır.

Buna bağlı olarak, uzun bir tarih aralığında yaşanmış pek çok tarihi olaya değindiği için doğal olarak çok sayıda karaktere yer veren romanların, başkişilerin duygu ve düşünce dünyasını derinlemesine aktarmada da yeterli başarıya ulaşamadıkları görülür. Bu üçlemenin değeri, roman tekniğinden ziyade işlediği konudan, yani içerikten kaynaklanmaktadır. Çünkü aydınların tarihi gerçekleri yazmaya cesaret edemediği çok zor bir dönemde Esenberlin'in kaleme aldığı Kazak Hanlığı'nı anlatan *Göçebeler* üçlemesi, Kazak halkının milli bilincinin şekillenmesinde ve milli kimliğin kuvvetlenmesinde önemli rol oynamıştır.

Göçebeler üçlüsünün birincisi olan “*Elmas Kılıç*”ta 15. yüzyıl, ikincisi olan “*Can Çekişme*” de 16-17. yüzyıl, üçüncüsü olan “*Gazap*”ta ise 18-19. yüzyıllarda Kazak coğrafyasında şekillenen tarihi ve siyasi olaylar ele alınmıştır. *Göçebeler* üçlüsü Kazakların beş yüz yıllık tarihini konu alır. Dolayısıyla bu romanın vak'a zamanı 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar gelen zamandır. *Göçebeler* gibi çerçeve zamanı olan romanların geriye dönüş ve iç monolog gibi tekniklerin desteğiyle zaman algısı genişletilir. Yazar, bu üç romanın vak'a zamanında sık sık geriye dönüşler yaparak romanların dinamik bir yapıya kavuşmasını sağlamıştır.

Farklı zaman dilimlerini konu alan romanlarda zaman unsuru, en temel öge haline gelmiştir. Tarihin içinden alınmış olan karakterleri vak'a zamanı içerisinde daha iyi tanıyabilmekte ve şimdiki Kazakistan toprakları üzerinde bir dönemde yaşanmış olan tarihi olaylar hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Yazar, farklı yüzyılları konu edinerek okuyucuya 15. ve 19. yüzyıllar arasındaki dönem farklılıklarını karşılaştırabilme imkânı sunmuştur.

Romanların üçünde de çok kalabalık bir şahıs kadrosu vardır. Bunların birkaç tanesi başkişiyken daha çok fon karakterler kullanılmıştır. Romanlardaki karakterler daha çok “doğrudan” tanıtılmış, tabii ki “dolaylı” tanıtımlara (karakterlerin konuşmaları, tavırları, olaylar karşısındaki tepkileri vs. aracılığıyla tanıtımına) da başvurulmuştur. Romandaki karakterlerin fiziksel özelliklerinden ziyade kişilik özellikleri (cesaret, fedakârlık, yöneticilik, korkaklık, hainlik vs.) ön plana çıkartılmıştır. Romanlarda 14 yaşından küçük çocuk karakterlere hiç yer verilmemesi dikkat çekicidir ve toplumun tamamını yansıtmaya adına bir eksiklik sayılabilir.

Üç romanda da açık ve kapalı mekân tasvirlerine sıkça yer verilmiş, roman kişilerle doğru orantılı olarak ruh tahlilleri yapılmıştır. Savaş ve göçebe yaşam nedeniyle romanlarda açık mekânlar doğal olarak ağırlıktadır.

Romanlar anlatıcı ve bakış açısı yönünden ele alındığında her üç romanda da çoğunlukla hâkim (ilahi) anlatıcı ve bakış açısının kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu sayede okuyucuya karakterlerin iç dünyalarını tanıma fırsatını da verilmektedir.

Yazar, her üç romanında da dilini oldukça sade ve anlaşılır tutmuştur. Bu sayede daha çok okuyucu kitlesine ulaşmayı başarmıştır. Halk edebiyatına ait folklorik unsurlardan beslenmiş, söz sanatlarından yararlanmış ve eserlerini akıcı bir üslupla okuyucusuna sunmuştur. Ancak, romanlar Türkçeye aktarılırken özellikle ikinci kitapta (*Can Çekişme*'de) romanın aslındaki betimleyici anlatımlar, bazı cümleler ve ifadeler yer yer zedelenmiş ve çevirilerin kaçınılmaz kaderi burada da karşımıza çıkmıştır.

İlyas Esenberlin'in diğer eserleri (şiiirleri, piyesleri, hikâyeleri ve diğer romanları) de Türkiye Türkçesine aktarılarak veya bu eserler üzerine de bilimsel çalışmalar yapılarak Kazakistan'ın bu önemli sanatçısı Türkiye'de daha iyi tanıtılabilir. Böylelikle onun eserleri sayesinde Türk okurları Kazak edebiyatı, Kazak kültürü ve tarihi hakkında da daha fazla bilgi sahibi olabilirler ve Türk Dünyasının bütünleşmesi veya birbirini daha yakından tanınması adına önemli bir adım daha atılmış olur.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Prof. Dr. Şerif, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara: 2000.
- Altınmakas, Layik, **Hanlık Devrinden Günümüze Örneklerle Kazak Edebiyatı**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul: 2014.
- Argunşah, Hülya, “Tarihi Romanın Yükselişi”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**, Türk Romanı Özel Sayısı, Ankara, S: 65-66-67, Mayıs-Haziran-Temmuz 2002, ss. 454-465.
- Aşa, H. E., “Muhtar Ömerhanoglu Avezov ve “Abay Yolu” Romanının Tercümelere İle İlgili Bibliyografik Bilgiler”, **Bilig**, 5, 1997, ss. 55-61.
- Çetin, Prof. Dr. Nurullah, **Roman Çözümleme Yöntemi**, Akçağ Yayınları, 14. baskı, Ankara: 2015.
- Çetişli, Prof. Dr. İsmail, **Metin Tahlillerine Giriş-2**, Hikâye-Roman-Tiyatro, Akçağ Yayınları, Ankara: 2004.
- Dalar, Tuba, “Karakter Sentezleyici Bir Roman Olarak Osmancık’ta Yapı Unsurları”, <https://dergipark.org.tr/pdf>, (29.01.2019), ss. 43-57.
- Eliuz, Ülkü, “Dede Korkut Hikâyelerindeki Şahıs Kadrosunun Karakter Yapıları Bakımından İncelenmesi”, **bilig**, S: 18, Yaz 2001, ss. 63-86.
- Eliuz, Ülkü, “Kötülüğün Haritasında Kadın Olmak: Cengiz Dağcı Romanlarında Kadın Karakterler”, **Uluslararası Cengiz Dağcı Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Eskişehir: 2017, ss.112-127.
- Eliuz, Ülkü, “Orhan Kemal’in Romanlarında Bakış Açısı ve Anlatıcı”, **Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish**, Volume 4/8 Fall 2009, ss. 1134-1165.
- Esenberlin, İlyas, **Köşpendiler-I Almas Kılıç**, BPKA, Almatı, 2015
- Esenberlin, İlyas, **Köşpendiler-II Jantalas**, BPKA, Almatı, 2015
- Esenberlin, İlyas, **Köşpendiler-III Kahar**, BPKA, Almatı, 2015
- Esenberlin, İlyas, **Göçebeler-III Gazap**, (Çev. Mehmet Yasin Kaya). Akademi Titiz Yayınları, İstanbul: 2015.
- Esenberlin, İlyas, **Göçebeler-II Can Çekişme**, (Çev. Abdulvahap Kara-İsmail Doğan-Murat Aydın), Akademi Titiz Yayınları, İstanbul: 2015.

- Esenberlin, İlyas, **Göçebeler-I Elmas Kılıç**, (Çeviren: İsmail Doğan-Ünal), Akademi Titiz Yayınları, İstanbul: 2015.
- Karataş, C., “Tarihsel Romanda Gerçeklik ve Kurgu İlişkisi”, **III. Milletlerarası Tarihî Roman ve Romanda Tarih Bilgi Şöleni Bildiriler Kitabı**, Konya: 2015, ss. 216-221.
- Karlı, Sefa Can, **İlyas Esenberli’nin Köşpendiler (2. Kitap) Jantalas Adlı Eserinin Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine Aktarımı ve Transkripsiyonu**, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ordu: 2015.
- Kaya, Mehmet Yasin, **İlyas Esenberlin’in Köşpendiler Romanı Üzerinde Kazakça Dil İncelemesi (Giriş-Metin-Dizinler)**, (Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, İzmir: 2012.
- Kolcu, Ali İhsan, **Çağdaş Türk Dünyası Edebiyatı**, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara: 2004.
- Kundakçı, Mustafa, “İlyas Esenberlin (Göçebeler III) ve Gabit Müsirepov’un Ulpan Romanlarında Kazak Hanı Kenesarı Karakteri”, **Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, C: 8, S: 2, June 2019, ss. 481-482.
- Kurban, İktil, **Doğu Türkistan İçin Savaş**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1995.
- Mustafayev, E. – Scherbinina, V.G., **Büyük Rusça-Türkçe Sözlük**, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul: 1996.
- Sağlık, Şaban, “Kurmaca Âlemin Kurmaca Sözcüklerinden Romanda Zaman-Mekân-Tasvir”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**, Türk Romanı Özel Sayısı, Ankara: 2002, S. 65-66-67, Mayıs-Haziran-Temmuz, ss.130-163.
- Söylemez, Prof. Dr. Orhan, **Çağdaş Türk Edebiyatları-II**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2753, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 1711, Eskişehir: 2013.
- Stevick, Philip, **Roman Teorisi**, (çev. Prof. Dr. Sevim Kantarcıoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara: 2004.
- Tekin, Mehmet, “Bir Kurgu Sorunu Olarak Bakış Açısı”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**, Türk Romanı Özel Sayısı, Ankara: 2002, S. 65-66-67, Mayıs-Haziran-Temmuz, ss.164-173.
- Tüymebeayev, Prof. Dr. Canseyit, “Önsöz”, İlyas Esenberlin, **Göçebeler-II Can Çekişme**, (Çeviren: Abdulvahap Kara, İsmail Doğan, Murat Aydın), Akademi Titiz Yayınları, İstanbul: 2015, ss. 3-6.

Uluçay, Mustafa, **Mehmet Akif Ersoy'un Eserleri Üzerinde Dil ve Üslup İncelemesi** (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: 2014.

http://egov.kz/cms/ru/articles/pre_school/Alfavit-kazahskogo-yazyka-na-latinice

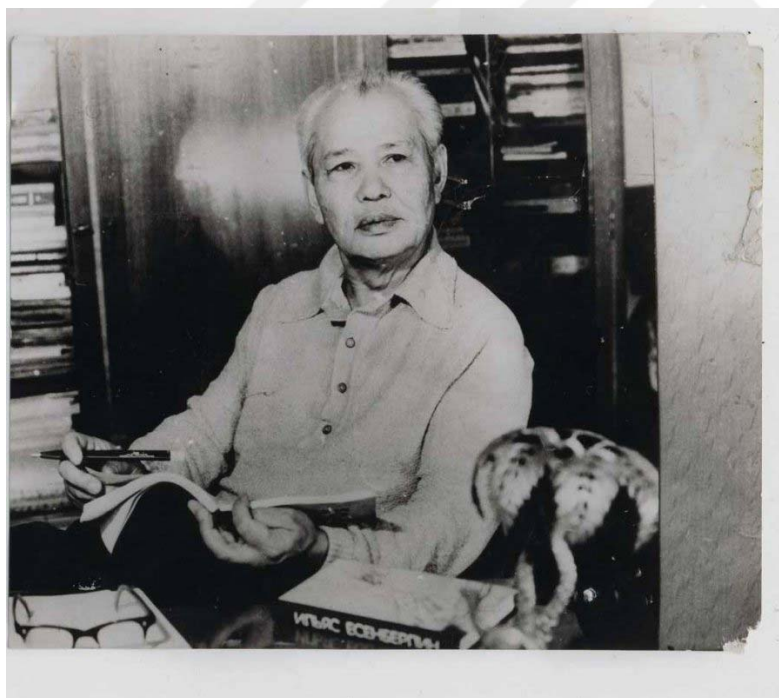
<http://stat.gov.kz/census/national/2009/general>

<http://sozdik.kz>

FOTOĞRAFLAR

İlyas Esenberlin²⁵³

²⁵³ <https://e-history.kz/kz/publications/view/4370>

İlyas Esenberlin erkek kardeşi Ravnak ile

İlyas Esenberlin eşi Dilara ile

